

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten Jaarverslag 2009

Natuurmonumenten is een vereniging van circa 830.000 leden, verzameld rond één idee: samen zorgen voor natuur in Nederland. We verwerven natuurgebieden die we zorgvuldig beschermen en beheren. Het zijn er inmiddels 355 met een gezamenlijke oppervlakte van zo'n 102.000 hectare. Bij de politiek komen we op voor natuurherstel. Zo blijft steeds meer bos, heide, duin en bloemrijk grasland behouden, en kunnen we ervan blijven genieten.

Dit jaarverslag is op 24 april 2010 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten.

Digitale versie!
Bespaar op papier. Print
alleen de pagina's uit die u
nog eens rustig wilt nalezen.

Inhoudsopgave

<u>Vooraf</u>	6
1. <u>Over Natuurmonumenten</u>	8
1.1 <u>Waarom is Natuurmonumenten er?</u>	9
1.2 <u>Wat doet Natuurmonumenten?</u>	10
1.3 <u>Waar staat Natuurmonumenten in 2009?</u>	10
1.4 <u>Waar wil Natuurmonumenten naar toe?</u>	11
2. <u>Beheren:</u>	
<u>102.000 hectare natuur, landschap en cultuurhistorie veiliggesteld</u>	13
2.1 <u>Nieuwe hectares natuur verwerven</u>	15
2.2 <u>Nieuwe hectares inrichten</u>	18
2.3 <u>Cultuurhistorie versterken en gebouwen goed beheren</u>	21
2.4 <u>Kostenbewust beheren</u>	24
2.5 <u>Hoge natuurkwaliteit behouden</u>	26
2.6 <u>Beheren in de toekomst</u>	38
3. <u>Beïnvloeden: natuurbeleid blijvend agenderen</u>	40
3.1 <u>Meer vierkante meters natuur</u>	43

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

3.2	<u>Goede waterhuishouding in onze natuurgebieden</u>	44
3.3	<u>Minder verzuring en vermesting</u>	47
3.4	<u>Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer</u>	47
3.5	<u>Naar een beter klimaat</u>	50
3.6	<u>Invloed en samenwerking over de grens</u>	51
3.7	<u>Beïnvloeden in de toekomst</u>	51
4.	<u>Betrekken: mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten</u>	55
4.1	<u>Campagne: werving, binding, zichtbaarheid</u>	56
4.2	<u>Verbinden van mensen</u>	59
4.3	<u>Verbinden van organisaties</u>	64
4.4	<u>Betrekken in de toekomst</u>	68
5.	<u>Besturen: een actieve en betrokken organisatie</u>	70
5.1	<u>Verantwoordingsverklaring 2009</u>	76
5.2	<u>Het bestuur in 2009</u>	78
5.3	<u>De verenigingsraad in 2009</u>	85
5.4	<u>Dertien actieve districtscommissies in 2009</u>	89
5.5	<u>Werken bij Natuurmonumenten</u>	101
5.6	<u>Besturen in de toekomst</u>	105

Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!

6.	<u>Risicomanagement</u>	109
6.1	<u>Risico's van beheer en beleid</u>	110
6.2	<u>Financiële en juridische risico's</u>	112
6.3	<u>Reputatierisico's</u>	113
6.4	<u>CBF-Keurmerk en FSC-certificaat</u>	114
7.	<u>Financiële kerncijfers 2009</u>	116
8.	<u>Jaarrekening 2009</u>	122
8.1	<u>Balans per 31 december 2009</u>	122
8.2	<u>Staat van baten en lasten over het boekjaar 2009</u>	124
8.3	<u>Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling</u>	127
8.4	<u>Toelichting op de jaarrekening</u>	133
8.5	<u>Overige gegevens en accountantsverklaring</u>	170
9.	<u>Begroting 2010</u>	174
10.	<u>Financieel meerjarenplan 2010-2012</u>	178
	<u>Bijlage: samenstelling van de vereniging Natuurmonumenten</u>	182

*Klik in de inhoudsopgave
om direct naar een
onderwerp te springen!*

Vooraf

In 2009 was de wereld om ons heen in rep en roer. Het nieuws werd beheerst door de economische crisis, bonussen, de integratie van nieuwe Nederlanders en de oorlogen in Irak en Afghanistan. Ook Natuurmonumenten heeft last gehad van turbulentie in onze omgeving.

Dat de crisis niet ongemerkt aan ons voorbij gaat, blijkt uit het forse ledenverlies waarmee we in 2009 zijn geconfronteerd. Ook andere oorzaken liggen aan dat ledenverlies ten grondslag, zo is al enige tijd sprake van een negatieve trend. Dat vraagt om extra inspanningen. Natuurmonumenten zal aansprekend en herkenbaar moeten zijn en blijven. Voor het draagvlak van de natuurbescherming nu en in de toekomst is het cruciaal dat mensen zich met ons werk verbonden voelen. Dat is geen eenvoudige opgave in een tijd waarin zo veel verandert. Maar het is wel een uitdagende opgave. En een die essentieel is in het dichtbevolkte Nederland.

Ondanks maatschappelijke tegenwind is er door onze medewerkers vol overtuiging doorgevoerd aan noodzakelijk natuurherstel. Zo vierde Natuurmonumenten in 2009 dat het Voorsterbos in de Noordoostpolder is uitgegroeid tot een omvangrijk natuurgebied vol recreatiemogelijkheden. Aan de zuidkust van Schouwen is de realisatie van een 'vogelboulevard' van maar liefst 1.200 hectare bijna rond. Uitbreiding van de Nieuwkoopse Plassen levert verrassing na verrassing op, zoals een broedpaar van het kleinst waterhoen, lepelaars die na dertig jaar weer in het gebied broeden en tientallen kiekendieven die er een slaapplek hebben gevonden. Zulke aansprekende successen zijn het overtuigende bewijs dat natuurbeleid werkt. Ze tonen ook aan dat Natuurmonumenten in turbulente tijden gewoon haar werk blijft doen. We blijven zo goed mogelijk zorgen voor de natuurgebieden en de cultuurhistorische gebouwen die ons zijn toevertrouwd, laten mensen daarvan genieten en komen in Den Haag en Brussel op voor dieren en planten die zelf hun stem niet kunnen verheffen. Dat is nog altijd hard nodig, want ondanks alle inspanningen in de afgelopen decennia, loopt de biodiversiteit in ons land nog steeds terug.

Den Haag bereidt sinds medio 2009 ingrijpende bezuinigingen voor. Die zullen ook betrekking hebben op de bescherming van kwetsbare natuur in ons land. We zullen dat proberen te verhinderen en onder de aandacht brengen dat investeren in de natuur ook goed is voor de regionale economie en recreatie. Bovendien wordt steeds duidelijker dat een groene omgeving onze gezondheid en kwaliteit van leven aantoonbaar bevordert. Voor Natuurmonumenten zijn er voldoende argumenten om op de ingeslagen weg voort te gaan.

Cees Veerman, voorzitter

Jan Jaap de Graeff, algemeen directeur

Kleinst waterhoen

1 Over Natuurmonumenten

De vereniging Natuurmonumenten is een onafhankelijke maatschappelijke organisatie die zich inzet voor natuur en landschap in Nederland. Dit inleidende hoofdstuk schetst onze doelen, werkwijze, de stand van zaken in 2009 en onze toekomstambities.

1.1 Waarom is Natuurmonumenten er?

Natuurmonumenten is een onafhankelijke vereniging die natuur, landschap en daarmee samenhangende cultuurhistorie daadwerkelijk veiligstelt. Dat doen we door gebieden te verwerven en professioneel te beheren. In constructieve samenwerking met anderen werken we voortdurend aan uitbreiding van beschermde gebieden. Eind 2009 beheerde Natuurmonumenten 355 natuurgebieden met een totale oppervlakte van circa 102.000 hectare, en 955 monumentale gebouwen.

Natuurmonumenten geeft een stem aan de waarde van natuur, landschap en de daarmee samenhangende cultuurhistorie. Voortdurend beklemtonen we dat natuur- en landschapsbescherming cruciaal zijn voor het leefbaar houden van Nederland. Ook bieden we mensen op allerlei manieren de gelegenheid actief in contact te komen met natuur en landschap. Bovendien bouwt de vereniging aan publieke bewustwording en draagvlak. De vereniging telde eind 2009 circa 830 duizend leden en donateurs die ons werk steunden. Dat waren er als gevolg van de financieel economische crisis zo'n 50 duizend minder dan in 2008.

Ons werk verrichten we met 671 medewerkers én met hulp van circa drieduizend vaste vrijwilligers.

Natuurmonumenten heeft een bestuur van twaalf onbezoldigde leden, dat de koers en de hoofdlijnen van beleid vaststelt. Het bestuur legt verantwoording af aan de verenigingsraad, die de leden vertegenwoordigt. Een Commissie van Deskundigen adviseert over het beheer van de gebieden van Natuurmonumenten.

Het begon in 1905

Onder aanvoering van schoolmeesters Jac.P. Thijsse en Eli Heimans kwamen natuurbeschermers begin twintigste eeuw in actie tegen de gemeente Amsterdam. De hoofdstad wilde van het Naardermeer een vuilstortplaats maken. Al snel rees het besef dat aankoop de beste manier was om het gebied te redden. Om dat voor elkaar te krijgen, richtten zij in 1905 de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland op. Een jaar later is het Naardermeer aangekocht. Sindsdien genieten recreanten al meer dan honderd jaar van deze groene oase in de drukke Randstad.

1.2 Wat doet Natuurmonumenten?

Het werk van Natuurmonumenten rust op vier pijlers: beheren, beïnvloeden, betrekken en besturen. Om natuur veilig te stellen, verwerft Natuurmonumenten kansrijke grond, richt deze in als natuur en beheert haar natuurgebieden zo, dat planten en dieren er opbloeien en mensen ervan kunnen genieten. De waarde van die strategie heeft zich afgelopen eeuw bewezen. Om goede omstandigheden voor planten en dieren te blijven creëren, richt Natuurmonumenten zich in haar beleidsbeïnvloeding op de overheid, politiek en op maatschappelijke organisaties. Zij kunnen zorgen voor voldoende water, schoon water, schone lucht en voor het creëren van verbindingen tussen natuurgebieden. Natuurmonumenten spant zich bovendien in om zoveel mogelijk mensen te verbinden met de natuur en met de vereniging. Zodat zij betrokken raken in vele gradaties: van een besef dat het belangrijk is dat Natuurmonumenten zich inzet voor de bescherming van de natuur, tot daadwerkelijke steun in de vorm van geld of tijd. Tot slot legt de organisatie verantwoording af aan de leden en maakt zij inzichtelijk hoe het geld besteed wordt.

1.3 Waar staat Natuurmonumenten in 2009?

Eind 2009 beheerde Natuurmonumenten zo'n 102.000 hectare natuur. Daaronder vallen: duinen, heide, veenweiden, bossen, beken, uiterwaarden, veengebieden, stuifzanden en landgoederen. Waar het mogelijk was natuurgebieden uit te breiden en te verbinden, keren zeldzame planten en dieren terug. Zeker wanneer ook de kwaliteit van water, lucht en bodem verbetert. Natuurmonumenten houdt de overheid aan haar belofte en verantwoordelijkheid om op deze weg voort te gaan. De Ecologische Hoofdstructuur,

Doelstelling van Natuurmonumenten

Natuurmonumenten streeft naar het behouden en beheren van waardevolle Nederlandse landschappen en natuurgebieden. Ook werkt zij in deze gebieden aan het in stand houden van historische en culturele monumenten. Dat doet Natuurmonumenten voor de intrinsieke waarde van de natuur zelf en voor het welzijn van de mensen. Daarnaast streeft Natuurmonumenten naar het:

- bevorderen van het behoud en herstel van natuur en landschap;
- verbeteren van de kwaliteit van water, bodem en lucht, en het beschermen van de stilte;
- vergroten van het besef dat alle Nederlanders hiervoor verantwoordelijk zijn.

en Natura 2000 bevorderen het herstel van de biodiversiteit die Nederland is kwijtgeraakt. Ondanks bewezen successen lopen beide beleidsconcepten gevaar nu de rijksoverheid bezuinigingen voorbereidt. Voor de noodzaak van bezuinigingen hebben wij begrip, als de uiteindelijk te bereiken natuurdoelen maar niet uit het zicht verdwijnen. Want het belang dat mensen aan natuur hechten blijft onverminderd groot.

1.4 Waar wil Natuurmonumenten naar toe

De komende jaren blijft de voortgang van de Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000 veel inzet vragen van Natuurmonumenten. Daarbij is wel meer aandacht nodig voor de betrokkenheid van de samenleving bij de natuur en bij het natuurbeleid. In dit verband baart het zorgen dat de fondsen- en ledenwerving van Natuurmonumenten moeizamer verlopen. De vereniging wil in 2010 nadrukkelijk aandacht schenken aan dit onderwerp. Wij blijven verder werken aan een Nederland waarin alle inwoners dagelijks kunnen genieten van natuur, landschap en cultuurhistorie. Dat willen wij bovenal doen mét mensen die zich betrokken voelen bij hun groene omgeving.

CBF-Keurmerk

Natuurmonumenten voert het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen, uitgegeven door het Centraal Bureau Fondsenwerving. Dat is een keurmerk voor adequaat toezicht op het bestuur, het beleid, de bestedingen, de fondsenwerving en de verslaglegging van Natuurmonumenten.

“In De Wieden heb ik drie keer een otter gezien”

Arjen Siebelink is lid van Natuurmonumenten. Met zijn gezin vaart hij vanuit Blokzijl over de plassen en vaarten van Nationaal Park Weerribben-Wieden. “Met mijn vrouw en drie kinderen trek ik er geregeld op uit. We wonen in Hardenberg, zo’n 60 kilometer van Blokzijl. Daar ligt ons zeilbootje. Zo’n groot waterrijk natuurgebied dicht bij huis is ideaal. Met natuurboekjes in de aanslag speuren we er naar roofvogels. En op mooie dagen gooien we een hengeltje uit. Ik ben een echte pleziervisser en laat mijn kinderen ervaren wat er onder water leeft. Van dichtbij hebben ze al ruisvoorn, baars en brasem gezien. Soms zwemmen er grote scholen rond de boot. Dan is het goed kijken en niet te veel bewegen, zodat we de vissen niet weggagen. Als kinderen eenmaal open staan voor de

natuur, gaan ze steeds meer zien. Zelf heb ik in een meertje in De Wieden al drie keer een otter gezien. De derde keer vergat ik bijna hoe bijzonder dat was. Ik werk in de jeugdhulpverlening. Dat is geestelijk zwaar werk. In de natuur vind ik rust en ontspanning. Zelfs al ben ik maar

een dag op het water, dan nog ervaar ik een vakantiegevoel. Soms neem ik de kinderen van de instelling mee de natuur in. In de speeltuin en op het laarzenpad van het bezoekerscentrum zie ik ze al snel opleven.”

2 Beheren circa 102.000 hectare natuur, landschap en cultuurhistorie veiliggesteld

Natuurmonumenten zet zich in voor natuur, landschap en cultuurhistorie. We verwerven waardevolle gebieden en richten deze zo in dat dieren en planten zich er onder gunstige condities kunnen ontwikkelen. In 2009 werkten onze beheermedewerkers aan periodiek onderhoud, natuurherstel en nieuwe recreatievoorzieningen in honderden natuurgebieden.

Als grootste particuliere natuurbeschermingsorganisatie richt Natuurmonumenten zich op het beschermen en ontwikkelen van Nederlandse natuur- en landschapswaarden. Het verwerven en beheren van natuurgebieden is al meer dan honderd jaar onze kernactiviteit. Prioriteit ligt bij behoud en herstel van landschapstypen en natuurwaarden die nationaal en internationaal van grote betekenis zijn.

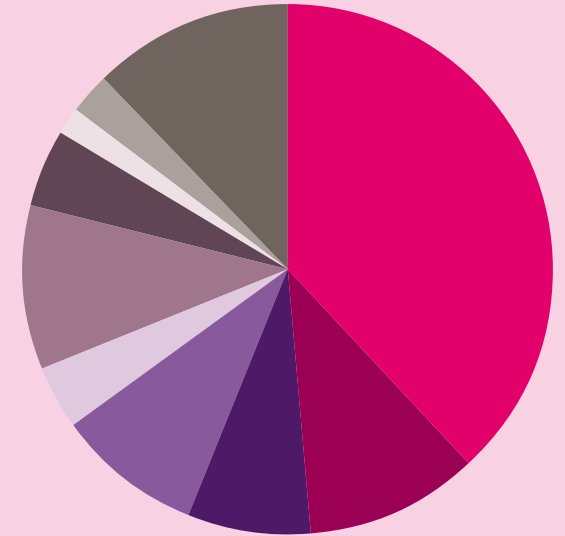
Natuur verbinden en vergroten

We streven ernaar natuurgebieden te verbinden en te vergroten. Dat biedt de beste uitgangspunten om het landschap en de biodiversiteit duurzaam te behouden. Grote gebieden kunnen we effectiever en efficiënter beheren, omdat bijvoorbeeld de waterhuishouding optimaal is in te richten voor de natuur. Natuurmonumenten blijft daarom onverminderd vechten voor een groot aaneengesloten netwerk van natuurgebieden, de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Realisatie van de EHS is van vitaal belang voor behoud van beschermde soorten.

Ook voor recreanten en natuurliefhebbers

Het werk van onze beheerders richt zich niet uitsluitend op snoeien, maaien, plaggen en baggeren in beschermde gebieden. Ze bekommeren zich ook om eeuwenoude cultuurlandschappen, onderhouden historische landgoederen en zorgen voor voldoende recreatievoorzieningen in onze natuurgebieden. Recreanten en natuurliefhebbers zijn welkom in onze natuurgebieden: we geven voorlichting en organiseren tal van activiteiten. Beheermedewerkers zorgen voor een goede beleefbaarheid door aanleg en onderhoud van fiets-, wandel- en kanoroutes, picknicktafels en uitkijkpunten.

Verwerven en beheren (2009): 79,6 miljoen

■	verwerven	30,3 miljoen euro
■	grasland, landbouwakkers	8,6 miljoen euro
■	bos, heide, hoogveen, stuifzand	5,8 miljoen euro
■	water, moeras, rietlanden	7,1 miljoen euro
■	recreatieve voorzieningen	3,1 miljoen euro
■	cultuurhistorie	8,0 miljoen euro
■	grootschalige natuur	3,8 miljoen euro
■	waterschapslasten	1,3 miljoen euro
■	toezicht	1,9 miljoen euro
■	natuurontwikkeling, monitoring, overig	9,7 miljoen euro

Planmatige aanpak en continuïteit

Voor optimaal natuurbeheer en het toegankelijk maken van gebieden zijn inrichtings- en herstelmaatregelen essentieel. Natuurmonumenten doet dit planmatig en streeft naar continuïteit van het beheer. Beheerwerkzaamheden evalueren we regelmatig. Daarbij beoordelen we naast de resultaten in onze natuurgebieden ook nationale effecten. In dit hoofdstuk leest u over recente evaluaties en kwaliteitstoetsen, over verwervingen, inrichtingsprojecten en natuurherstel.

2.1 Nieuwe hectares natuur verwerven

In 2009 voegde Natuurmonumenten totaal 823 hectare toe aan haar natuurgebieden. Dat is minder dan de helft van onze jaarlijkse verwervingsdoelstelling van 2.000 hectare. Hoewel we voortdurend aandacht vroegen voor het afronden van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), bleef de groei van onze natuurgebieden dus beperkt. De oorzaken lopen uiteen. In een aantal natuurgebieden hebben we te maken met ingewikkelde verwervingsprocedures. Ook kunnen (agrarische) bedrijven die willen verhuizen soms moeilijk een herfinanciering krijgen. Ondanks de recessie bleven de grondprijzen stabiel. Hierdoor namen grondeigenaren een afwachtende houding aan. Tenslotte heeft de Dienst Landelijk Gebied in 2009 buiten de EHS vooral ruilgronden aangekocht die pas later uitgeruild worden in de EHS. Er was ook goed nieuws. Natuurmonumenten kon de Hollandse Bossen als nieuw natuurgebied toevoegen. In verschillende regio's zijn natuurgebieden uitgebreid, bijvoorbeeld langs de grote rivieren.

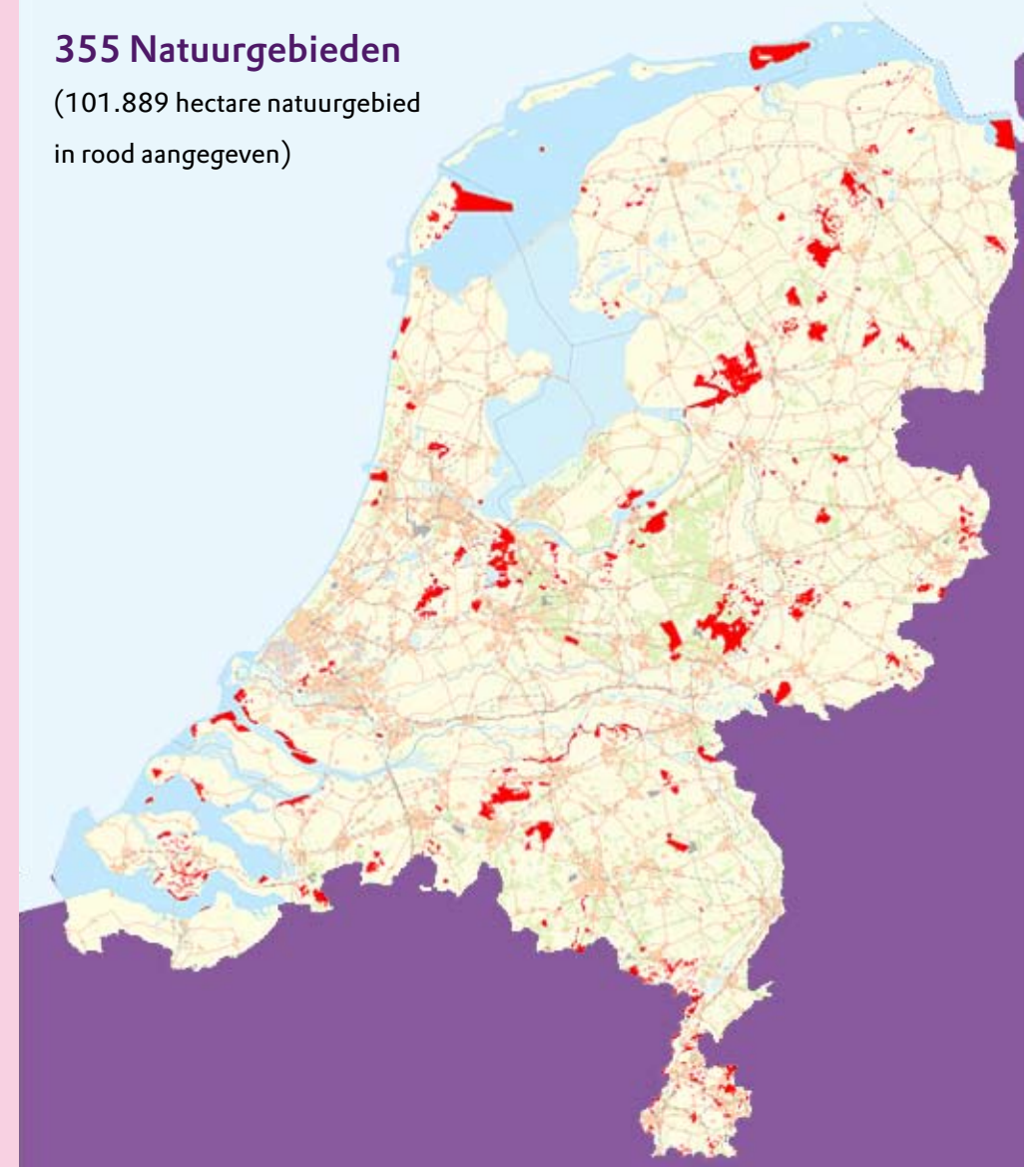
Wilde herfsttijloos

Natuurtypen volgens de nieuwe Index Natuur en Landschap

Grootschalige, dynamische natuur	19.179
Rivieren	70
Beken en Bronnen	30
Stilstaande wateren	6.686
Moerassen	2.946
Voedselarme venen en vochtige heiden	4.760
Droge heiden	4.329
Open duinen	3.207
Schorren of kwelders	369
Vochtige schraalgraslanden	2.043
Droge schraalgraslanden	114
Rijke graslanden en akkers	11.920
Vogelgraslanden	4.862
Vochtige bossen	4.862
Droge bossen	20.373
Bossen met productiefunctie	1.908
Cultuurhistorische bossen	711
Landschapselementen	1.103
Overige gronden	1.522
Nog om te vormen naar natuur	6.722
In beheer bij andere TBO	4.173
Aantal hectare natuurgebied van akker tot zeebodem	101.889

355 Natuurgebieden

(101.889 hectare natuurgebied
in rood aangegeven)

Vier in het oog springende aankopen:

Grensmaas 85 hectare (Li.)

In 2009 is langs de Grensmaas weer 85 hectare grond aan Natuurmonumenten overgedragen. Diverse partijen realiseren bij het project Grensmaas drie doelstellingen: hoogwaterbescherming, natuurontwikkeling en grindwinning. Natuurmonumenten zorgt voor natuurontwikkeling. Uiteindelijk levert het project 700 hectare nieuwe natuur op.

Hollandse Bossen 84 hectare (NB)

Hollandse Bossen is een afwisselend landgoed ten zuiden van ons natuurgebied Chaamse Beek nabij Baarle-Nassau. De verkopers hadden een sterke voorkeur het landgoed in zijn geheel aan een nieuwe eigenaar over te dragen. Die wens komt uit nu Natuurmonumenten het landgoed gaat beheren.

Maasuitewaarden 65 hectare (NB)

Aan de Maasuitewaarden langs de Maas is grond aan het natuurgebied toegevoegd bij Maren-Kessel, Lithoijen en Empel. Natuurmonumenten wil de uiterwaarden ontwikkelen tot een oer-Hollandse natuurdelta. Door kleiwinning aan natuurontwikkeling te koppelen, ontstaat één groot natuurgebied. Omwonenden hebben baat bij het project 'Meer Maas'. Door het verlagen van uiterwaarden en het graven van nevengeulen is er minder kans op overstromingen.

Dal van de Ruiten A 50 hectare (Gr.)

Het Dal van de Ruiten A is uitgebreid met een aantal belangrijke percelen. Het gebied was in

Gebiedsuitbreidingen en nieuwe gebieden groter dan 10 ha (2009)

Kadelanden (ZH/Ut.)	128
Grensmaas (Li.)	85
Hollandse Bossen (NB)	84
Maasuitewaarden (NB/Gld)	65
Dal van de Ruiten A (Gr.)	50
Zuidkust van Schouwen (Zld)	46
Mantingerveld (Dr.)	45
Grote Veld (Gld)	29
NP Weerribben-Wieden (Ov.)	29
Veluwemeerkust (Gld)	26
Lage Land van Texel (NH)	20
Rijskampen (NB)	19
Harderbos (Fl.)	18
Beneden-Dinkeldal (Ov.)	17
Norger Esdorpenlandschap (Dr.)	17
Keversbroek (Li.)	15
NP Veluwezoom (Gld)	13

2008 604 hectare groot en is in 2009 met 50 hectare vergroot. Het betrof vooral EHS-gronden die door Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL) bij de landinrichting waren verworven.

2.2 Nieuwe hectares inrichten

Nieuw verworven landbouwhectares worden ingericht als natuur. Het inrichtings- en uitvoeringsplan dat we daarbij maken gaat uit van de ecologische potenties van een gebied. In 2009 werkte Natuurmonumenten aan 60 natuurontwikkelingsprojecten. Daarvan zijn er 25 afgerond, met een totaaloppervlakte van 1.516 hectare.

Onze inrichtingsambitie is gekoppeld aan de verwervingsdoelstelling van 2.000 hectare per jaar. Doordat het resultaat in 2009 tegenviel, stagneerde de voorbereiding van onze inrichtingsprojecten. Het traject van bestemmingsplannen, subsidieaanvraag, vergunningen, ontheffingen en inspraak duurt vaak ook vele jaren. Natuurmonumenten betreurt de trage realisatie van verwerving en inrichting. Bij voortgang in dit tempo zal de afronding van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in 2018 niet worden gehaald.

Drie in het oog springende inrichtingsprojecten:

Herstel vennen en vloeiveiden in het Dommeldal (NB)

In 2009 is het natuurherstelproject in het Dommeldal van Natuurmonumenten en het Belgische Natuurpunt grotendeels afgerond. In de Plateaux is de hydrologische situatie verbeterd door greppels te dichten en vennen en vloeiveiden te herstellen. Voedselrijke landbouwgrond is afgegraven zodat de oorspronkelijke vegetatie kan terugkeren. Heide heeft de ruimte gekregen. Het Nederlandse deel van het project kostte zo'n 2,9 miljoen euro

↑ Aangekochte gebieden vervolg

Harger- en Pettemerpolder (NH)	13
NP Loonse en Drunense Duinen (NB)	13
Ruilgronden Noord-Brabant (NB)	12
Colckhof (Ov.)	11
Zwanenwater (NH)	11
Imstenraderbos (Li.)	10

Lage Land van Texel

en is bekostigd met een Europese LIFE-subsidie, subsidie van het ministerie van LNV en de provincie Noord-Brabant, en een eigen bijdrage van Natuurmonumenten.

Waterkwaliteit Zwanenwater (NH) verbeterd na baggeroperatie

Door zomerse algenbloei was de waterkwaliteit in de twee duinmeren in natuurgebied Zwanenwater onvoldoende. De meren moesten nodig worden gebaggerd. Na enige tegenslag door aanwezigheid van munitie en baggerspecieverwerking, is de operatie in 2009 afgerond. Het project van 1,5 miljoen euro is gefinancierd door het ministerie van LNV (82%), de provincie Noord-Holland (12%) en een bijdrage van Natuurmonumenten (6%). De waterkwaliteit is sterk verbeterd. Op de geplagde oevers groeit binnenkort weer de oorspronkelijke oevervegetatie.

Moeras leeft op in Nationaal Park Weerribben-Wieden (Ov.)

Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn in 2006 gestart met natuurherstel in Nationaal Park Weerribben-Wieden. In De Wieden heeft Natuurmonumenten tot eind 2009 nieuwe petgaten gegraven; er is veenmosrietland hersteld; moerasbos is omgevormd tot trilveen en drijftillen kregen de ruimte. Ook is met oeveraanpassingen de leefomgeving van de roerdomp verbeterd. Het bedrag van 4,85 miljoen euro komt van een Europese LIFE-subsidie (40%), subsidie van ministerie van LNV (55%) en Natuurmonumenten (5%).

Top 10 verwervingen 2009

	x€1.000
Grensmaas (Li.)	3.725
Maasuitwaarden (Li.)	2.849
Lage Land van Texel (NH)	2.090
Hollandse Bossen (NB)	1.789
Mantingerveld (Dr.)	1.707
Zwanenwater (NH)	1.092
Veluwemeerkust (Gld)	916
Ackerdijkse Plassen (ZH)	819
Kettingdijk (Li.)	811
Dal van de Ruiten A (Gr.)	783

Start herstel landgoed Eerde

Tijdens het Goed Geld Gala van de Nationale Postcode Loterij kreeg Natuurmonumenten een extra gift van ruim 2 miljoen euro voor herstel van landgoed Eerde in het Overijsselse Ommen. Eerde is een van de meest authentieke voorbeelden van het kleinschalige kampen- en heideontginningslandschap. Het landgoed staat hoog op de landschapscollectielijst. Maar er is werk aan de winkel. De kasteelfundamenten zijn aangetast en het parkbos, de houtwallen en andere landschapselementen vergen groot onderhoud. Met het bedrag van de Postcode Loterij is vorig jaar een voorzichtig begin gemaakt met herstelwerkzaamheden. Zichtassen, lanen en een deel van het parkbos zijn hersteld en schrale bermen zijn weer in beheer genomen. Met een tienjarenplan wil Natuurmonumenten de oorspronkelijke grandeur herstellen. Hiervoor is 10 miljoen euro nodig. Vanuit het regiokantoor verbinden onze medewerkers sponsors aan het landgoed. Om de begroting rond te krijgen doen we een beroep op provincie, gemeenten, het waterschap, de Europese Unie, bedrijven, fondsen en particulieren. Een speciale sponsorbrochure vertelt over de cultuurhistorie van Eerde en laat zien wat er nodig is om het landgoed weer allure te geven.

Natuurmonumenten wil de kasteelfundamenten restaureren, het agrarisch gebruik vitaler en duurzaam maken, natuurgebieden verbinden en kasteeltuin, vijvers en grachten herstellen. In totaal krijgen driehonderd landschapselementen, zoals bomenrijen, houtwallen, heideveldjes en esranden een opknopbeurt. Verder krijgen de bestaande gebouwen nieuwe functies en wordt de toegankelijkheid van het landgoed voor het publiek verbeterd.

2.3 Cultuurhistorie versterken en gebouwen goed beheren

Sinds het verschijnen van de beleidsnota Cultuurhistorie in natuur en landschap (2001) geeft Natuurmonumenten een extra impuls aan cultuurhistorische waarden. Het gaat daarbij om historische bouwkunst, archeologie, cultuurlandschap en buitenplaatsen. Er wordt gewerkt met een cultuurhistorische databank om grip te krijgen op de status van de cultuurhistorische waarden in onze gebieden. Daarin zijn enkele duizenden objecten vastgelegd. Voor cultuurhistorisch zeer waardevolle landschappen wordt daarnaast een visie opgesteld. Het cultuurhistorisch landschap staat de laatste jaren sterk in de belangstelling. De vereniging stelde in 2009 dan ook opnieuw extra geld beschikbaar voor investeringen in beheer en herstel in de cultuurhistorisch meest waardevolle natuurgebieden. Op de landgoederen Schaep en Burgh (NH) en Boekesteyn (NH) is het herstelplan in uitvoering. Het werk is onderdeel van een grootschalig herstelproject voor alle 's-Gravelandse Buitenplaatsen. De Archeologische Monumentenwacht kwam eind 2009 met een eerste inventarisatie van de archeologisch meest waardevolle natuurgebieden van Natuurmonumenten. Het beheeradvies dat hieruit volgt is gericht op behoud van de archeologische waarden in onze gebieden.

Landschapselementen in kaart gebracht

In onze gebieden zijn het beheer en het herstel van cultuurhistorisch waardevolle landschapselementen gecontinueerd. Het gaat hierbij om bijvoorbeeld herstel van houtwallen, singels en esranden. In het Noordal (Li.) zijn typisch Zuid-Limburgse landschapselementen zoals graftern en meidoornhagen in oude glorie hersteld. In Haarzuilens (Ut.) is de eendenkooi opgeknapt. Voor bezoekers organiseren we excursies. In onder meer Dommeldal (NB),

Landgoed Schaep en Burgh

Oldenaller (Gld) en de Byvanck (Gld) zijn landschapselementen in kaart gebracht. Het overzicht gebruiken we als basis voor beheer en eventueel herstel.

Extra geld voor gebouwen

Natuurmonumenten bezit 955 monumentale gebouwen. Deze waardevolle objecten vergen periodiek onderhoud en onderhoudsplanning. Net als in 2008 zijn in 2009 extra financiële middelen ingezet voor onderhoud aan gebouwen en het wegwerken van achterstanden. Hierbij is onder meer gebruik gemaakt van Instandhoudingssubsidies voor Rijksmonumenten. Een van de hulpmiddelen om cultuurhistorische gebouwen en erven veilig te stellen, is het opstellen van een rapportage Cultuurhistorische Waardestellingen. Hiervan heeft Natuurmonumenten er diverse samengesteld voor gebouwen die in gebruik worden gegeven, zoals een woning op het landgoed Rhederoord (Gld) en een boerderij op landgoed Eindegooi (NH).

Herbestemming historische gebouwen

Het beheerkantoor Salland is ondergebracht in het koetshuis van kasteel Eerde (Ov.). Het oorspronkelijke karakter en de cultuurhistorische onderdelen van het gebouw zijn behouden. Op Tiengemetten (ZH) is een voormalig woonhuis met schuur grondig gerestaureerd. Het biedt nu plaats aan het Rien Poortvliet Museum. Voor Fort Waver-Amstel (Ut.) en Fort Kijkuit (NH) zijn restauratieplannen opgesteld. Het kooikershuisje van de eendenkooi van Spang op Texel (NH) is na renovatie in gebruik genomen als informatiepunt voor excursies.

Kooikershuisje op Texel

Restauratie en herstel waardevolle gebouwen

In 2009 is gestart met voorbereidende werkzaamheden voor de herbestemming van landhuis Oud Groevenbeek bij Putten, vervolgherstel van Fort Sint-Pieter (Li.) en restauratie van de molen de Trouwe Wachter in Tienhoven (Ut.). Aan Fort Nigtevecht, Fort Nieuwersluis en Fort Abcoude zijn restauratiewerkzaamheden uitgevoerd. Ook in Kasteel Genhoes (Li.) zijn restauratiewerkzaamheden uitgevoerd.

Opknapbeurt voor landgoed Eerde

Op landgoed Eerde (Ov.) bij Ommen is Natuurmonumenten gestart met een herstel- en ontwikkelingsproject dat tien jaar in beslag neemt. Eerde is een uniek voorbeeld van het kleinschalige kampen- en heideontginningslandschap. Het streekeigen cultuurlandschap, het kasteel en het parkbos worden weer in oude glorie hersteld. Onze beheermedewerkers werken aan herstel van driehonderd landschapselementen, zoals bomenrijen, houtwallen, heideveldjes en esranden. De Postcode Loterij stelde begin 2009 ruim 2 miljoen euro beschikbaar. Ook de provincie Overijssel en de Europese Unie dragen bij.

Gebouwen klimaatneutraal

In 2009 is het Nuon-sponsorprogramma voor duurzame energietoepassingen afgerond. Door zonne-energie en aardwarmte te benutten werkt Natuurmonumenten aan een klimaatneutrale bedrijfsvoering. Een goed voorbeeld van duurzaam verbouwen is gerealiseerd bij het Naardermeer (NH). Daar opereert de beheereenheid Gooi- en Vechtstreek sinds vorig jaar vanuit de gerenoveerde boerderij Stadzigt. Bij de renovatie zijn innovatieve

Bijzondere waarnemingen in 2009

De Nederlandse biodiversiteit staat onder grote druk. Desondanks noteerden vrijwilligers en beheermedewerkers in 2009 veel bijzondere waarnemingen in de gebieden van Natuurmonumenten. Een kleine greep hieruit:

- **akkerviltkruid**: aangetroffen in het Mantingerveld (Dr.)
- **beekoeverlibel**: gezien in de Onderlaatse Laak (Grote Veld, Gld)
- **beekrombout**: voor het eerst op de Stippelberg (NB)
- **blauwe bremraap**: 125 exemplaren in de Vreugderijkerwaard (Ov.)
- **brandts vleermuis**: in een grafkelder op landgoed Eerde (Ov.)
- **das**: nieuw in het Buurserzand (Ov.) en op de 's-Gravelandse Buitenplaatsen (NH)

technieken toegepast en duurzame materialen gebruikt. Cultuurhistorische elementen zijn bij de verbouwing ontzien.

2.4 Kostenbewust beheren

Het goed beheren van natuurgebieden, gebouwen en landschapselementen staat bij ons hoog in het vaandel. Er zijn methoden ontwikkeld die ons in staat stellen doelen te realiseren tegen zo laag mogelijke kosten.

Subsidies zijn voor de continuïteit van ons werk onmisbaar. In 2009 zijn voorbereidingen getroffen voor de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). Er is door onze medewerkers tevens een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de Index Natuur en Landschap. Met ministeries en provincies is gewerkt aan een uniforme beschrijving van de Nederlandse natuurbeheertypen. Ook is informatie aangeleverd voor het berekenen van de standaardkostprijs van beheer van natuur en landschapselementen. Door deze kennis en ervaring beschikbaar te stellen, draagt de organisatie bij aan efficiënt en kostenbewust natuurbeheer in heel Nederland.

Waar mogelijk, zorgen we ook zelf voor extra inkomsten. Zo is in 2009 gestart met het slimmer vermarkten van riet, gras en hout (biomassa) als eerlijke, milieuvriendelijke grondstoffen van eigen bodem.

Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer

De invoering van het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL) is helaas met een

↑ Bijzondere waarnemingen in 2009 vervolg

- **rivierfonteinkruid en doorgroeid fonteinkruid:** profiteren van meestromende nevengeul in de Vreugderijkerwaard (Ov.)
- **gelobde maanvaren en glad parelzaad:** teruggevonden in de Zeepeduinen (ZH)
- **grauwe klauwier:** broedpaar in Boerskotten (Ov.)
- **grijze zeehond:** vier jongen op Waddeneiland Griend (Fr.)
- **grote vuurvliinder:** zeldzame soort in De Wieden (Ov.)
- **grote weerschijnvlinder:** aangetroffen in het Voorsterbos (Fl.)
- **hoogveenglanslibel:** nieuwe populatie in het Witte Veen (Ov.)
- **kemphaan:** vastgesteld in Eemland (Ut.)

jaar uitgesteld. Pas op 1 januari 2011 activeert het SNL het deel dat betrekking heeft op natuurbeheer. De oorzaak is dat Europese goedkeuring nog even op zich laat wachten. Het SNL-deel voor agrarisch natuurbeheer wordt in 2010 wel geactiveerd, maar is vooralsnog alleen bestemd voor landbouwers. Het onderdeel Kwaliteitsimpuls is recent in beperkte mate opengesteld. De subsidies die hierop betrekking hebben zijn voor inrichtingsprojecten, herstelprojecten en kwaliteitsverbetering van bestaande natuur.

Index Natuur en Landschap

In 2009 heeft Natuurmonumenten al haar gebieden ingedeeld volgens de Index Natuur en Landschap. Onze gegevens zijn bij de provincie aangeleverd voor het opstellen van natuurbeheerplannen. Deze plannen bevatten zogenaamde beheertypenkaarten (welke natuur we hebben) en ambitiekaarten (welke natuur we nastreven). De kaarten vormen de basis voor het type beheer in onze natuurgebieden. De provincies gebruiken de kaarten om te toetsen of het provinciaal natuurbeleid goed wordt uitgevoerd. De door ons aangeleverde informatie wordt gebruikt voor toekenning van provinciale beheervergoedingen.

Verkregen verwervingssubsidies in 2009

Voor grondaankopen binnen de Ecologische Hoofdstructuur stelt de overheid subsidies beschikbaar. In 2009 droegen de provincies 25,8 miljoen euro bij aan het realiseren van onze verwervingsdoelstelling. Uit eigen middelen en met geld van de Nationale Postcode Loterij en bijzondere schenkingen koopt Natuurmonumenten percelen die buiten de EHS vallen. Deze aankopen maken onze natuurgebieden robuuster en sterker. In 2009 besteedde

↑ Bijzondere waarnemingen in 2009 vervolg

- **kwartelkoning**: in Eemland (Ut.), beheereenheid Flevoland (Fl.) en Peizermaden (Dr.)
- **kleinst waterhoen**: trok met 5 kuikens bekijks in de Groene Jonker (ZH)
- **moerassprinkhaan**: eerste populatie in Voorsterbos (Fl.)
- **naakte lathyrus**: op akkertjes in het Heggegebied (onderdeel van De Poel, Zld)
- **nachtzwaluw**: 80 broedparen in Nationaal Park Veluwezoom (Gld)
- **pruikzwam**: gevonden in Planken Wambuis (Gld)
- **purperreiger**: 86 nesten bij het Naardermeer (NH)
- **rozenkransje**: teruggevonden in Weidse Polders (NH)
- **schubbig veenmostrechttertje**: teruggevonden in De Wieden (Ov.)

Natuurmonumenten 3,0 miljoen euro aan niet-gesubsidieerde verwervingen (zie hoofdstuk 8 onder B1a). Hiermee kocht de vereniging onder meer 22 hectare landbouwgrond bij Kettingdijk (Li.) en in de verbindingzone tussen Oud Groevenbeek (Gld) en het Veluwemeer.

Verkregen beheersubsidies in 2009

In 2009 gaf Natuurmonumenten 50,8 miljoen euro uit aan natuurbeheer, inclusief projecten. Dit is deels gefinancierd met de 8,3 miljoen euro beheersubsidie die we voor 78.000 hectare natuurgebied ontvingen uit de Provinciale Subsidieregeling Natuur (Programma Beheer). Ook ontvingen we van de provincie Gelderland een zesjarige beheersubsidie (2008-2013) van 1,9 miljoen euro per jaar. We ontvingen 1 miljoen euro exploitatiesubsidies uit andere regelingen. Daarnaast ontvingen we 9,3 miljoen euro subsidie voor projecten. De resterende 30,3 miljoen euro beheerkosten financierden we uit de eigen middelen. Ten opzichte van 2008 zijn de ontvangsten subsidies voor beheer toegenomen met 3,3 miljoen euro, voornamelijk voor inrichtingsprojecten.

2.5 Hoge natuurkwaliteit behouden

De meeste gebieden van Natuurmonumenten beschikken over hoge natuurwaarden. Kwetsbare flora en fauna kunnen er vaak prima gedijen. Het behoud van natuurwaarden en het vergroten van de rijkdom en variatie van soorten zijn de basis van ons werk. Maatwerk, zoals maaien en afvoeren, plaggen, dunnen en begrazen, is van cruciaal belang voor het behoud en de ontwikkeling van natuurwaarden. Hiervoor koppelen we gebiedskennis aan kennis van natuurbeheer. Trendontwikkelingen in flora en fauna volgen we op de voet

↑ Bijzondere waarnemingen in 2009 vervolg

- **sierlijke vetmuur**: aangetroffen in De Wieden (Ov.)
- **stofzaad**: ontdekt in het Voorsterbos (Fl.)
- **taigastrandloper**: liet zich bewonderen in de Vreugderijkerwaard (Ov.)
- **veenhooibeestje**: profiteert van vernatting in het Fochteloërveen (Fr.)
- **velduil**: zeven broedparen op de kwelders van Schiermonnikoog (Fr.)
- **vetblad**: vleesetende plant op landgoed Velhorst (Gld)
- **wolfsmelkpijlstaartvlinder**: zeven rupsen gevonden in de Kwade Hoek (ZH)
- **zeeprik**: gevangen 'trekvis' in de Nieuwkoopse Plassen (ZH).

Besteding en financiering beheerprojecten in 2009

Top 10 beheer projecten 2009	x€1.000
Herstel achterstallig onderhoud gebouwen	1.571
Oevers, <u>petgaten</u> en <u>drijftillen</u> De Wieden	1.252
Nuon Investerings- en onderhoudsprojecten	878
Renovatie kasteel Genhoes	607
Plateaux, herstelwerkzaamheden	603
Herstelplan Ankeveense/Kortenhoefse Plassen	370
Maatregelen Hulshorsterzand	341
Herstelproject Huisvennen	338
Leefgebied Heuvelland, kalkrotsen, hellingbossen	235
Landschapsherstel De Klencke	231
Financiering beheerprojecten in 2009 (15,2 miljoen)	x€1.000
Overheidssubsidies	8.417
Bestemde giften,erfstellingen, sponsoring	1.441
Acties met derden (vnl. Nationale Postcode Loterij)	996
Uit bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen	1.571
Uit overige middelen	2.820
	15.245

Koekoeksbloem bij de Ankeveense Plassen

door middel van monitoring. Samen met ervaren vrijwilligers tellen en inventariseren onze beheermedewerkers planten- en diersoorten. Soms doen we ter aanvulling specialistisch onderzoek, of besteden dit uit. Gegevens slaan we op in onze natuurdatabank. Die bevat ruim 2,2 miljoen flora- en faunawaarnemingen. Om ontwikkelingen te kunnen analyseren wisselen we informatie uit met de Gegevensautoriteit Natuur, de Particuliere Gegevens-beherende Organisaties (PGO's), en collega-terreinbeheerders zoals Staatsbosbeher en De 12 Landschappen.

Nota Rietlandbeheer

Natuurmonumenten heeft een internationale verantwoordelijkheid voor de instandhouding van rietland. Rietland herbergt bijzondere habitattypen en biedt onderdak aan beschermde moerasvogels. Hoewel we rietlandbeheer uitermate serieus nemen, halen we de natuurdoelen van de rietlanden niet overal. Er zijn grote verschillen in de uitvoering van het rietlandbeheer. In 2009 hebben de directie, het bestuur en de verenigingsraad de nota 'Rietlandbeheer bij Natuurmonumenten' vastgesteld. De beleidslijnen in de nota helpen bij het formuleren van doelen, het kiezen van beheermaatregelen en omgang met de rietoogst. De nota is begin 2010 verschenen.

Subsidie OBN beëindigd

Naast regulier beheer ontwikkelt en verbetert Natuurmonumenten de natuurkwaliteit met inrichtings- en herstelprojecten. We participeren bijvoorbeeld in deskundigenteams voor diverse typen natuur. Die teams zijn onderdeel van het Overlevingsplan Bos en Natuur

Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2009

Noord-Brabant en Limburg

- IJzerenbos / 't Hout
- Grasbroek / Limbrichterbos
- Groote Meer
- Maasplassen
- Brunsummerheide
- Oisterwijkse Bossen en Vennen

Overijssel-Flevoland

- Vreugderijkerwaard
- Landgoederen Oldenzaal, cluster Boerskotten
- Eerde
- Voorsterbos

Zuid-Holland/Zeeland

- De Poel
- Zwaakse Weel

(OBN). Eind 2009 is de subsidie voor de uitvoering van OBN-projecten stopgezet. Het kennisnetwerk blijft wel in stand. Natuurmonumenten draagt daaraan bij met het begeleiden van onderzoek over natuurbeheer en natuurherstel.

Bijscholing

Met cursussen, bijscholing en themadagen zorgt Natuurmonumenten ervoor dat beheerders kennis blijven vergaren. Er zijn themadagen gehouden over: 'index en stelselherziening', 'cultuurhistorie en bosbeleving' en 'verbinden door recreatie'. In 2008 bleek dat er dringend behoefte was aan meer kennis over graslandbeheer. Door medewerkers van de afdeling Natuur en Landschap en de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer is hierover in 2009 een cursus georganiseerd. Zestien beheermedewerkers volgden de vier cursusedagen. In een 'graslandvisie' hebben zij hun inzichten vertaald naar de eigen natuurgebieden. We herhalen de cursus in 2010.

Natuurkwaliteit getoetst in de gebieden

Natuurmonumenten voert geregeld kwaliteitstoetsen uit om ontwikkelingen in natuurgebieden te volgen. We analyseren of de beheerdoelstellingen zijn gehaald en concluderen of verbeteringen nodig zijn. Soms stellen we de doelstellingen bij. Ook in 2009 is de natuurkwaliteit in een aantal gebieden getoetst. Van een aantal toetsen leest u hieronder een samenvatting.

Leggelderveld (Dr.)

Het heidegebied Leggelderveld is onderdeel van het Natura 2000-gebied Drents-Friese

↑ Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2009 vervolg

Groningen, Friesland, Drenthe

- Griend
- Holtingerveld
- Landgoederen Eelde-Paterswolde (De Braak, De Duinen, Vennebroek)
- Norger Estdorpenlandschap (beekdalgraslanden)
- Leggelderveld
- Dal van de Ruiten A

Stelkelbrem

Wold. Uit een kwaliteitstoets blijkt dat plaggen, bekalken, begrazen, maaien en opslag verwijderen gunstig zijn voor het behoud van de kritische soorten stekelbrem, klokjesgentiaan en valkruid. Om het kwetsbare vlindertje gentiaanblauwtje te behouden zijn extra maatregelen nodig. Zorgwekkend is de daling van de grondwaterstand rondom de zandwinplas. Naar de gevolgen wordt nader onderzoek gedaan.

Griend (Fr.)

In Noordwest-Europa handhaaft Waddeneiland Griend zich als een van de belangrijkste broedplaatsen van de grote stern. Door de inzet van vogelwachters en vrijwilligers is een steeds completer beeld ontstaan van de flora en fauna op Griend. De grijze zeehond heeft er in de winter 2008 en 2009 jongen geworpen. Door beleidsbeïnvloeding en samenwerking met collega-organisaties is de mechanische kokkelvisserij in de Waddenzee beëindigd. Wadvogels die schelpdieren eten, zullen hiervan profiteren.

Landgoederen Eelde-Paterswolde (Dr.)

Uit een recente toets blijkt dat de inzet van de vaste ploeg vrijwilligers onmisbaar is bij het intensieve beheer van de landgoederen Vennebroek, De Braak en De Duinen. Beeldbepalende beuken en eiken op De Braak en Vennebroek takelen langzaam af. Geleidelijke verjonging is nodig om het karakter van de landgoederen te behouden. De verruiging van de graslanden is door begrazing met Lakenvelder runderen met succes bestreden. Voor de terugkeer van bloemrijke graslanden is meer tijd nodig.

↑ Vastgestelde kwaliteitstoetsen in 2009 vervolg

Gelderland

- Vaalwaard
- Velperwaarden
- Beurzerbeek
- Steenkamp
- Stortelersbeek
- Zwarte Broek
- Loohuis
- Bönnink
- Hengstdal
- Deelerwoud
- Bijvanck
- Dottinkrade
- Buskersbos

Vreugderijkerwaard (Ov.)

De Vreugderijkerwaard heeft een van de best ontwikkelde Nederlandse stroomdalgraslanden. Stroomdalflora breidt zich uit richting de dynamische rivierduinen rond de aangelegde meestromende nevengeul. In de nevengeul ontstaat unieke watervegetatie. Tijdens graafwerkzaamheden is het stroomdalgrasland vervilt. Dit ontstaat door ophoping van plantenresten als maaisel niet wordt afgevoerd. Mogelijk is vervilting er de oorzaak van dat de meest bedreigde stroomdalsoorten verder zijn afgenomen. We gaan dit scherper in de gaten houden. Door begrazing is de viltlaag inmiddels verdwenen.

Landgoederen Oldenzaal (Ov.)

Het zuidelijk cluster van de Landgoederen Oldenzaal is 345 hectare groot en bestaat uit Boerskotten, Duivelshof, Grevenmaat, Elfterheurne en Hoge Venterink (Ov.). Herstel van beken, bronnen en natte schraalgraslanden hebben op de natuur een positief effect gehad. Het gaat goed met de eiken- en haagbeukbossen, de kamsalamander en de hazelworm. Das, middelste bonte specht en kortsnavelboomkruiper zijn nieuwe bewoners. Voor bezoekers is het herstelde grachtenstelsel van hoeve Duivelshof een verrijking. Recreatieve voorzieningen en samenhangende beleefroutes zijn gewenst. Aandachtspunten zijn ontwatering, fauna-passages en Vliegbasis Twente.

Voorsterbos (Fl.)

Het Voorsterbos is in tien jaar gegroeid van 600 tot 943 hectare. Er zijn vijf parkachtig ingerichte natuurontwikkelingsgebieden toegevoegd; het cultuurhistorisch rijke Waterloopbos

Grote stern

is aangekocht en in het Wendelbos zijn op 120 hectare bomen geplant. Het bosbeheer is innovatief en zorgt voor variatie in structuur. Reuzenpaardenstaart, stofzaad en boommarters zijn in opmars. Bijzondere libellen floreren dankzij nieuwe poelen. Vernatting, verdere bosomvorming en een natuur- en recreatievisie zijn nieuwe uitdagingen.

Bijvanck (Gld)

De Bijvanck is een van oorsprong zeer nat bos dat de afgelopen eeuw verdroogde. Met gerichte maatregelen is de teruggang van de bijzondere flora vrijwel tot stilstand gebracht. Vogels van natte bossen doen het nog steeds vrij slecht als gevolg van lage grondwaterstanden. De komende jaren richt het beheer zich op selectieve kap en het soortenrijker maken van de bossen. Ouderdom maakt verschillende bomenlanen ecologisch zeer waardevol.

Zwarte Broek (Gld)

Een kwaliteitstoets toont aan dat de natuurwaarden goed zijn ontwikkeld in dit kleinschalige natte cultuurlandschap met elzensingels en broekbosjes. Sommige graslanden zijn de afgelopen jaren veranderd in bloemrijke graslanden. Toch gaan enkele hooilanden nog steeds achteruit. De fauna in het gebied is nog vrij soortenarm. Verdroging is het grootste probleem en kan hier moeilijk bestreden worden. De versnipperde eigendomssituatie zorgt voor te veel omgevingsinvloeden. Natuurmonumenten werkt in Zwarte Broek verder aan cultuurhistorisch herstel en het bestrijden van verdroging.

Waterloopbos

Loohuis (Gld)

De bossen van Loohuis aan de rand van Aalten worden veel gebruikt door wandelaars. Het bos heeft een redelijk goede structuur, maar wordt doorsneden door een wirwar van wandelpaden. Hierdoor is de kwaliteit voor natuur en recreatie niet optimaal. Midden in het gebied ligt een cultuurhistorisch waardevolle kromme, hoge akker. Aandachtspunten voor de beheerders zijn de bestrijding van exoten, het verwerven van landbouwgronden en een betere recreatieve ontsluiting.

Bonnink (Gld)

In dit landgoed bij Winterswijk kronkelt de Ratumse Beek na hermeandering weer als vandoors door het landschap. Hierdoor is het aantal bosbeekjuffers flink toegenomen. Op sommige graslanden wordt ruwe stalmest uitgereden. Hierdoor zijn bloemrijke vegetaties ontstaan. Bosflora staat wat onder druk als gevolg van verdroging en een matige bosstructuur. Prioriteiten voor de toekomst zijn herstel van een oude boomgaard en verbetering van de graslanden.

Deelerwoud (Gld)

Uit recente inventarisaties blijkt dat het Deelerwoud rijk is aan bijzondere fauna van (droge) heidevelden. Gladde slang, adder, blauwvleugelsprinkhaan, heivlinder, bruine vuurvlieder, zandhagedis en veldkrekkel voelen zich hier prima thuis. Het beheer is aangepast van nagenoeg natuurlijk naar halfnatuurlijk. Zo ontstaat meer ruimte voor het uitbreiden van heidevelden. Om leefgebieden te vergroten worden verbindingen gerealiseerd met omliggende terreinen.

Nieuwe paden, uitkijkpunten en trekpleisters

Beheren is meer dan natuurbeheer alleen. Beheer- en recreatiemedewerkers zorgen overal in het land voor planvorming, aanleg en onderhoud van fiets- en wandelpaden, vaarroutes met aanlegsteigers en informatieborden, picknicktafels, uitkijkpunten en interactieve beleefroutes.

In Drenthe, Groningen en Friesland zijn in 2009 in het Noordlaarderbos wandelpaden hersteld en in Westerbroek nieuwe paden gerealiseerd. Op de wandeldijk in Friesche Veen zijn bankjes geplaatst en in het Dwingelderveld is een fietspad vernieuwd en een nieuw ruiterroutenetwerk gerealiseerd. In De Klencke is de eerste aanzet gegeven voor het herstel van een historisch pad door het beekdal van de Aalderstroom.

In het Deelerwoud worden al tien jaar geen edelherten en damherten afgeschoten, waardoor het aantal dieren sterk is toegenomen. De effecten op de natuur worden later geëvalueerd.

De Poel (Zld)

De Poel bestaat uit het Ganzengebied en het Heggengebied. Het aantal weidevogels in het Ganzengebied neemt af, vooral door verdroging. Het gebied heeft de TOP-verdrogings-status. Alleen door afrondingsaankopen en een goede hydrologische inrichting kan Natuurmonumenten de verdroging oplossen. Ondertussen verhogen we de diversiteit van graslanden, passen waterstanden in eigen gebieden aan en verwijderen we opslag van bomen en struiken. In het Heggengebied zijn de resultaten van het herstelplan uit 1999 goed zichtbaar. Het herstel van de heggen heeft geleid tot een toename van struweelvogels. De verbetering van het waterpeil zorgde voor een toename van amfibieën.

Zwaakse Weel (Zld)

De eerste fase van de inrichting van de Zwaakse Weel is klaar. Grutto en ijsvogel waren in het gebied de eerste nieuwe broedvogels. Het waterbeheer wordt in samenspraak met het waterschap verder verbeterd. Er zijn diverse percelen met bijzondere natuurwaarden. Met zorgvuldig beheer kunnen die uitgroeien tot dotterbloemgrasland of veenmosrietland.

Oisterwijkse Bossen en Vennen (NB)

Na verbetering van de waterhuishouding gaat het goed met grote biesvaren, drijvende waterweegbree en oeverkruid. Zorgelijk is de afname van bosvogels zoals wielewaal, fluit

↑ Nieuwe paden, uitkijpunten en trekpleisters vervolg

In de regio Overijssel en Flevoland is er nu een avonturenroute in het Harderbos bij Harderwold, met uitkijktoren, vlonderpad, drijvend vlonder en wiebelbrug. Het Wendelbos in het Voorsterbos heeft sinds vorig jaar wandelroutes en een uitkijkpunt. De wandelpaden sluiten aan op paden in het Voorsterbos, Waterloopbos en Kadoelerbos. Liefhebbers kunnen nu ronddwalen in een natuurgebied van 900 hectare.

In Noord-Holland is een nieuw vertrek- en informatiepunt voor vaarexcursies bij het Naardermeer in gebruik genomen. Verder is het Liniepad langs fort en geopend en is met steun van Libelle het kooikershuisje Texel ingericht als ontvangststruimte voor excursies.

en zwarte specht. Ook het aantal kleine zoogdieren neemt af. Het gebied is met meer dan een miljoen bezoekers per jaar populair bij recreanten en natuurliefhebbers. Een goede zonering moet balans brengen tussen recreatie en natuur. Bosbeheer krijgt extra aandacht. Zo gaan we proberen versneld meer dood hout en structuur in de bossen te krijgen.

Brunsummerheide (Li.)

Dit bos- en heiderijke gebied herbergt bijzondere flora en fauna zoals de zandhagedis, hoogveenglanslibel en de dennenorchis. De effecten van zilverzandwinning houden we nauwlettend in de gaten. In een juridisch bindend convenant is vastgelegd dat bij een substantieel negatief effect, de winning onmiddellijk wordt gestaakt. Knelpunten zijn verdroging en de hoeveelheid resterend dennenbos rondom het hoogveen. Geleidelijk zal bos plaatsmaken voor meer heide. Rustminnende heidevogels komen dan eerder tot broeden en het voedselaanbod neemt toe.

Grasbroek/Limbrichterbos (Li.)

In dit bijzondere bronnenbos liggen twee Frankische verdedigingsschansen. Bij de bronnen rond deze 'mottes' groeien reuzenpaardenstaart, paar- en verspreidbladig goudveil en bittere veldkers. Een van de bronbeekjes wordt regelmatig vervuild door een riooloverstort. We maken serieus werk van het saneren van deze vervuilingsbron. De soortenrijkdom kan worden uitgebreid door meer aandacht te besteden aan dood hout, bestrijding van exoten en meer geleidelijke overgangen langs paden en randen.

↑ **Nieuwe paden, uitkijpunten en trekpleisters**
vervolg

Voor Nationaal Park Veluwezoom is de aanleg van nieuwe fietspaden aanbesteed. In Zuid-Holland waren beheer- en recreatiemedewerkers druk met het afronden van het Pimmetjespad, een educatief wandelpad voor jongeren. Vrijwilligers realiseerden het Oudshoornpad dat in de Woerdense Verlaat over het land van boer Oudshoorn gaat. Bij Voornes Duin werd bij het Quakjeswater een vogelkijkpunt in gebruik genomen; recreanten kunnen hier lepelaars zien overvliegen. Ook is er een nieuwe vogelhut in Volgerland. In Zeeland zijn op verzoek van omwonenden in natuurgebied Zwaakse Weel bankjes geplaatst bij doorkijkjes. Uit recreatieonderzoek in Nationaal Park Loonse en Drunense Duinen (NB) blijkt

Landelijke beheerevaluaties

Naast gebiedsevaluaties voerde Natuurmonumenten in 2009 de volgende vier landelijke evaluaties uit:

1. Evaluatie soortbevorderende maatregelen

Regulier natuurbeheer is in Nederland vaak niet genoeg om (bedreigde) soorten in specifieke gebieden te behouden. Voor behoud of terugkeer van deze soorten zijn nog altijd soortspecifieke maatregelen nodig. Natuurmonumenten is hierin in principe terughoudend, vooral wat herintroducties betreft. Maar als gevolg van overheidsbeleid zijn algemene soortbevorderende maatregelen de laatste tien jaar wel sterk in aantal toegenomen. Soorten zijn vaker toetssteen in het natuurbeleid, de rol van soorten binnen Natura 2000 is belangrijker geworden en specifieke kennis over veel soorten is toegenomen. De komende jaren formuleert Natuurmonumenten daarom een nieuw toetsingskader en een systematische aanpak voor de uitvoering van soortbevorderende maatregelen.

2. Evaluatie beleid en beheer overzomerende ganzen

Het toegenomen aantal overzomerende ganzen veroorzaakt forse gewasschade op landbouwpercelen. Ganzen hinderden steeds vaker ook natuurdoelstellingen. Forse schade kan aanleiding zijn om ganzen plaatselijk te reguleren. Natuurmonumenten hanteert sinds 1994 een beleid voor een verantwoorde omgang met overzomerende ganzen. Dit beleid is in de afgelopen vijftien jaar regelmatig gewijzigd. De tijd is nu rijp voor een langetermijnvisie op overzomerende ganzen in Nederland. In 2010 wordt een 'Beleidsnota Ganzen'

↑ Nieuwe paden, uitkijkpunten en trekpleisters vervolg

dat de meeste bezoekers tevreden zijn over de voorzieningen in het Nationaal Park. De wandel-, fiets- en ruiterspaden worden goed beoordeeld. Ook horeca, informatieborden en parkeergelegenheid kregen van de meeste respondenten een ruim voldoende.

In Limburg is bij Bezoekerscentrum Brunssummerheide gestart met het opknappen van wandelpaden en parkeerplaatsen. Iets zuidelijker heeft Natuurmonumenten met andere organisaties voor elkaar gekregen dat de 132 hectare grote mergelgroeve in de Sint-Pietersberg wordt ingericht als recreatieve trekpleister.

opgesteld; in samenwerking met Staatsbosbeheer, De 12 Landschappen en Vogelbescherming Nederland.

3. Evaluatie monitoring

Monitoring vertoont bij Natuurmonumenten zowel kwantitatief als kwalitatief een sterk stijgende lijn. Dat komt vooral door de toegenomen inzet van goed gekwalificeerde medewerkers. Voor een verdere kwaliteitsverbetering blijft het nodig te investeren in kennis en kunde. Zo geven gegevens nog onvoldoende inzicht in specifieke gebiedsontwikkelingen. Aandacht is nodig voor het bijbrengen van vaardigheden waarmee medewerkers data adequaat kunnen interpreteren.

4. Evaluatie gebruik ontwormingsmiddelen

Ontwormingsmiddelen dragen in belangrijke mate bij aan het welzijn van vee. Ze hebben echter een negatief effect op bijvoorbeeld mestfauna en foeragerende dieren zoals dassen en weidevogels. Natuurmonumenten streeft daarom naar een grote terughoudendheid bij het gebruik van ontwormingsmiddelen. Bij de eigen grazers is meestal wel sprake van die terughoudendheid. Pachters zijn zich minder bewust van de schade. Het gebruik is bij hen dan ook groter. Een kritische bezinning op nut en noodzaak van ontwormingsmiddelen blijft daarom op zijn plaats. Natuurmonumenten gaat met informatiemateriaal dan ook intensiever informeren.

Peizermeden

Versnelde inrichting Eelder- en Peizermeden (Gr.)

In het grensgebied tussen Groningen en Drenthe is hard gewerkt aan de combinatie van waterberging en natuurontwikkeling. Voor de herinrichting van Eelder- en Peizermeden is ruim 300 hectare grond verworven. Natuurmonumenten en andere partijen schreven

2.6 Beheren in de toekomst

Natuurmonumenten werkt in 2010 verder aan het realiseren van (herstel)projecten, het uitvoeren van beheer in bestaande natuurgebieden en het inrichten en verwerven van nieuwe natuurgebieden. Het jaar 2010 staat ook in het teken van de implementatie van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). De beheertypekaarten beoordelen we nog een keer grondig en er wordt gestart met de subsidieaanvraag voor 2011, op basis van het SNL. Ook het invoeren van een kwaliteitssysteem binnen het SNL krijgt in 2010 aandacht. Dit is het laatste onderdeel dat binnen het nieuwe stelsel nog vorm moet krijgen. Daarnaast continueren we onze inzet voor een kwalitatief goed en kosten-dekkend beheer van de 101.889 hectare natuur. Het vergroten en onderling verbinden van natuurgebieden blijft een van de voornaamste kerndoelen.

Maatregelen uit evaluaties

In de verenigingsraad is besloten dat Natuurmonumenten in 2010 samen met andere organisaties een toekomstvisie opstelt voor het beheer van ganzenpopulaties. Vooruitlopend hierop treffen we maatregelen om ganzen te weren uit voedselarme vennen, duinplassen en hoogvenen.

Voor het nieuwe subsidiestelsel is de 'evaluatie monitoring' een belangrijke bouwsteen voor het ontwikkelen van een nieuwe monitoringsystematiek.

In 2010 zijn themadagen over akkervogels gepland in samenwerking met Vogelbescherming, Staatsbosbeheer en De 12 Landschappen. Kennisuitwisseling is belangrijk voor verbetering van de beheerresultaten.

↑ Versnelde inrichting Eelder- en Peizermeden (Gr.) vervolg

samen een inrichtingsplan. Voor de werkzaamheden is alles tot in detail uitgewerkt. Als het werk is afgerond is er straks minder kans op wateroverlast in bebouwd gebied. De oppervlakte natte natuur breidt fors uit en de landbouwstructuur verbetert. We kijken uit naar de komst van een groot natuurgebied vlak bij de stad Groningen.

“De Groene Jonker bewijst dat nieuwe natuur maakbaar is”

Martijn van Schie is beheerder in het Zuid-Hollandse natuurgebied de Groene Jonker. In 2009 is het kleinst waterhoen gezien en broedden er negentien paar geoorde futen. “De Groene Jonker ligt nabij Zevenhoven en vlakbij de Nieuwkoopse Plassen. Het is ruim 100 hectare groot. Drie jaar geleden lag hier nog een agrarisch weidelandschap dat inmiddels is omgevormd in waterrijk natuurgebied. Het gebied bestaat uit ondiepe plassen, rietlanden en vochtige graslanden. Groene Jonker ligt in de Ecologische Hoofdstructuur en is onderdeel van de Natte As, die van Zuid- naar Noord-Nederland loopt. In 2009 werd goed duidelijk dat Natuurmonumenten niet voor niets op deze strategische plek nieuwe natuur heeft gerealiseerd. Er is sprake van een gedroomde interactie met de Nieuwkoopse

Plassen. Lepelaars en zwarte sterns die daar broeden komen hier fourageren. Ook is het gebied inmiddels bekend bij een bonte verzameling trekvogels en broedvogels. Dat weten we niet alleen uit eigen waarnemingen. Er loopt een wandelpad en het gebied is goed bereikbaar voor recreanten. Bezoekers melden geregeld bijzondere waarnemingen. In 2009 is het kleinst waterhoen gezien, er broedde

een steltkluut, negentien paar geoorde futen en een tiental porseleinhoentjes. Purperreigers worden geregeld gezien. Beschermde rugstreepadden hebben zich massaal gevestigd en ook de dwergmuis heeft hier een nieuw onderkomen gevonden. Groene Jonker is daarmee het levende bewijs dat nieuwe natuur maakbaar en succesvol is. Dat is hier voor iedereen elke dag opnieuw zichtbaar.”

3 Beïnvloeden Natuurbeleid blijvend agenderen

Natuurmonumenten zet zich actief in om het natuurbeleid van overheden te beïnvloeden. We wisselen informatie en argumenten uit met vertegenwoordigers van het rijk, provincies, gemeenten, waterschappen en de Europese Unie. Onze prioriteiten daarbij zijn de natuurkwaliteit verbeteren en natuurgebieden uitbreiden en verbinden.

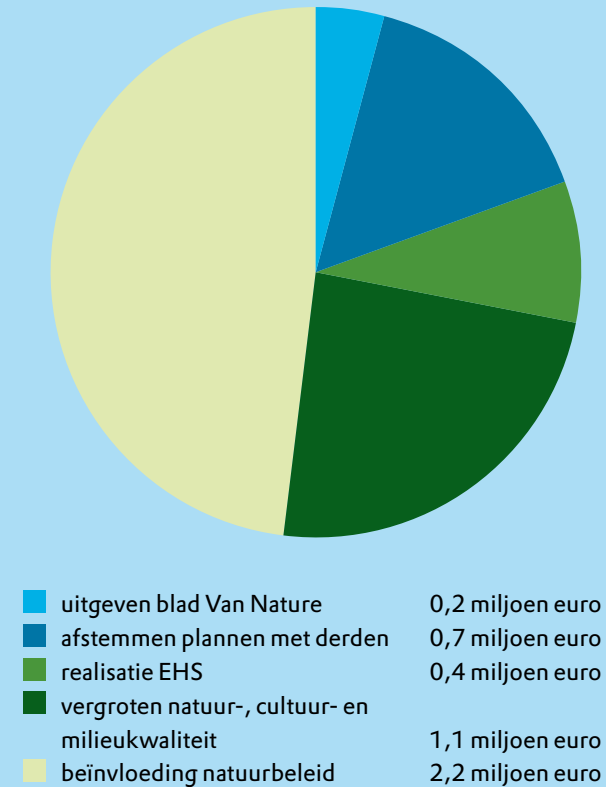

Natuurbescherming is geen overbodige luxe, want ondanks de inspanningen van Natuurmonumenten gaat de kwaliteit van de natuur verder achteruit. Het is Nederland niet gelukt de achteruitgang van de biodiversiteit volgens internationale afspraken in 2010 te stoppen. Natuurbescherming biedt ruimte voor biodiversiteit, recreatie en bezinning en beschermt ons land tegen het veranderende klimaat.

Vanuit dit perspectief hebben onze medewerkers zich in 2009 hard gemaakt voor het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), een nationaal netwerk van natuurgebieden. Onze inzet was erop gericht dit project landelijk en in onze eigen gebieden volgens de planning in 2018 af te ronden. Gezien de omvang en looptijd zou dat een enorme prestatie zijn. De vraag is overigens of dit, gelet op de economische crisis en de voorgenomen bezuinigingen van de overheid, nog mogelijk is. De opstelling van een aantal politieke partijen op rijks- en provinciaal niveau, was niet gunstig voor het natuurbeleid. Natuurmonumenten en collega-organisaties hebben daar bij het veiligstellen van de EHS-doelen last van gehad.

In 2009 was er ook volop aandacht voor het verbeteren van de natuurkwaliteit. Natuurmonumenten heeft gepleit voor extra beheerimpulsen en een verbeterde aanpak van de verdroging en stikstofdepositie, die de natuur grote schade berokkenen.

Beïnvloeden (2009): 4,6 miljoen

Voorjaarsforum 2009 in teken van EHS

Het Voorjaarsforum van Natuurmonumenten stond in 2009 in het teken van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). In 2018 moet de EHS in Nederland af zijn. Dat wordt nog een hele klus, want het tempo van grond-aankopen en het creëren van ecologische verbindingzones neemt af. Jort Kelder leidde het forum in het Muziekgebouw aan 't IJ in Amsterdam. Aanwezig waren gedeputeerden, Nederlandse EU-politici, bestuurders en vertegenwoordigers van het ministerie van LNV. Natuurmonumenten-voorzitter Cees Veerman opende het programma met een warm pleidooi voor meer natuur. Belangrijkste vraag in de daaropvolgende debatten: Hoe zorgen we er samen voor dat de EHS op tijd af is? De vier gedeputeerden Onno Hoes (Noord-Brabant), Piet Jansen (Overijssel), Frans Hamelink (Zeeland) en Bart Krol (Utrecht), discussieerden daarover met de directeur-generaal van het ministerie van LNV, Anita Wouters. Zij was positiever dan Natuurmonumenten over de voortgang van de EHS. Volgens Wouters ligt de grondverwerving gewoon op schema. De gedeputeerden erkenden dat er nog wel veel werk verzet moet worden. Om de EHS af te kunnen maken moet het rijk volgens de provincies met meer geld over de brug komen. Die stelling pareerde Anita Wouters. Volgens haar is bij het Groenfonds nog voldoende geld beschikbaar. Wouters signaleerde ook dat de provincies behoorlijk verschillen in hun EHS-prestaties.

Voorjaarsforum 2009

3.1 Meer vierkante meters natuur

EHS-ambities veiliggesteld

De realisatie van de EHS is van cruciaal belang voor planten, dieren en mensen. In een persconferentie riep Natuurmonumenten de provincies en het rijk op, meer daadkracht te tonen in het EHS-beleid. Een aantal provincies heeft, mede als gevolg van onze oproep, extra inspanningen geleverd. Voor een aantal natuurgebieden wacht de afronding en de inrichting op één of enkele grondaankopen. Begin december nodigde Natuurmonumenten journalisten uit voor een excursie in natuur- en recreatiegebied de Vechtplassen. Daar lieten we zien dat verwerving van 'ontbrekende schakels' veel winst oplevert voor de natuur. Voor relatief weinig geld verbinden deze corridors omvangrijke natuurgebieden met elkaar. Dergelijke grondaankopen zijn pure winst voor de biodiversiteit, ze bieden nieuwe recreatiemogelijkheden en zorgen vaak ook voor extra werkgelegenheid. De Tweede Kamer debatteerde in 2009 geregeld met minister Verburg over natuurbeleid. Natuurmonumenten informeerde de Kamerfracties over de noodzaak van natuurherstel. Na stevig lobbywerk was zowel de minister als een Kamermeerderheid het met ons eens dat de EHS in 2018 moet zijn afgerond.

Publiekscampagne

Onze publiekscampagne 'Op de banken voor meer natuur!' richt zich op het verwerven van meer vierkante meters natuur in Nederland. Als onderdeel van de campagne liet Natuurmonumenten door NIPO-TNO een representatieve enquête uitvoeren. Daaruit bleek dat 80 procent van de Nederlanders vindt dat de overheid ook in economisch moeilijke tijden moet investeren in natuurherstel.

Nieuwe natuur in Ankeveen (NH)

Vorig jaar oktober is 29 hectare nieuwe natuur opgeleverd in de polder Hollands-Ankeveen. Het gebied is onderdeel van een natuurontwikkelingsplan van 200 hectare in de Vechtstreek. De provincie Noord-Holland, het ministerie van LNV en Natuurmonumenten hebben nauw samengewerkt in de Oostelijke Vechtplassen, een van de grotere

Groenste politicus

PvdA-Kamerlid Lutz Jacobi onderscheidde zich in 2009, onder meer door haar positieve bijdrage in het EHS-debat. Haar inzet voor de natuur was voor Natuurmonumenten reden de politica uit te roepen tot Groenste Kamerlid. Esther Ouwehand (PvdD) en Ernst Cramer (CU) volgden op plaats twee en drie.

Bezuinigingsoperatie 2010

In het najaar is het rijk gestart met een heroverwegingsoperatie. Die moet in 2010 leiden tot besparingsvoorstellen van twintig procent op nagenoeg alle maatschappelijke sectoren. Natuurmonumenten volgt en beïnvloedt dit proces met als doel natuurbeheer en natuurontwikkeling zo mogelijk veilig te stellen.

3.2 Een goede waterhuishouding in onze natuurgebieden

Natuurmonumenten heeft zich in 2009 op allerlei fronten ingezet om waterbeheerplannen van waterschappen en Rijkswaterstaat te beïnvloeden, helaas zonder voldoende resultaat. Zo bleek vorig jaar dat slechts 20 procent van de Nederlandse binnenwateren in 2015 volledig ecologisch zal zijn hersteld. Dat is mijlenver verwijderd van de ambitie in de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Uit een vergelijkend onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de Europese Commissie, blijkt dat Nederland met die score tot de Europese hekkensluiters behoort. In 2010 zal blijken of de Europese Commissie dit accepteert.

↑ Nieuwe natuur in Ankeveen (NH) vervolg

Nederlandse laagveenmoerassen. Met de oplevering van Hollands-Ankeveen zijn regionale natuurgebieden met elkaar verbonden. Hollands-Ankeveen is een uniek laagveengebied door de ligging tussen de zanderige Utrechtse heuvelrug en de kleigronden van de Vecht. Door het schone kwelwater leven er veel planten en dieren in een afwisselend, waterrijk gebied met rietkragen, legakkers, trilvenen en moerasbosjes. De polder is onderdeel van het Vechtplassengebied, een kwetsbaar gebied waar de natuur alleen een kans maakt als onderlinge gebieden beter met elkaar worden verbonden.

Groen licht voor natuurherstel Westerschelde (Zld)

Op papier was alles in kannen en kruiken. Het uitdiepen van de Westerschelde om de Antwerpse haven bereikbaar te houden, zou gepaard gaan met een flinke natuurimpuls. Die is nodig om de Westerschelde te behouden als een van de vogelrijkste Nederlandse natuurgebieden. Splijtzwam werd echter de Hedwigepolder. Na Zeeuws protest wilden het kabinet en de Tweede Kamer de ontpoldering van 'Hedwiges' terugdraaien. Daarop protesteerde België, want zonder deze natuurcompensatie mag er volgens een verdrag met België niet gebaggerd worden. Volgens Natuurmonumenten, de Zeeuwse Milieufederatie, Zeeuws Landschap en Vogelbescherming is ontpoldering beslist nodig voor natuurherstel. Uiteindelijk besloot het kabinet toch opdracht te geven voor ontpoldering en natuurherstel. Natuurmonumenten beseft dat maatschappelijke onrust natuurherstel de komende jaren niet eenvoudiger maakt.

Verbod op handkokkelvisserij Schiermonnikoog (Fr.)

In het waddengebied overlegt Natuurmonumenten jaarlijks met handkokkelaars. Dat overleg mondt uit in een door natuurorganisaties goedgekeurd oogstplan. Met dit plan in de hand kunnen kokkelaars een vergunning aanvragen bij de provincie. In 2009 ging het mis. In de vergunningaanvraag dook ook Schiermonnikoog als oogstlocatie op, naast andere door natuurorganisaties en handkokkelaars besproken waddenpercelen. Schiermonnikoog is een Nationaal Park waar commerciële visserij niet is toegestaan. Foeragerende vogels zijn hier volledig afhankelijk van voldoende schelpdieren. Zowel de provincie Friesland als het ministerie van LNV bleken dit over het hoofd te hebben gezien. Slordig, want provincie en LNV participeren in het Nationaal Park en LNV gaf het volledige natuurbeheer van Schiermonnikoog aan Natuurmonumenten tijdens het honderdjarig jubileum. Na protest is de vergunning ingetrokken en konden de kokkelaars oogsten op de afgesproken locaties.

Waterschapsbesturen geen afspiegeling van verkiezingsresultaat

Water Natuurlijk kreeg in 2008 de meeste stemmen tijdens de waterschapsverkiezingen. Natuurmonumenten en andere 'groenblauwe' organisaties waren initiatiefnemer van Water Natuurlijk. Hoewel de nieuwe partij in 2009 zeker invloed had, komt de verkiezingswinst onvoldoende tot uiting in de dagelijkse besturen van de waterschappen. Die worden nog steeds sterk gedomineerd door landbouwvertegenwoordigers. Met andere natuureigenaren hebben we kabinet en parlement gevraagd om een eerlijker verdeling van de zogeheten geborgde zetels. Een beslissing hierover verwachten we in de loop van 2010.

Bestrijden van verdroging in natuurgebieden

Voor 2015 moet de verdroging in meer dan tweehonderd natuurgebieden, verzameld in de zogeheten TOP-lijsten, zijn aangepakt. Voorjaar 2009 hebben Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer bij het Interprovinciaal Overleg vragen gesteld over het onduidelijke beleid en de matige voortgang in de landelijke verdrogingsbestrijding. Volgens het Steunpunt Verdroging kan op dit moment voor de helft van de TOP-gebieden nog niet worden gegarandeerd dat de noodzakelijke vernatting in 2015 is gerealiseerd. Om het in 2007 vastgestelde TOP-beleid ('Herstel van verdroogde natuur gaat lukken!') tijdig rond te krijgen zullen provincies, waterschappen, maar ook terreinbeheerders een tandje moeten bijzetten. In 2010 zal Natuurmonumenten, intensiever dan voorheen, LNV, provincies en waterschappen hier op aanspreken.

Meer water op de Brabantse Wal (NB)

Op 10 november is door waterbedrijf Evides, waterschap Brabantse Delta, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten een convenant getekend waarmee de verdroging op de Brabantse Wal kan worden aangepakt. Het gebied verdroogt al geruime tijd. Illustratief is Groote Meer. Op dit ven werd vroeger volop geschaatst; nu ligt het al jaren droog. Om de unieke Natura 2000-natuur in deze grensregio te behouden was ingrijpen noodzakelijk. Het onttrekken van drinkwater wordt in fases verminderd. De waterhuishouding wordt verder aangepakt met de aankoop van twee landbouwenclaves en het aanpassen van afwateringssystemen. Daarmee zorgen we ervoor dat grond- en regenwater wordt vastgehouden, zodat Groote Meer weer kan volstromen.

3.3 Minder verzuring en vermessing

Als in natuurgebieden te veel stikstof neerdaalt, is dat slecht voor de biodiversiteit. Te veel stikstof zorgt voor eentonige natuur met maar weinig planten- en diersoorten. In veel Natura 2000-gebieden worden hierdoor de doelstellingen niet gehaald. Het afgelopen jaar heeft het ministerie van LNV voortgang geboekt met het ontwikkelen van de zogeheten Programmatische Aanpak Stikstof (PAS). Die is erop gericht de depositie terug te dringen. Natuurmonumenten heeft in dat proces geparticipeerd. Het is de bedoeling dat de PAS in de Natuurbeschermingswet wordt opgenomen. De PAS-aanpak leidt ertoe dat de Nederlandse stikstofdepositie met generieke, gebiedsgerichte en effectgerichte maatregelen wordt teruggedrongen. Ook voorziet de Programmatische Aanpak in een koppeling tussen deze maatregelen en de instandhoudingsdoelen van de Natura 2000-gebieden. De PAS-maatregelen worden daarom in de Natura 2000-beheerplannen opgenomen. We blijven de ontwikkelingen op de voet volgen, zodat de stikstofuitstoot voldoende wordt teruggedrongen.

3.4 Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer

In de zomer van 2009 is groen licht gegeven voor een nieuw subsidiestelsel voor natuurbeheer, het Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). Dit subsidiestelsel vervangt het huidige Programma Beheer. Het rijk laat de verantwoordelijkheid voor het verstrekken van natuurbeheersubsidies nu over aan de provincies. Natuurmonumenten is blij met de nieuwe regeling en heeft in ruime mate bijgedragen aan de totstandkoming ervan. Samen met De 12 Landschappen, Staatsbosbeheer, de Unie van Bosgroepen en de Federatie Particulier Grondbezit is een nieuwe kostprijsystematiek voor natuurbeheer ontwikkeld.

Steun voor duurzame 'Twentse Basis' (Ov.)

Tussen Enschede, Hengelo en Oldenzaal ligt een groene enclave van 500 hectare bos- en cultuurlandschap. In het hart ligt de voormalige militaire vliegbasis Twente. De verantwoordelijke bestuurders van het rijk, provincie en de gemeente Enschede zien hier mogelijkheden voor een burgerluchthaven. Natuurmonumenten maakt zich sterk voor duurzame bedrijvigheid (zorg

Die is overgenomen als basis voor het nieuwe subsidiestelsel. Het nieuwe stelsel zorgt voor lagere administratieve lasten en betere vergoedingen voor natuurbeheer. Met deze vergoedingen zijn we nog beter in staat de natuurkwaliteit in onze gebieden een stevige impuls te geven. Natuurmonumenten kan vanaf 1 januari 2011 subsidie aanvragen via het SNL. Het vergt overigens nog veel lobbywerk om ervoor te zorgen dat deze regeling voorzien van voldoende middelen wordt ingevoerd.

Natura 2000

Gebieden met een Europese Natura 2000-status beschikken over een natuurlijke verscheidenheid die internationaal van grote betekenis is. Nederland telt 162 Natura 2000-gebieden. Natura 2000 is in 2009 meerdere malen in de Tweede Kamer besproken. Natuurmonumenten pleitte ervoor het tempo van de aanwijzingsbesluiten vast te houden. Verder is door ons hard meegewerkt om de Natura 2000-conceptbeheerplannen op 1 september af te ronden. De provincies hadden van LNV-minister Verburg tot die datum de tijd gekregen om nog doel- en grenswijzigingen aan te dragen. De tijdsdruk heeft in Natura 2000-gebieden niet tot het gewenste draagvlak geleid. Er is nog veel onduidelijk over de Natura 2000-gebieden. Ook Natuurmonumenten verlangt meer duidelijkheid en werkt eraan mee dat die er snel komt.

↑ Steun voor duurzame 'Twentse Basis' (Ov.) vervolg

en recreatie) op basis van rust en groene ruimte. Al te rooskleurige economische verwachtingen rond de burgerluchthaven hebben we helpen weerleggen. Ook informeerden we politici over de negatieve invloed van een luchthaven op natuur en gezondheid. Met een huis-aan-huis mailing verzamelde Natuurmonumenten 16.563 handtekeningen van bezorgde burgers. Die zijn op 2 december aangeboden aan Provinciale Staten van Overijssel. Twee weken later stemde Provinciale Staten tegen het plan voor aanleg van een burgerluchthaven. De gemeente Enschede blijft voorstander. De strijd was op dat moment nog niet gestreden.

Angel uit Crisis- en herstelwet

Natuurmonumenten heeft veel energie gestoken in het verbeteren van de ontwerp-Crisis- en herstelwet. De regering wil de wet in de loop van 2010 invoeren om de economische crisis te bestrijden.

Natuurmonumenten onderkent in tijden van crisis het belang van snelle besluitvorming rond infrastructuur, bouwprojecten, kustbewaking of het realiseren van duurzame energiebronnen.

Maar die besluitvorming moet wel zorgvuldig zijn, benadrukte directeur Jan Jaap de Graeff tijdens een door de Tweede Kamer georganiseerde hoorzitting. De Crisis- en herstelwet staat echter op gespannen voet met die zorgvuldigheid. Tijdens de hoorzitting bracht De Graeff naar voren dat de wet juist het tegenovergestelde bereikt van snellere en betere besluitvorming, zoals het kabinet beoogt.

De ontwerpwet heeft gevolgen voor de Natuurbeschermingswet, vooral voor de aanpak van stikstofdepositie. Medewerkers van Natuurmonumenten hebben over het wetsontwerp hun zorgen geuit tegenover ambtenaren en bestuurders - en hen voorstellen tot verbetering aangebracht. Voor de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer kwam de regering met een wijziging die overheden verplicht passende maatregelen te treffen om de stikstofdepositie te verminderen. Een belangrijke verbetering. Toch staat ook het huidige wetsvoorstel nog op gespannen voet met Europese regelgeving. De Raad van State deelt die mening. Natuurmonumenten heeft er bij de Eerste Kamer op aangedrongen de Tweede Kamer te bewegen de wet aan te passen, voordat deze in behandeling wordt genomen.

Moeraswespenorchis bloeit op schraal grasland

3.5 Naar een beter klimaat

Eind 2008 adviseerde de Deltacommissie het kabinet flink te investeren in de veiligheid van onze dijken en waterhuishouding. Dat is nodig nu klimaatverandering zorgt voor zeespiegelstijging en extra waterafvoer in ons rivierenstelsel. In het advies staat dat Nederland gebruik moet maken van zijn natuurlijke veerkracht. Het ontwikkelen van klimaatbuffers sluit daar volgens Natuurmonumenten prima bij aan. Klimaatbuffers kunnen via natuurlijke processen grote hoeveelheden water opvangen. Natuurmonumenten is de motor achter de coalitie 'Natuurlijke Klimaatbuffers'. Met andere organisaties ontwikkelt Natuurmonumenten al enige tijd (door VROM gesteunde) waterbergingsprojecten. Eind 2009 hebben we vastgesteld dat klimaatbuffers ook zijn opgenomen in het Nationaal Waterplan van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. In 2010 werken we met dat ministerie, de waterschappen en de provincies aan nieuwe initiatieven.

Natuurmonumenten heeft zich in 2009 ook ingezet voor het belang van bossen in de strijd tegen klimaatverandering. Met andere natuurorganisaties, verenigd in 'HIER', is in de aanloop naar de klimaatop een klimaatpuzzel aangeboden aan de ministers Cramer, Verburg en Koenders. Ook tijdens het evenement 'Beat the Heat Now' hebben we aandacht gevraagd voor bossen. Met het Boom voor Boom Fonds van Natuurmonumenten kunnen mensen in Nederland een boom planten én het regenwoud beschermen.

Aankooppauze in Gelderland

Het verwerven van nieuwe natuur gaat niet overal voorspoedig. In de herfst kondigde de provincie Gelderland een pauze aan in de grondaankoop. Er was te weinig geld om nieuwe natuur te financieren. Het beschikbaar stellen van de omvangrijke hoeveelheid ruilgrond van de Dienst Landelijk Gebied (DLG), bood in Gelderland onvoldoende soelaas om nieuwe aankopen mogelijk te maken. De aankooppauze zette de toch al moeizame grondverwerving helemaal stil. Ook het inrichten van de aan te kopen percelen loopt hierdoor vertraging op, terwijl er wel bindende afspraken liggen. Natuurmonumenten heeft de provincie suggesties gedaan om realisatie van nieuwe natuur toch voor elkaar te krijgen. We hebben er goede hoop op dat Gelderland de grondaankoop zal hervatten. In allerlei gebieden zijn zoveel verwachtingen gewekt, dat stoppen funest is voor het draagvlak voor nieuwe natuur.

3.6 Invloed en samenwerking over de grens

Natuurmonumenten organiseerde met andere groene organisaties 'Hèt groene Europese verkiezingsdebat'. Het debat was de opmaat naar de Europese verkiezingen en zorgde voor een pittige discussie over Natura 2000 en het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Om de Tweede Kamer en de minister van LNV te beïnvloeden ontwikkelden we samen met Natuur & Milieu en Vogelbescherming Nederland de brochure De toekomst van het Europese landbouwbeleid. Ook werkten we mee aan het rapport Proposal for a new EU Common Agricultural Policy. In de debatreeks 'De toekomst van ons voedsel' in de Amsterdamse Rode Hoed leverde Teo Wams een bijdrage over de relatie landbouw en biodiversiteit. Wams, directeur Natuurbeheer bij Natuurmonumenten, is tevens lid van de Taskforce Biodiversiteit.

In samenwerking met het European Environmental Bureau (EEB) is het rapport Building Green Infrastructure for Europe gepubliceerd. Het rapport gaat in op het belang van goede verbindingen tussen natuurgebieden.

Met collega's uit omliggende landen is Natuurmonumenten bezig de mogelijkheden te verkennen om de economische waarden van natuurgebieden, bijvoorbeeld wetlands, beter te benutten en mogelijke opbrengsten te gebruiken voor het beheer van deze natte natuurgebieden.

3.7 Beïnvloeden in de toekomst

Natuurbeleid staat politiek onder druk. Ook is er als gevolg van de economische crisis volop discussie over bezuinigingen. Hierbij zal Natuurmonumenten alle zeilen bijzetten om de ambities overeind te houden. We zullen benadrukken dat natuurherstel cruciaal is voor de biodiversiteit en voor de welvaart en het welzijn van de samenleving.

Blauwe zeedistel

Convenant met Havenbedrijf over Voornes Duin (ZH)

Schepen, vrachtwagens en andere bedrijvigheid zorgen ervoor dat de stikstofuitstoot in het Rotterdamse havengebied relatief hoog is. Mede hierdoor staat de kwaliteit van de natuur in Voornes Duin onder druk. Voornes Duin is een

Het EHS-beleid wil Natuurmonumenten in omvang en kwaliteit handhaven. Het succes van grensoverschrijdende ecologische netwerken wordt te vaak ondergewaardeerd. Om de EHS- en andere natuurdoelen te halen zijn voldoende vergoedingen nodig voor aankoop, inrichting, herstel en beheer. In dit kader willen we er ook voor zorgen dat de nieuwe subsidieregeling voor beheer zo snel en zo compleet mogelijk wordt ingevoerd. Ook zullen we aandringen op een daadkrachtige uitvoering van het anti-verdrogingsbeleid. Wij vinden het belangrijk dat de uitkomst van ieder debat over de natuur wordt gebaseerd op feiten en niet op beeldvorming. Natuurmonumenten zal daarom ook in 2010 constructief het debat zoeken. Als natuurbelangen erom vragen, zullen we onze argumenten zo scherp mogelijk naar voren brengen.

↑ **Convenant met Havenbedrijf
over Voornes Duin (ZH)**
vervolg

Natura 2000-gebied, waarvoor Natuurmonumenten extra inspanningen moet leveren om de natuurkwaliteit te behouden en te verbeteren. De directie van het Rotterdams Havenbedrijf gaf in 2009 invulling aan haar verantwoordelijkheid als goede buur. Met de provincie Zuid-Holland stelde het Havenbedrijf 100.000 euro beschikbaar voor Voornes Duin. Hierover is met Natuurmonumenten een convenant gesloten. Met het geld wordt in 2010 een duinherstelproject gefinancierd. Het convenant laat zien dat economie en ecologie binnen Natura 2000 prima kunnen samengaan.

Versnelde inrichting klimaatbuffer Eelder- en Peizermeden (Gr.)

Er is in 2009 veel werk verzet om een combinatie mogelijk te maken van waterberging en natuurontwikkeling bij de stad Groningen. Voor de herinrichting van klimaatbuffer Eelder- en Peizermeden is ruim 300 hectare grond verworven. Natuurmonumenten en andere partijen schreven bovendien een gedetailleerd inrichtingsplan. Als de werkzaamheden straks zijn afgerond, is er minder wateroverlast in bebouwd gebied, is de provincie veel nieuwe natte natuur rijker en zal de structuur voor de landbouw zijn verbeterd. Natuurmonumenten kijkt uit naar de komst van een groot natuur- en recreatiegebied op fietsafstand van de provinciehoofdstad.

Einde aan impasse natuurontwikkeling Meijegraslanden (ZH)

Direct ten zuiden van de Nieuwkoopse Plassen liggen de Meijegraslanden, een veenweidegebied van maar liefst 500 hectare dat deel uitmaakt van de Ecologische Hoofdstructuur. De graslanden staan al twintig jaar op de nominatie als natuurontwikkelingsgebied. Herstel is nodig om de natuurkwaliteit in dit Natura 2000-gebied te versterken. Natuurontwikkeling draagt bij aan herstel van de waterhuishouding en maakt het gebied recreatief beter toegankelijk. De ontwikkelingsplannen raakten de afgelopen jaren in een impasse door gebrek aan lokaal draagvlak. In 2009 hebben Natuurmonumenten, de gemeente Nieuwkoop en het Hoogheemraadschap van Rijnland de provincie gevraagd de impasse te doorbreken. Onze medewerkers zijn ook in gesprek gegaan met omwonenden en boeren. Resultaat van de inspanningen is dat de provincie deze belangrijke ecologische schakel alsnog snel gaat ontwikkelen. Voor werkzaamheden is door het rijk en provincie geld beschikbaar gesteld.

“EHS-lobby draaide op volle toeren”

Senior beleidsmedewerker Robbert Hijdra werkt voor Natuurmonumenten in Den Haag. Voor de EHS moesten Hijdra en zijn collega's in 2009 alle zeilen bijzetten. Met succes. “In het voorjaar signaleerden we steeds vaker uitspraken van politici, VNO-NCW en LTO Nederland tegen de Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000. In 2008 had LTO in haar ‘voorjaarsoffensief’ de wereldvoedselcrisis al gebruikt als argument tegen natuurherstel. We voelden aankomen dat zich een Kamermeerderheid vormde tegen het aankopen van landbouwgrond. Midden in de economische crisis en met een bezuinigingsoperatie voor de boeg, ontstond er een kritieke situatie. Steun voor door de overheid gefinancierde grondverwervingen hing in de stemverhouding van één partij af.

We analyseerden de verhoudingen in de Kamer, publiceerden in de pers over de noodzaak tot aankoop van ontbrekende EHS-schakels en overhandigden notities aan politici. Met de meeste woordvoerders of hun medewerkers zijn gesprekken gevoerd. Tijdens het Voortgezet Algemeen Overleg op 2 juli zijn door verschillende partijen moties ingediend die oproepen de grondverwerving te versnellen en boeren

een volledige schadeloosstelling te betalen. In 2008 had de Kamer al een motie van de Partij voor de Dieren aangenomen, die het kabinet oproept door te gaan met de EHS. Nu was de ‘kleine groene meerderheid’ voor een slimme inzet van de financiële middelen, zodat provincies boeren bij grondverwerving een goede prijs kunnen betalen. Dat besluit legde een extra stevig fundament onder de bestaande EHS-afspraken.”

4 Betrekken mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten

In 355 natuurgebieden en zeven bezoekerscentra verbindt Natuurmonumenten mensen met de natuur. Dat doen we het hele jaar door met vele honderden activiteiten. Ook benutten we radio en televisie, de pers en interactieve media om jong en oud voor ons werk te interesseren. Bij wederzijdse belangen gaan we sponsorrelaties aan. Zo betrekken we miljoenen mensen bij natuurbescherming in Nederland.

In 2009 hebben onze medewerkers en vrijwilligers in het centraal kantoor, de regiokantoren en de zeven bezoekerscentra publiek, bedrijven en media betrokken bij Natuurmonumenten. De landelijke publiekscampagne 'Op de banken voor meer natuur!' vestigde de aandacht op het verwerven en verbinden van meer vierkante meters (EHS-)natuur. Die campagne was met commercials op radio en televisie en op levensgrote advertentieposters zichtbaar voor zo'n 3,5 miljoen Nederlanders. In Twente steunden bijna 17 duizend mensen onze huis-aan-huisoproep tegen een nieuwe burgerluchthaven op de voormalige militaire vliegbasis. In een TNS-NIPO-onderzoek legden we bloot dat Nederlanders positief denken over natuurherstel. Binnen de organisatie raadpleegden we onze leden periodiek over actuele landelijke en regionale natuurkwesties.

Uitjes in de natuur behoren tot de favoriete vrijetijdsbesteding in Nederland. In zeven bezoekerscentra en een groot deel van onze 355 natuurgebieden verwelkomden we dan ook opnieuw vele honderdduizenden vogelliefhebbers, hardlopers, wandelaars, sportvissers en ouders met jonge kinderen. Zo'n drieduizend vaste vrijwilligers droegen in 2009 hun steentje bij aan noodzakelijke werkzaamheden. Helaas daalde het aantal leden als gevolg van de financieel-economische crisis met 50 duizend, naar 830 duizend.

4.1 Campagne: imago, werving, binding, zichtbaarheid

Natuurmonumenten wil met zoveel mogelijk Nederlanders samenwerken aan het beschermen, ontwikkelen en toegankelijk maken van natuur en landschap. Dat lukt niet zonder leden, vrijwilligers, sponsors, fondsen, subsidies en steun van het publiek. Voor morele

Bezoekerscentrum Brunsummerheide

Bezoekerscentra in trek

De zeven regionale bezoekerscentra (bc's) stonden vorig jaar garant voor vele honderden educatieve en avontuurlijke excursies, tentoonstellingen en andere publieksactiviteiten. Beheerders en recreatiemedewerkers realiseerden in heel Nederland vele tientallen nieuwe wandel- en fietspaden, vaar- en ruiterroutes, uitkijpunten en interactieve beleefroutes. Enkele bc's noteerden een recordaantal bezoekers.

en financiële steun informeren we het publiek daarom over onze doelen, successen en knelpunten. Dat doen we in onze eigen media en in die van anderen. Sinds enkele jaren concentreert Natuurmonumenten actuele kerndoelen in landelijke en regionale publiekscampagnes. Hiermee bereiken we grote groepen mensen die we kunnen overtuigen van het nut en de noodzaak van natuurbescherming in Nederland. Intern zorgen deze media-campagnes ervoor dat onze medewerkers zich met gerichte aandacht kunnen focussen op een aansprekende vertaling van niet altijd even eenvoudige boodschappen. Publiekscampagnes blijken een uitstekend middel om beschikbare budgetten zo effectief mogelijk in te zetten. Ze versterken ons imago als grootste particuliere natuurbeschermer, zorgen voor werving en binding, genereren zichtbaarheid en dragen bij aan onze inkomsten. Campagnematig werken heeft ook in 2009 vruchten afgeworpen.

Op de banken voor meer natuur

De landelijke publiekscampagne 'Op de banken voor meer natuur!' was met commercials op radio en televisie en op levensgrote advertentieposters zichtbaar voor een groot publiek. Ruim 30 duizend deelnemers lieten zich fotograferen op een bankje in de natuur of participeerden op andere wijze. Leden, sympathisanten en bedrijven doneerden geld voor onze natuurgebieden. Lees hier meer over de campagne op [pagina 58](#).

De groene Twentse basis

Ook in de strijd om het vergroenen van voormalige vliegbasis Twente boekten we met een regionale handtekeningenactie succes. Met een huis-aan-huis mailing verzamelde Natuur-

↑ Bezoekerscentra in trek vervolg

Bezoekerscentrum	2008	2009
Dwingelderveld	175.000	175.585
Veluwezoom	150.000	190.00
Gooi en Vechtstreek*	91.000	80.000
Oisterwijk*	21.000	65.000
De Wieden	62.000	79.306
Brunssummerheide	90.000	95.000
Nieuwkoopse Plassen	- *	30.000

* BC Gooi- en Vechtstreek ondervond in 2009 veel nadeel van een gestremd Noordereinde.

* BC Oisterwijk is sinds een brand in 2007 aangewezen op een noodvoorziening.

* BC Nieuwkoopse Plassen is pas in oktober 2008 geopend.

Op de banken voor meer natuur!

Dat was de slogan van de landelijke publiekscampagne die Natuurmonumenten op 22 april lanceerde. Met de campagne maakte Natuurmonumenten duidelijk waarom een netwerk van meer aaneengesloten natuur van levensbelang is voor dieren, planten en mensen. De campagnedoelen waren tweeledig: draagvlak creëren onder het publiek voor de Ecologische Hoofdstructuur en de overheid via lobbywerk aansporen dit groene netwerk volgens afspraak in 2018 af te ronden. Het publiek werd opgeroepen vierkante meters natuur te sponsoren. Dat lukte aardig. Enkele duizenden particulieren en bedrijven maakten een sponsorbedrag over voor in totaal 131.213 vierkante meters. Vele honderden mensen gingen letterlijk op de banken voor meer natuur. Voor een landelijke fotowedstrijd fotografeerden ze zichzelf op een bankje in een natuurgebied. De foto's zijn gepubliceerd op onze campagnewebsite die door bijna 32 duizend mensen is bezocht. De leukste foto's zijn levensgroot afgedrukt op advertentieposters die overal zichtbaar waren. Televisie- en radiocommercials ondersteunden de campagne. Onze sponsors Menzis, Europcar en Landal GreenParks en de Nationale Postcode Loterij leverden een bijdrage. In de regio brachten de regiokantoren van Natuurmonumenten de campagnedoelen onder de aandacht in bezoekerscentra en in lokale media. Bijzonder aan deze campagne was dat hij integraal was opgezet. Het campagneteam werkte inhoudelijk samen met de afdeling Extern Beleid van Natuurmonumenten. Onze beleidsmedewerkers in Den Haag brachten de grote belangstelling van veel Nederlanders voor de natuur onder de aandacht van politici, om hiermee het draagvlak voor de EHS groter te maken.

Op de banken met de groenste politicus 2009 Lutz Jacobi

monumenten 16.563 handtekeningen van bezorgde burgers, die in december zijn aangeboden aan Provinciale Staten van Overijssel.

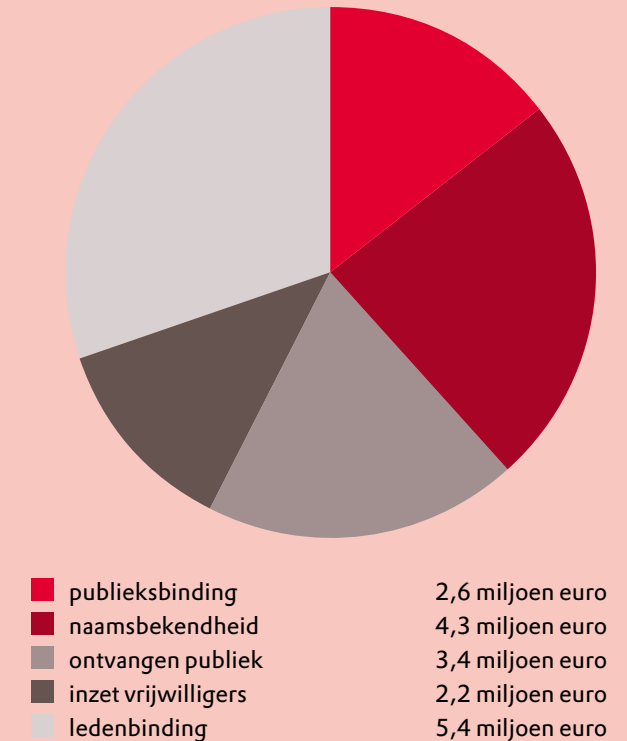
Sponsoractie voor landgoed Eerde

Vanuit het regiokantoor Zwolle hebben medewerkers sponsors betrokken bij landgoed Eerde. Om de begroting van een herstelplan rond te krijgen deden ze een beroep op provincie, gemeenten, het waterschap, de Europese Unie, de Nationale Postcode Loterij, bedrijven, fondsen en particulieren. Van de Postcode Loterij ontving Natuurmonumenten een extra gift van ruim 2 miljoen euro.

4.2 Verbinden van mensen

Als vereniging met 830 duizend leden zorgen we ervoor dat onze achterban actief kan meedenken en meebeslissen over beleidsonderwerpen. De directie belegt hiervoor tweemaal per jaar een landelijke klankbordgroepbijeenkomst. Afgevaardigden uit dertien districtscommissies (dc's) worden geïnformeerd en discussiëren dan over strategie en aanpak in actuele issues. Zo vangt de werkorganisatie op wat er leeft. In 2009 waren er bijeenkomsten over de EHS en de Europese parlementsverkiezingen. Ook ging het over de Westerschelde en Natura 2000. De districtscommissies raadpleegden hun achterban. In Friesland is de visie op een soortenrijke Waddenzee besproken, in Drenthe ging het over een groene kijk op ruimtelijke ontwikkeling, en in Utrecht over ganzenoverlast en rietlandbeheer. Om tijdgebrek onder leden op te vangen, vragen steeds meer dc's via e-mail naar standpunten van leden.

Betrekken (2009): 17,9 miljoen

Eigen media inspireren en activeren

Van Nature veranderde van krant in opiniemagazine met meer plaats voor verdieping en fotografie. Maandelijks zijn 6.750 abonnees geïnformeerd over actueel natuur- en milieubeleid en ontwikkelingen in onze natuurgebieden. In 2009 is gestart met de beleidsnieuwsbrief Van Nature Online, die twee keer per maand verschijnt.

Het ledenmagazine **Natuurbehoud** viel vier keer op de mat bij circa 850 duizend leden en relaties. Het tijdschrift stond elk seizoen boordevol natuurnieuws en reportages over onze gebieden, excursies, activiteiten in onze bezoekerscentra en aantrekkelijke ledenaanbiedingen.

De vernieuwde website www.natuurmonumenten.nl beleefde zijn eerste jaargang. Een online enquête bevestigde dat onze leden de website waarderen. De dagelijkse nieuwsvoorziening werd uitgebreid en diverse rubrieken ondergingen een laatste professionaliseringslag.

De interesse voor de **digitale Natuurbrief** is onveranderd groot. Vooral de fotowedstrijd is geliefd onder de ruim 45 duizend abonnees (10 duizend meer dan in 2008). Maandelijks informeert de Natuurbrief over natuuruitjes, aanbiedingen en actueel nieuws.

De **halfjaarlijkse Vrijwilligerskrant** ging eind 2009 naar circa drieduizend vaste vrijwilligers. Dat waren er zeshonderd meer dan het jaar ervoor. In de zomereditie was ruim aandacht voor het vrijwilligerstevredenheidsonderzoek.

Het personeelsblad **Stuifmail** werd eind vorig jaar gelezen door 671 medewerkers. Stuifmail informeert over ontwikkelingen in de organisatie en houdt medewerkers betrokken.

TNS-NIPO Natuurenquête

Natuurmonumenten kijkt ook verder dan de eigen achterban. TNS-NIPO lieten we vorig jaar bijvoorbeeld onderzoek doen naar de vraag of Nederlanders belang hechten aan het afronden van de Ecologische Hoofdstructuur. Ja, vond 88 procent van de Nederlanders, het netwerk van aaneengesloten natuurgebieden moet op tijd af om planten en dieren te beschermen. Van de ondervraagden vindt 80 procent dat de overheid ook in economisch ongunstige tijden in de natuur moet investeren. De onderzoeksgegevens zijn gebruikt in onze lobbyactiviteiten.

Jeugdadviesraad

Negen jongeren adviseren de directie sinds 2009 over uiteenlopende onderwerpen. Met deze Jeugdadviesraad wil Natuurmonumenten jongeren meer betrekken bij haar beleid. De raad is samengesteld uit jongens en meiden van 14 tot 20 jaar. Ze zijn afkomstig uit heel Nederland en doorlopen diverse opleidingen. De raad treft de directie vier keer per jaar, bijvoorbeeld tijdens natuurexcursies. Er is vorig jaar onder andere gesproken over de rol van scholen bij natuureducatie.

Samenwerking met scholen

In Gelderland werkt Natuurmonumenten samen met scholen. Zo sloot basisschool Sint Mauritius uit Rheden in 2009 een 'verbindingsovereenkomst' met Bezoekerscentrum Veluwezoom. Natuurmonumenten biedt ook schoolprogramma's, zoals 'Wat Je Van Dieren Leren Kan.' Voor oudere kinderen zijn er stagemogelijkheden in de natuur.

Jeugdadviesraad vergadert samen met de directie

WILDzoekers

Om meer jongeren bij de natuur te betrekken zijn Natuurmonumenten en Vogelbescherming Nederland al enkele jaren actief met jeugdnatuurclub WILDzoekers. Deze club voor jongens en meiden van 8 tot 16 jaar heeft een eigen website en een tijdschrift dat in 2009 vol stond met dierenverhalen, puzzels, quizzes en strips. Ook organiseerde WILDzoekers vorig jaar educatieve jeugdkampen in de natuur.

Avontuur voor peuters en pubers

Kinderen spelen graag buiten. Daarom organiseert Natuurmonumenten volop avontuurlijke activiteiten voor peuters en pubers. Kinderen die al op jonge leeftijd dichtbij huis de wereld ontdekken, begrijpen later beter dat de natuur onmisbaar is, zijn gezonder en ondernemender ingesteld. Op de 'kidspagina' en in de activiteitenagenda op de website vonden ouders het programmaoverzicht 2009 met activiteiten zoals watersafari's, heksenheisa, toverfeesten, vleermuisexpedities, gps-tochten, de Vette Vogeldag en verjaardagsfeestjes in de natuur.

Vrijwilligersinzet gestegen

Zonder voldoende vaste vrijwilligers blijft veel noodzakelijk werk liggen. Gelukkig steeg het aantal vaste vrijwilligers naar drieduizend eind 2009 (2.600 in 2008). Zij verrichtten voor 200 fte aan werk. Vrijwilligers die incidenteel een bijdrage leveren waren actief op de Landelijke Natuurwerkdag in november. Ze hielpen met knotten, snoeien, plaggen, maaien en afvoeren. Betrokkenheid en 'liefde voor de natuur' kwamen verder tot uiting in

Vrijwilliger in Witte Veen

de aanhoudende stroom digitale natuurfoto's die de redactie van de Natuurbrief ontvangt voor de maandelijkse fotowedstrijd. De vier beste beelden zijn afgedrukt in de Natuurmonumenten bureauagenda 2010.

Fondsenwerving

Mede als gevolg van de financieel-economische crisis daalde het ledenaantal van circa 880 duizend in 2008 naar circa 830 duizend in het afgelopen jaar. Ook andere oorzaken liggen daaraan ten grondslag. Zo is er een al langer aanwezige trend dat mensen zich minder gemakkelijk verbinden aan verenigingen, en is het veel moeilijker geworden om op grote schaal leden te werven met behulp van bijvoorbeeld direct mailing of telemarketing. Verder kost het veel moeite om voor een groot publiek duidelijk te maken dat steun onontbeerlijk is voor ons werk. Er is dan ook al sinds een kleine tien jaar sprake van daling van ons ledenaantal. De contributie-inkomsten van bijna 19 miljoen euro waren in 2009 1,0 miljoen euro minder dan begroot en 0,5 miljoen euro lager dan in 2008. De inkomsten uit fondsenwerving waren 2,8 miljoen euro meer dan begroot, maar 0,5 miljoen euro minder dan in 2008. Ten opzichte van 2008 zijn de baten aan fondsenwerving nagenoeg gelijk gebleven dankzij hogere inkomsten uit erfstellingen en legaten. Deze kwamen in 2009 uit op totaal 9,2 miljoen euro. Ook waren de giften en schenkingen (inclusief fondsenwervende acties) 0,9 miljoen euro hoger dan begroot, met name door een gift van de Louisa van der Velden Stichting voor een van onze terreinaankopen. Met onze leden- en fondsenwerfers en sponsorrelaties zetten we alles op alles om de verwachte dalende tendens zo veel mogelijk te beperken. Meer informatie over geven en nalaten leest u in [hoofdstuk 8.4](#).

Evenement 'Beat the Heat Now'

Crisis vereist creativiteit

Om de inkomsten op peil te houden streeft Natuurmonumenten naar een grotere diversiteit aan verbintenissen met kleine en grote gevers. Naast het continueren van ledenwerving en ledenbinding zal vooral meer aandacht uitgaan naar het genereren van inkomsten uit fondsen op naam, periodiek schenken, joint ventures, projectsponsoring, nalatenschappen en erfenisdossiers. Telemarketing

4.3 Verbinden van organisaties

Het werk van Natuurmonumenten wordt mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van bedrijven met hart voor de Nederlandse natuur. Jaarlijks ontvangt Natuurmonumenten financiële steun van onder andere de Nationale Postcode Loterij, ING Groep en Nuon. Ook heeft Natuurmonumenten relaties met bedrijven voor project sponsoring.

Nationale Postcode Loterij

Tijdens het Goed Geld Gala 2009 ontving Natuurmonumenten een extra gift van 2.065.000 euro. Deze extra gift is bestemd voor herstel van landgoed Eerde in Overijssel. De bijdrage kwam bovenop de 13,6 miljoen euro die we jaarlijks ontvangen van de Postcode Loterij. Met de jaarlijkse bijdragen van de goededoelenloterij kon Natuurmonumenten al tientallen natuurprojecten realiseren. Het geld wordt besteed aan natuurbeheer, natuurontwikkeling, cultuurhistorie, educatie en voorlichting, natuurbeleving en recreatievoorzieningen. Eind 2009 is het project Voorsterbos afgerond, waarvoor de Postcode Loterij in 2003 2,8 miljoen euro beschikbaar stelde. Inmiddels is het Waterloopbos toegankelijk gemaakt voor publiek, zijn natuurverbindingen gemaakt, stroomt er een nieuwe beek en zijn er bomen geplant in het Wendelbos.

In de tv-programma's Kanjers van Goud en De Nederlander van het jaar ontvingen boswachters Harald van den Akker en Lia Vlietland de Gouden Wimpel en een cheque van 20.000 euro voor hun jarenlange inzet voor de Nederlandse natuur. De bedragen worden besteed aan projecten in hun werkgebieden. De Postcode Nieuwskrant plaatste een interview met boswachter Willem Klok over het Fochteloërveen. Ook is aandacht besteed aan

↑ Crisis vereist creativiteit vervolg

wordt minder vaak ingezet omdat de kans op duurzame relaties via deze methode te onzeker is geworden. Wel gaan we op zoek naar nieuwe inzichten om met publiekscampagnes extra inkomsten te genereren. Ook regionaal is extra inzet vereist om publiek en sponsors te betrekken bij grondaankopen of herstel van cultuurhistorisch erfgoed. Er zijn wat dit betreft prima ervaringen opgedaan met de sponsoractie voor landgoed Eerde in Overijssel. Door de financieel-economische crisis moeten we harder lopen en nieuwe creatieve concepten ontwikkelen.

onze publiekscampagne 'Op de banken voor meer natuur!'. In NRC en NRC-Next plaatste de loterij een paginagrote advertentie over onze natuurgebieden op Texel. In augustus ontving Natuurmonumenten bijna 42 duizend euro uit een belactie in Eén tegen honderd.

ING

Het hoofdsponsorschap van ING wordt verlengd tot 2011. Dat is een mooie voortzetting van de samenwerking die in 1995 startte. Het sponsorgeld besteden we aan alle aspecten van ons werk. Naast de jaarlijkse sponsorbijdrage was er een extra ING-donatie voor een historische hoogstamboomgaard op landgoed Haarzuilens. Het landgoed is weer 182 fruitbomen rijker. De hoofdsponsor van Natuurmonumenten organiseerde een boomplantdag voor leerlingen van de Zuilense basisschool De Cirkel. Volgend jaar opent Natuurmonumenten in de boomgaard ook een fruitroute dankzij een extra gift van ING.

Nuon

Met hoofdsponsor Nuon realiseert Natuurmonumenten sinds 2000 duurzame energieprojecten. Nuon zet mensen, middelen en expertise in om bezoekerscentra, beheerkantoren en excursieboten te voorzien van technieken voor schone, duurzame energie. In 2009 is op het Twentse Erf Middelkamp een keten opgezet voor de verwerking van biomassa. Met maaisel en houtafval als grondstoffen levert deze techniek een flinke besparing op. In natuurgebied de Vlietlanden is een onderhoudsvriendelijke minipomp op zonne-energie geïnstalleerd. In het Koetshuis op landgoed Eerde, dat sinds 2009 dienst doet als beheerkantoor, heeft Nuon een nieuw energiesysteem uitgevoerd. Vorig jaar ging ook de

Nationaal Park Weerribben-Wieden

gezamenlijke publiekscampagne 'Laad jezelf op' van start. Een zonnelader gemaakt van gerecycled materiaal werd door Nuon en Natuurmonumenten in diverse media gepromoot.

Landal GreenParks

Het samenwerkingsverband bestaat sinds 2004 en dat is op een bijzondere manier gevierd. Landal GreenParks heeft klanten die in september 2009 een verblijf boekten een lidmaatschap van Natuurmonumenten cadeau gegeven. Natuurmonumenten verwelkomde hierdoor 4.100 nieuwe leden. Daarnaast kunnen bezoekers van Landal GreenParks genieten van speciale Natuurmonumentenactiviteiten, zoals wandelen met de (digitale) boswachter en doe- en beleeftochten. Verder profiteren leden van Natuurmonumenten van voordelige Landal-arrangementen.

TNT Post

In 2008 koos Natuurmonumenten ervoor tenminste drie jaar alle poststukken door TNT Post te laten bezorgen. Dit leidde tot een samenwerking op meerdere fronten. In deze drie jaar sponsort TNT Post het natuurbeheer en het (elektrisch) vervoer in ons klimaatbos in Flevoland. TNT Post compenseert verder de CO₂-uitstoot voor de volledige verspreiding van ons ledenmagazine Natuurbehoud. De vergoeding komt ten goede aan een door TNT Post geadopteerd windmolenpark in India. Deze inzet van TNT Post ter bescherming van het klimaat is gebundeld onder de noemer 'Planet me'.

Contact, interactie en klachtenafhandeling

Natuurmonumenten zoekt vaker contact en interactie met leden, sponsors en stakeholders. Ook vragen we steeds vaker naar de standpunten van het publiek en onze achterban. Voorbeelden van interactie in 2009 zijn: de TNS-NIPO Natuurenquête, de handtekeningactie tegen een doorstart van vliegveld Twente en ons vrijwilligerstevredenheidsonderzoek. Contact met onze leden en niet-leden is er ook via de bezoekerscentra, via mailings, Natuurbehoud, de website en de afdeling Ledenservice. Leden en niet-leden hebben vragen over de vereniging of het lidmaatschap, willen excursies boeken of uiten een klacht over dierenwelzijn. Ledenservice heeft 90 duizend contacten van administratieve en financiële aard behandeld. Zo'n 30 duizend ledencontacten

Menzis

Op 28 oktober 2009 is het partnership met zorgverzekeraar Menzis ondertekend. Natuurmonumenten en Menzis gaan samenwerken vanuit het gedeelde besef dat een groene omgeving goed is voor ieders gezondheid. De jaarlijkse bijdrage van 75.000 euro is vorig jaar besteed aan speeltoestellen. Verder is de Natuur Actief ziektekostenverzekering gelanceerd. Natuurmonumenten krijgt 25 euro per polis, bovenop de jaarlijkse sponsorbijdrage.

Meer enthousiaste sponsors

Naast hoofdsponsors ING en Nuon ontvangt Natuurmonumenten ook steun van andere enthousiaste sponsors. Zo werken we sinds 2006 samen met Libelle, het grootste vrouwenweekblad van Nederland. Elke maand verschijnt Puur Natuur, een hoog gewaardeerde rubriek met leuke weetjes, producten en doe-activiteiten in onze natuurgebieden. Dankzij een gift van 50.000 euro is in 2009 op Texel een kooikershuisje opgeknapt. Ook bracht Libelle de campagne 'Op de banken voor meer natuur!' en de gebieden van Natuurmonumenten onder de aandacht. Dankzij de samenwerking met Carglass® kon Natuurmonumenten een beukenlaan op de 's Gravelandse Buitenplaatsen herstellen. Andere bedrijven die Natuurmonumenten in 2009 steunden waren Arval BV, Europcar Autoverhuur BV, Fujifilm Manufacturing Europe BV, Naupar, Puro Fairtrade Coffee, Tirion Uitgevers en natureXP.

Variatie in samenwerking

Bedrijven kunnen zich op steeds meer manieren verbinden aan Natuurmonumenten. We organiseren excursies voor werknemers en relaties van bedrijven. Zo kunnen medewerkers

↑ Contact, interactie en klachtenafhandeling vervolg

gingen over post 29% (8.432), e-mail en website: 12% (3.643) en telefoon: 59% (17.457). Het aantal klachten kwam uit op 2.900; dat is slechts 10 procent van de inhoudelijke gesprekken. Dit is aanzienlijk minder dan vorig jaar en heeft vooral te maken met de afname van de klachten over fondsenwervende acties. Van de ruim achtduizend excursies die zijn gehouden, werd 15 procent telefonisch geboekt. De rest verliep via de website.

tijdens een bedrijfsuitje vrijwillig meewerken in onze natuurgebieden. Daarnaast komen sponsors steeds vaker vergaderen op onze exclusieve locaties. Ook is het onder bedrijven een trend geworden om bomen te planten. Hiervoor organiseert Natuurmonumenten jaarlijks diverse plantdagen in voor- en najaar.

4.4 Betrekken in de toekomst

Natuurmonumenten blijft leden en publiek op een aansprekende en toegankelijke manier informeren over het belang van natuurbescherming in Nederland. We gaan daarbij nog beter inspelen op wat mensen beweegt. Via beleidscommunicatie blijven we in 2010 het lobbywerk voor de EHS ondersteunen. Onze campagnewebsite blijft in de lucht. Met de site en de campagne 'Op de banken voor meer natuur!' willen we het draagvlak en de directe betrokkenheid voor meer vierkante meters natuur vergroten. Ook gaan we er hard aan werken het ledenaantal op peil te houden. Daarbij zal het ondermeer gaan om een hechtere band met bestaande leden en om het vergroten van onze aantrekkingskracht voor nieuwe leden. Trouw en loyaliteit worden sleutelbegrippen. In woord en beeld gaan we nog duidelijker maken waarom steun van het publiek voor ons werk onmisbaar is.

We willen een grote organisatie blijven, maar moeten daarnaast ook de inkomsten op peil houden. De vereniging zal daarom extra moeten investeren in fondsenwerving, waarbij we scherp letten op kosten en baten. En verder zal 2010 worden benut om nog eens grondig te kijken naar de positionering van Natuurmonumenten in de Nederlandse samenleving en, in samenhang daarmee, naar onze activiteiten op het vlak van communicatie en fondsenwerving.

Boom voor Boom Fonds

In 2009 is door Natuurmonumenten het Boom voor Boom Fonds opgericht. De wereldwijde ontbossing gaat in een razendsnel tempo. Boskap draagt voor 20 procent bij aan de wereldwijde CO₂-uitstoot. Bomen aanplanten en bossen beschermen kunnen het verschil maken. Van iedere 35 euro die mensen betalen voor het planten van een boom in Nederland, besteedt Natuurmonumenten een deel aan de bescherming van tropisch regenwoud. Zo planten we bomen in het 'klimaatbos' in Limburg en beschermen we tegelijkertijd een stuk regenwoud in Indonesië.

“Het belang van groen voor onze gezondheid wordt onderschat”

Roger van Boxtel is bestuursvoorzitter bij zorgverzekeraar Menzis, de International Union for Conservation of Nature (IUCN) en De Groene Zaak. Menzis is sinds 2009 sponsor van Natuurmonumenten.

“Menzis en Natuurmonumenten hebben vorig jaar een samenwerkingsovereenkomst gesloten voor drie jaar. We zijn deze verbintenis aangegaan omdat het belang van groen voor onze gezondheid nog altijd sterk wordt onderschat. Voor ons beide is verbinding logisch. Mensen met groen in de buurt voelen zich niet alleen gezonder, ze zijn het ook. Zeventig procent van de stadskinderen komt maar eens per jaar in een natuurgebied. Veel van die kinderen zitten vooral voor de tv of achter een pc of spelcomputer. Die inactiviteit maakt dik en zorgt voor een verhoogde kans op suikerziekte. Als kinde-

ren vaker buiten zijn en lekker bewegen, neemt de kans op zulke ongemakken af. Ravotten in de natuur heeft ook een positief effect op kinderen met ADHD of gedragsproblemen. Ook ouderen en mindervaliden hebben baat bij natuur. Daarom ontwikkelen we met Natuurmonumenten voor jongeren en senioren allerlei activiteiten. Zo wordt in Nationaal Park Veluwezoom een wandelroute aangelegd voor minderva-

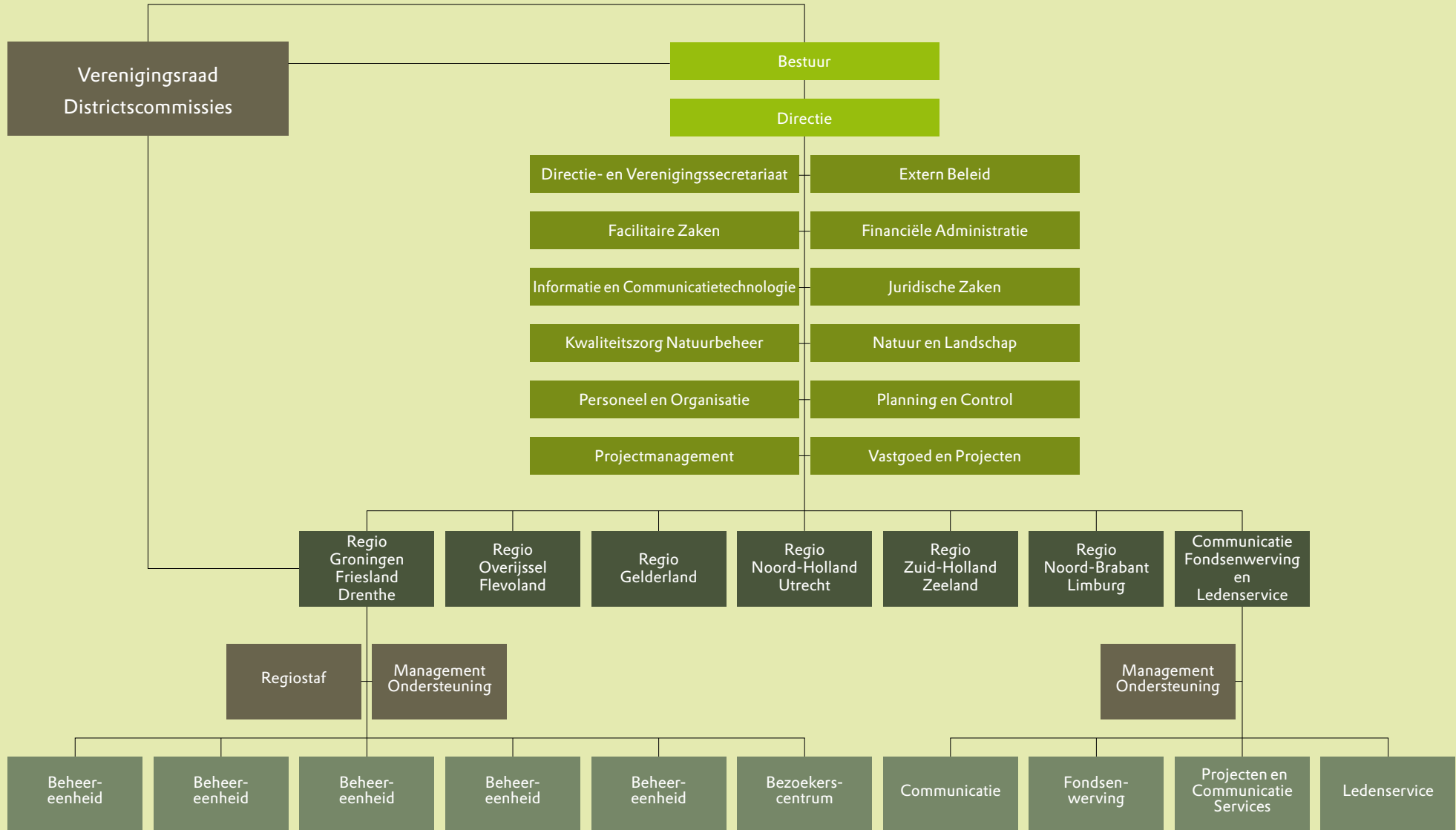
liden. Ook maken we in samenwerking met Natuurmonumenten boekjes met wandelen fietsroutes. Daar is door onze polishouders op grote schaal gebruik van gemaakt. Zo verbinden we klanten van Menzis met de natuur. Natuur heeft een preventieve en helende werking. Dat ervaar ik ook zelf als ik na een drukke werkweek door de polder fiets. Met de blik op oneindig en de neus in de wind komt mijn hoofd al snel tot rust.”

5 Besturen een actieve en betrokken organisatie

Het bestuur van Natuurmonumenten stelt de koers en de hoofdlijnen van het beleid vast, en legt deze ter goedkeuring voor aan de verenigingsraad. De driehoofdige directie voert dat beleid uit en geeft dagelijks leiding aan de organisatie.

In 2009 was het tijd voor een tussenbalans van het Meerjarenprogramma 2007-2012 ('100 jaar en springlevend'). De uitvoering van dat plan ligt grotendeels op schema. Wel blijft het aantal te verwerven hectares natuur achter bij de doelstelling. Dat is met het oog op het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur een punt van grote zorg. De belangrijkste oorzaken zijn de sterk stijgende grondprijzen en het geringe grondaanbod.

In de tweede helft van het jaar werden de gevolgen van de financieel-economische crisis zichtbaar. Het ledenaantal en de inkomsten uit fondsenwerving kwamen onder druk te staan. Het bestuur zag zich daardoor genoodzaakt de begroting voor 2010 bij te stellen.

Natuurmonumenten: hoe wordt de vereniging bestuurd?

Natuurmonumenten is een grote vereniging met veel leden. Het is ook een grote organisatie die ervoor moet zorgen dat maar liefst 355 natuurgebieden goed worden beheerd en beschermd. Wie bepaalt de koers? Dat zijn drie organen: de verenigingsraad, het bestuur en de directie.

Verenigingsraad

In de twaalf provincies en in Amsterdam vormen door leden gekozen afgevaardigden dertien districtscommissies. Die commissies onderhouden het contact met de leden. De 84 districtsafgevaardigden vormen samen de verenigingsraad. De raad zorgt ervoor dat de stem van leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Bestuur

Het bestuur is samengesteld uit twaalf onbezoldigde bestuursleden en heeft de algemene leiding over Natuurmonumenten. In de praktijk functioneert het als een bestuur op afstand en bestuurt het op hoofdlijnen. Het bestuur kent de volgende bestuurscommissies: Beheer, Financiën, en Verenigingszaken en Marketing. De commissies bereiden onderwerpen op hun vakgebied meer gedetailleerd voor en adviseren het voltallige bestuur. Daarnaast treedt de Commissie voor de Directie namens het bestuur op als werkgever voor de directie. Een speciale auditcommissie bereidt de besluitvorming van het bestuur voor op het gebied van financiële verslaglegging, risicoanalyse en risicobeheersing.

↑ vervolg

Directie

De directie is belast met het voorbereiden van de hoofdlijnen van beleid en de overige bestuursbesluiten. De directie geeft leiding aan de werkorganisatie en voert het vastgestelde beleid uit. Zij legt verantwoording af aan het bestuur en zorgt dat het bestuur goed geïnformeerd blijft over de gang van zaken.

Achterin dit jaarverslag vindt u de samenstelling van het bestuur (inclusief nevenfuncties), de bestuurscommissies, de verenigingsraad, de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad en de directie (inclusief nevenfuncties).

Bestuur en directie

(van links naar rechts en van boven naar beneden):

Liesbeth Cremers, Saskia de Jonge, Jan van den Belt, Jan Jaap de Graeff, Teo Wams, Fedde Koster, Martin Wassen, Harrie Penders, Jitske de Jong, Marijke Augusteijn, Gijs ten Kate, Jos Kuijpers, Cees Veerman.

Bestuurslid Annemarie Moons ontbreekt op deze foto.

5.1 Verantwoordingsverklaring 2009

Als houder van het CBF-Keurmerk voor erkende goede doelen dient Natuurmonumenten invulling te geven aan drie principes: scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren; optimale besteding van middelen en optimale relaties met belanghebbenden. In de volgende samenvatting van onze verantwoordingsverklaring leest u hoe wij invulling geven aan deze principes.

Het eerste principe: scheiding tussen de functies toezicht houden, besturen en uitvoeren

Het democratische verenigingskarakter van Natuurmonumenten waarborgt dat de verenigingsorganen (de verenigingsraad, bestuur en directie) zorgvuldig en transparant zijn samengesteld. De leden kiezen in hun district hun afgevaardigden, die samen de verenigingsraad vormen. De verenigingsraad besluit over de benoeming en het ontslag van de bestuursleden en over de algemene beleidskaders. Ook houdt de verenigingsraad toezicht op de wijze waarop het bestuur opereert en op de vraag of dat gebeurt binnen de vastgestelde beleidskaders. In 2009 werd de al langer gevolgde praktijk voor de benoeming van bestuursleden vastgelegd in de 'procedure voordragen van kandidaat-bestuursleden aan de verenigingsraad'.

Het bestuur heeft statutair gezien alle bevoegdheden die nodig zijn om de organisatie te besturen, maar draagt in de praktijk een deel van zijn bevoegdheden over aan de directie. De bestuurlijke taak bestaat deels uit het toezicht houden op de directie. De directie bereidt de hoofdlijnen van het beleid voor, voert het vastgestelde beleid uit en geeft leiding aan de werkorganisatie.

Het tweede principe: optimale besteding van middelen

In het Toekomstbeeld 2023 schetst Natuurmonumenten de ambities voor de periode tot 2023. Voor de eerste zes jaar is dit Toekomstbeeld vertaald in een Meerjarenplan met een financieel sluitende meerjarenverkenning. In 2009, halverwege de uitvoering van dit Meerjarenplan, is de Tussenbalans opgemaakt. Het globale beeld daaruit is dat wij bij de uitvoering op koers liggen en dat het plan en de daarin geschetste hoofdlijnen nog geheel relevant zijn. Op dat moment was er nog geen aanleiding voor een wezenlijke bijstelling. Aan het einde van het jaar werden wij echter geconfronteerd met teruglopende ledenaantallen en een moeizamer verkoop van gebouwen. Dat noodzaakte het bestuur tot het bijstellen van de begroting voor 2010. Het bestuur heeft de directie verder gevraagd in het voorjaar van 2010 een 'slechtweersscenario' te ontwikkelen.

Het derde principe: optimale relaties met belanghebbenden

Natuurmonumenten is een grote landelijke vereniging met natuurgebieden in heel Nederland. Dat betekent dat wij relaties hebben met veel mensen, groepen en instellingen: onze leden en vrijwilligers, niet-leden die onze gebieden bezoeken en deelnemen aan activiteiten, onze burens en omgeving, andere partijen in het landelijk gebied, onze sponsors en de Nationale Postcode Loterij, zakelijke relaties, universiteiten en onderzoeksinstituten, onderwijsinstellingen, de politiek, overheden en bestuurders (lokaal, landelijk, internationaal), collega-terreinbeheerders (in binnen- en buitenland) en collega-natuur- en milieuorganisaties (ook op Europees niveau). Een goede, open en integere communicatie is voor Natuurmonumenten uitermate belangrijk. Wij willen wortelen in de samenleving en een

breed draagvlak voor de natuur creëren. Communicatie is niet alleen iets van de betrokken medewerkers: alle medewerkers en vrijwilligers zijn ambassadeur voor Natuurmonumenten. Voor communicatie met onze leden zetten wij diverse media in, waaronder het ledenmagazine Natuurbehoud, de website www.natuurmonumenten.nl en de digitale Natuurbrief. Daarnaast ontmoeten wij onze leden in de zeven bezoekerscentra en via de Leden-service. In hoofdstuk 4 Betrekken leest u er meer over.

Onze klachtenprocedure vinden de leden op www.natuurmonumenten.nl. Ook worden alle reacties, suggesties en klachten van leden bijgehouden, beantwoord en verwerkt door de Ledenservice. Meer daarover leest u in [hoofdstuk 4 Betrekken](#). Voor de politiek en de overheid, beleidsbeïnvloeders en andere beleidsmatig geïnteresseerden verschijnt elf maal per jaar het vakblad Van Nature. Sinds vorig jaar verstuurt de redactie van Van Nature periodiek tevens een digitale vakinhoudelijke nieuwsbrief.

5.2 Het bestuur in 2009

Het bestuur vergaderde in 2009 zes keer. Daarnaast hield het twee themabijeenkomsten. In november namen bestuur en verenigingsraad afscheid van secretaris/plaatsvervangend voorzitter Alfred van Hall en van de bestuursleden Robert Jan van Ogtrop en Jos van der Velden. Met het oog op de continuïteit in de bestuurscommissie Financiën benoemde de verenigingsraad Harrie Penders tot opvolger van Jos van der Velden. In november volgde Annemarie Moons Alfred van Hall op. Bestuurslid Jos Kuijpers is voor een tweede termijn benoemd. De tussentijdse vacature door het aftreden van Robert Jan van Ogtrop wordt in het voorjaar van 2010 vervuld.

Februari: Ganzen en graslandbeheer

Een belangrijk onderwerp in de eerste bestuursvergadering (februari) was het beheer van overzomerende ganzen in onze gebieden. Het bestuur stemde in met de richtlijnen daarvoor, maar stelde ook vast dat Natuurmonumenten moet optrekken met Staatsbosbeheer, De 12 Landschappen, Vogelbescherming en lokale of regionale vogelwerkgroepen. In de septembervergadering is besloten dat we met deze organisaties een visie moeten ontwikkelen op de toekomst van ganzen in Nederland. Hier wordt hard aan gewerkt.

Het bestuur stemde ook in met een plan van aanpak voor het beheer van de algemene graslanden en met de evaluatie van de soortbevorderende maatregelen. De evaluatie was aanleiding voor een discussie met de verenigingsraad over het beheer van ecosystemen versus meer soortengericht beheer.

Maart: jaarverslag en convenant particuliere grondeigenaren

In de maartvergadering is door het bestuur het jaarverslag en de jaarrekening over 2008 vastgesteld. Ook is gesproken over de contributieverhoging die in de financiële meerjarenverkenning voor 2010 was voorzien. Afzien van een contributieverhoging zou betekenen dat we rekening moesten houden met minder inkomsten. Anderzijds kan een contributieverhoging in deze tijd leiden tot extra ledenuitstroom. Het bestuur stemde in principe in met een verhoging, maar zou op basis van actuele ontwikkelingen van de ledenstand in juni pas een definitief besluit nemen.

Op verzoek van de minister van LNV hebben terreinbeherende natuurorganisaties en particuliere grondeigenaren de concept-Verklaring van Linschoten opgesteld. Die verklaring

Grauwe gans

moet bijdragen aan versnelde realisatie van de EHS door particuliere grondeigenaren. Een aantal particulieren had echter bij de Europese Commissie een klacht ingediend tegen vermeende discriminatie tussen particulieren en natuurorganisaties. Het bestuur vond dat Natuurmonumenten de verklaring niet kon tekenen zolang de Federatie Particulier Grondbezit (FPG) de klacht steunde. Nadat de FPG de steun had ingetrokken, is de verklaring in mei door alle partijen ondertekend.

Juni: contributieverhoging en aanbevelingen Tussenbalans

In de bestuursvergadering van juni besloot het bestuur de contributie te verhogen naar 22,50 euro. Op dat moment was zichtbaar dat de werving van nieuwe leden moeizamer verliep, maar was de uitstroom van leden niet hoger dan verwacht. Ook bleken leden bereid extra bij te dragen aan concrete projecten. Het bestuur toonde zich positief over de Tussenbalans. In het kader daarvan zijn zeven onderwerpen diepgaand geanalyseerd: onze positie ten opzichte van de EHS, de uitgevoerde evaluaties natuurbeheer en het vervolg daarop, vrijwilligers, de ontwikkelplannen van afdelingen en regio's, ondernemend zijn, de omgang met het vermogen en de manier van budgetteren. De aanbevelingen van de directie op de Tussenbalans, vertaald in een aantal acties, keurde het bestuur goed. Het bestuur stemde ook in met deelname van Natuurmonumenten aan het Droomfonds van de Nationale Postcode Loterij.

September: begroting 2010, rietlandbeheer en statutenwijzigingen

In de septembervergadering keurde het bestuur de begroting voor 2010 goed. Daarbij signaleerde het bestuur dat het wel een begroting is die scherp aan de wind zeilt. Daarom

Rietland

vroeg het bestuur de directie de risico's rond de inkomsten en uitgaven en eventuele mogelijkheden om in te grijpen goed in kaart te brengen.

Het bestuur stelde in september tevens de beleidsnota Rietlandbeheer vast. Het toonde veel waardering voor de nota, maar wees erop dat externe financiering van groot belang is voor het realiseren van de ambities.

Het bestuur stemde verder in met de voorgestelde statutenwijzigingen. Die beoogden de statuten en het huishoudelijk reglement aan te passen aan het huidige donateurbeleid, de statuten op het punt van mogelijke belangenverstremming bij bestuursleden in overeenstemming te brengen met de wensen van het Centraal Bureau Fondsenwerving en het huishoudelijk reglement aan te passen aan ontwikkelingen rond digitale communicatie.

Oktober: ledenstand en andere actuele onderwerpen

Een belangrijk onderwerp in de oktobervergadering was de ledenstand. Niet alleen bleef de instroom van nieuwe leden achter bij de verwachtingen, maar ook bleek de uitstroom van leden fors hoger dan aanvankelijk was verwacht. Een eerste analyse wees uit dat dit kwam door de financieel-economische crisis. Besloten is dit onderwerp uitgebreider te bespreken in de decembervergadering, in samenhang met een bijgestelde begroting voor 2010. Ook werd afgesproken de verenigingsraad, die in november zou vergaderen, hier al over te informeren. Tevens is van gedachten gewisseld over de volgende actuele onderwerpen: de realisering van de Ecologische Hoofdstructuur, die onder druk staat; de verdieping van de Westerschelde in samenhang met de ontpoldering van de Hedwigepolder; en de ontwikkelingen rond het IJmeer en Markermeer. Bij dit laatste onderwerp vormde buitendijks wonen een discussiepunt.

December: bijgestelde begroting, ledenwerving en notitie gebouwen

In december zijn twee samenhangende onderwerpen besproken: de ledendaling en bijstelling van de begroting 2010. Het bestuur noemde de bijgestelde begroting evenwichtig en stemde ermee in. Wel stelde het vast dat de voorgestelde besparing op de uitgaven een lastige opgave is. Het kon zich verder goed vinden in de voorgestelde aanpak voor de ledenwerving in 2010. Die aanpak richt zich minder op het aantal te werven leden en meer op het verwerven van inkomsten. Leden blijven heel belangrijk, zowel voor de contributie-inkomsten als voor het draagvlak in de maatschappij. Er is echter een grens aan de financiële middelen die we voor ledenwerving kunnen inzetten. Het bestuur stemde in met de notitie **De gebouwen van Natuurmonumenten: gebruiken en benutten** en de daarin opgenomen spelregels.

Themabijeenkomsten landbouw en natuur

Naast de reguliere vergaderingen kwam het bestuur in maart en in september bijeen voor een themabijeenkomst. In maart stond in Bezoekerscentrum Nieuwkoopse Plassen de verhouding tussen landbouw en natuur in Nieuwkoop centraal. Na een presentatie van de problematiek in de Nieuwkoopse Plassen volgde een levendige gedachtewisseling tussen het bestuur en de aanwezige regiomedewerkers. In september is in Bezoekerscentrum Veluwezoom gesproken over de positionering van Natuurmonumenten.

Activiteiten bestuurscommissies

Bestuurscommissie Financiën

Ter voorbereiding op bestuursvergaderingen vergaderde de commissie Financiën negen maal. Daarbij werden met name de jaarrekening, de Tussenbalans, de financiële meerjarenverkenning, het voorstel voor contributieverhoging en de begroting besproken. Vaste agendapunten waren tussentijdse financiële resultaten en beleggingsoverzichten en cashflowprognoses. In maart en oktober legden de vermogensbeheerders verantwoording af over de beleggingsresultaten. Het beleggingsbeleid is als gevolg van de financieel-economische situatie op de voet gevolgd. De commissie stemde in met het uitvoeren van twee audits: de omgang met contante geldstromen en de verwervingsprocedure van de afdeling Vastgoed en Projecten. Ook de uitputting van het projectenbudget en het gebouwenbeheer kwamen aan de orde.

Bestuurscommissie Beheer

De bestuurscommissie Beheer kwam vier maal bijeen. Belangrijke onderwerpen waren de evaluaties Soortgerichte Maatregelen en Overzomerende Ganzen, het plan van aanpak graslanden en de beleidsnota Rietlandbeheer. Ook is de commissie geïnformeerd over de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer. Tijdens een werkbezoek aan het Wormer- en Jisperveld in juni lieten commissieleden zich informeren over plaatselijke beheerresultaten en de samenwerking met boeren.

Bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing

De bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing kwam vier maal bijeen om bestuurs- onderwerpen voor te bereiden over het verenigingskarakter, de marketing en de beleids- beïnvloeding in relatie tot onze positionering. De commissie boog zich ook over de rapportage Verbinden, de jeugdorganisatie WILDzoekers en de sponsoring. Verder is een themabijeenkomst van het bestuur over de positionering voorbereid. De commissie heeft tenslotte stilgestaan bij de contributieverhoging, de ledendaling in 2009 en de leden- wervingstrategie voor 2010.

Auditcommissie

De auditcommissie kwam eenmaal bijeen in aanwezigheid van de accountant. Besproken zijn het jaarverslag en het accountantsverslag over de jaarrekening 2008. In oktober boog de be- stuurscommissie Financiën zich over het functioneren van de auditcommissie. Dit gebeurde op grond van een evaluatie en de ervaringen van bestuursleden en oud-bestuursleden. Over het geheel genomen was men positief. Het reglement wordt op enkele punten aangepast.

Commissie van Deskundigen

De Commissie van (onafhankelijke) Deskundigen kwam in 2009 tweemaal bijeen. Er is uitgebreid aandacht geweest voor de conceptevaluaties rond Soortgerichte Maatregelen en Overzomerende Ganzen. Ook is de beleidsvisie Rietlandbeheer en het plan van aanpak rond graslandbeheer besproken. Daarnaast is er gesproken over water- en gebouwen- beheer. De visie van de commissie op het beleid van Natuurmonumenten ten aanzien van

overzomerende ganzen is verwoord in een brief aan het bestuur. De discussies in de commissie getuigden van een grote betrokkenheid.

Commissie voor de Directie

Deze commissie treedt op als werkgever voor de directie en voerde in dat kader de jaarlijkse functioneringsgesprekken.

Bestuurlijk overleg met externe organisaties

Op 21 oktober is tijdens een bestuurlijk overleg van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en De 12 Landschappen gesproken over de financiering van het natuurbeleid en de onderlinge samenwerking.

5.3 De verenigingsraad in 2009

De verenigingsraad kwam in 2009 tweemaal bijeen, voorafgegaan door de vragenuurtjes Financiën en Beheer. Deze vergaderuurtjes worden benut om gedetailleerdere vragen van raadsleden te beantwoorden. Tijdens de voorjaarsvergadering werd ook dit jaar stil gestaan bij een regionaal onderwerp. Zo is de raad geïnformeerd over de opstelling van Natuurmonumenten rond het verbeteren van de natuurkwaliteit in relatie tot woningbouw en infrastructuur in het IJmeer en Markermeer.

Tijdens het themaoverleg boog de raad zich over samenwerking met agrariërs in het licht van de EHS en veranderingen in de agrarische sector. Ook de jaarlijkse excursie van de raad, dit jaar in Gelderland en Utrecht, stond in het teken van die samenwerking. Er is een bezoek

Verenigingsraad: (v.l.n.r.) Piet van Dijk, Aart Resoort, Henk Helmich (a.i.), André Boon, Pieter Schmidt, Jan Steffens, Gerrit Willem Kamp, Fred van Sprang, Matthijs Wetterauw, Toon Zwetsloot, Jan van der Ben

José van Megen en Jos Hugense ontbreken op de foto.

gebracht aan een pachter van de vereniging die op landgoed Oldenaller een biologische boerderij heeft. Ook is op de fiets weidevogelparadijs Eemland bezocht.

De vertrouwenscommissie van de verenigingsraad werd in 2009 door het bestuur geraadpleegd voor een tijdelijke uitbreiding van het aantal bestuursleden, de invulling van twee vacatures en een herbenoeming in het bestuur.

VR-vergaderingen in 2009: inhoud en resultaten

Tijdens de voorjaarsvergadering is het jaarverslag 2008 goedgekeurd en verleende de raad het bestuur decharge over het gevoerde beleid. Het bestuur honoreerde een verzoek van de raad om districtcommissies met ingang van 2009 meer ruimte te geven in het jaarverslag.

De raad nam kennis van de evaluatie Soortbevorderende Maatregelen; de suggesties van de raad worden verwerkt in een herziene doelstellingennota. De verenigingsraad sprak verder over de kwaliteit van de graslanden van Natuurmonumenten. Zij stelde vast dat die kwaliteit aanzienlijk hoger is dan in veel andere graslanden. Toch kan nog het nodige verbeteren.

Luc Berris, adjunct-regiodirecteur Noord-Holland en Utrecht, informeerde de raad over ontwikkelingen rond het IJmeer en Markermeer en de inbreng en positie van Natuurmonumenten. Verder is er gesproken over overzomerende ganzen. Hoewel het grote aantal ganzen een succes is voor Nederlands natuurbeleid, is plaatselijk ingrijpen nodig om natuur- en landbouwschade te voorkomen. De raad stemde in met de voorgestelde richtlijnen. Tenslotte benoemde de raad tussentijds Harrie Penders tot bestuurslid en stemde in met een verhoging van de contributie.

Tijdens de novembervergadering is de raad geïnformeerd over de Tussenbalans, de aangepaste begroting voor 2010 en de dalende ledenstand. Ook het jaarlijkse voorzittersoverleg

werd deels gewijd aan dit onderwerp. De input van de raad is meegenomen in de aanpassingen van de begroting en de ledenwervingstrategie. De evaluatie Overzomerende Ganzen werd met instemming ontvangen. De input van de raad wordt verwerkt in het op te stellen beleid. Daarnaast stelde de raad de beleidsnota Rietlandbeheer vast en ging zij akkoord met wijzigingen in de statuten en het huishoudelijk reglement. De wijzigingen zijn een gevolg van het nieuwe donateurbeleid, het reglement CBF-Keur en ontwikkelingen in de digitale communicatie. De raad benoemde Annemarie Moons tot bestuurslid en herbenoemde Jos Kuijpers voor een tweede periode van vier jaar. Verder benoemde de raad het verenigingsraadslid Gerrit Willem Kamp tot lid van de vertrouwenscommissie. Bij de zetelverdeling voor periode 2010-2013 kregen de districtscommissies Noord- en Zuid-Holland door de teruggang van het aantal leden ieder een zetel minder toebedeeld.

Klankbordgroep belangenbehartiging

De directie belegt tweemaal per jaar een landelijke klankbordgroepbijeenkomst. Districts-afgevaardigden kunnen hier van gedachten wisselen over actuele onderwerpen. Afgevaardigden worden geïnformeerd en discussiëren over strategie en aanpak in actuele issues, en de werkorganisatie vangt op wat er leeft in de vereniging. Tijdens de eerste bijeenkomst in 2009 zijn deelnemers bijgepraat over actuele ontwikkelingen rondom de EHS. De verwervingsopgave is toegelicht en de aanpak van Natuurmonumenten stond centraal. Ook presenteerde de werkorganisatie de inzet voor de Europese parlementsverkiezingen. Op de tweede bijeenkomst zijn deelnemers bijgepraat over de positie van Natuurmonumenten in het dossier Westerschelde en ontwikkelingen rond Natura 2000.

Focus op gebouwenbeheer

Tijdens een verenigingsraadsvergadering in november 2008 informeerde de raad naar het gebouwenbeheer van Natuurmonumenten. De raad was onder meer geïnteresseerd in de cultuurhistorische waarden van gebouwen bij verkoop. Die belangstelling en het feit dat het gebouwenbeleid vernieuwing verdient, zorgde voor een extra bijeenkomst over dit onderwerp. Met het bestuur is gesproken over uitgangspunten voor gebouwenbeheer, de verantwoordelijkheid voor financieel management, en doelen en gebruiksfuncties van gebouwen. Deelnemers aan de discussie waren het over drie dingen eens: Natuurmonumenten wil niet de aanpak van Engelse organisatie National Trust nastreven; bij een beleidsherziening moet worden uitgegaan van de statutaire doelstelling; en gebouwen zijn integraal onderdeel van de natuurgebieden. Er was behoefte aan inzicht in de financiële huishouding van gebouwen en een methode om te beslissen over gebruik dat is afgestemd op kosten en cultuurhistorische waarden. Aanwezigen uitten de wens gebouwen strategischer in te zetten voor thema's als verbinden en beleven. De besproken punten zijn terug te lezen in de notitie De gebouwen van Natuurmonumenten: gebruiken en benutten, die in 2010 besproken wordt.

Landgoed Oldenaller

5.4 Dertien actieve districtscommissies in 2009

De dertien districtscommissies van Natuurmonumenten beïnvloeden het beleid van de werkorganisatie. De dc-leden komen periodiek bijeen voor het bespreken van landelijk en regionaal natuurbeleid. Ook consulteren ze (e-mail)klankbordgroepen over actuele onderwerpen.

Groningen

Het jaar 2009 was voor dc Groningen een redelijk rustig jaar. In de periodieke overleggen met het regiokantoor is de dc op de hoogte gehouden over kwaliteitstoetsen en andere actuele beheerkwesities in de provincie. Het contact met de leden heeft zich in 2009 beperkt tot de algemene ledenvergadering. Een geplande klankbordbijeenkomst is verschoven naar 2010. Ook het digitaal raadplegen van klankbordleden is uitgesteld.

Aan de algemene ledenvergadering in Smeerling was een excursie gekoppeld naar het Dal van de Ruiten A. Zo'n dertig leden genoten van het opnieuw ingerichte gebied dat onderdeel is van de EHS. Door steeds andere regio's in de provincie te bezoeken, wordt de binding met de leden zo goed mogelijk onderhouden. De voorbereidingen voor de verenigingsraad geschiedt sinds enkele jaren in samenwerking met de dc's Drenthe en Friesland. De samenwerking wordt als erg positief ervaren.

Friesland

De dc Friesland sprak onder meer over actuele natuurvisies, de regionale communicatievisie, Schiermonnikoog en het functioneren van de dc. Bij de vergaderingen was telkens een afgevaardigde van het regiokantoor aanwezig.

De bespreking over de Natuurvisie Hegewiersterfjild ging dit keer over hoe we zo goed mogelijk kunnen blijven communiceren met leden, vrijwilligers en omwonenden. Discussiepunten uit een ledenbijeenkomst die niet in de natuurvisie waren opgenomen, werden alsnog in de herziene versie verwerkt. Hieruit vloeide een discussie voort over het verbeteren van de communicatie tussen het regiokantoor, dc, en de leden. Het gesprek spitste zich ook toe op de betrokkenheid, verbinding en de onderlinge samenhang. Verder is een goede functie- en taakverdeling binnen de dc op papier gezet. Ook de communicatiestructuur is hierin als aandachtspunt opgenomen.

In samenwerking met de regio houdt de dc twee klankbordgroepen per jaar. Die bijeenkomsten worden telkens door zo'n tien klankbordgroepleden bezocht. Aan de hand van presentaties en stellingen vindt discussie plaats. Besproken onderwerpen zijn De Rijke Zee (een visie op een soortenrijke Waddenzee) en het merk 'Natuurmonumenten'. Uit een evaluatie bleek dat de doelen van deze bijeenkomsten beter geformuleerd kunnen worden. Ook is meer consistentie nodig in de overlegstructuur, met een duidelijker routing van de uitkomsten van het overleg. Hiermee hopen we de inbreng van de klankbordgroepleden te vergroten. Na de jaarvergadering namen zo'n vijftig leden deel aan een fietsexcursie in het Fochteloërveen. De excursie was gekoppeld aan de natuurvisie en de inrichtingsplannen. De dc blijft actief betrokken bij de communicatie over deze plannen.

Drenthe

De dc Drenthe raadpleegt zo'n tweemaal per jaar de klankbordgroep. Met zo'n twintig leden wordt gesproken over onderwerpen die op dat moment actueel zijn in de verenigingsraad of

Hegewiersterfjild

in de regio. Uit de vaak levendige bijeenkomsten komen soms verrassende gezichtspunten naar voren. De klankbordgroepen worden met de werkorganisatie voorbereid. De eerste bijeenkomst in 2009 ging over Een groene kijk op een duurzame ruimtelijke ontwikkeling. In dit document presenteren Natuurmonumenten en andere groene organisaties een toekomstvisie op de Drentse natuur. De bijeenkomst werd gecombineerd met een excursie. Voor de werkorganisatie was deze sessie een toets om te zien of de visie begrepen en gedragen wordt. De leden van de klankbordgroep reageerden positief. Het lijkt er inmiddels op dat veel van onze ideeën worden overgenomen in de structuurvisie van de provincie Drenthe. De tweede bijeenkomst ging over agrarisch natuurbeheer en de relatie van Natuurmonumenten met de agrarische sector. De werkorganisatie gaf voorbeelden van projecten waar constructief met agrariërs wordt samengewerkt, maar beschreef ook het soms moeizame overleg met landbouworganisaties. De klankbordgroepleden benadrukten dat zij belang hechten aan een goede samenwerking.

In de regio Noord is de natuurontwikkeling in het Fochteloërveen een van de belangrijkste projecten. In 2009 zijn werkzaamheden gestart die enkele jaren in beslag nemen. De werkorganisatie steekt veel energie in het informeren en betrekken van omwonenden. In dit kader wijdde de Drenthe haar jaarlijkse ledenbijeenkomst aan het Fochteloërveen. De bijeenkomst en de fietsexcursie na afloop, werd bezocht door zo'n tachtig leden, waaronder veel omwonenden van het natuurgebied.

Overijssel

In 2009 is in de Overijssel onder meer aandacht besteed aan de ontwikkelingen rond vlieg-

Fochteloërveen

veld Twente. Met de medewerkers uit de werkorganisatie is diverse malen gesproken over de ontwikkelingen. De besluitvorming lijkt positief uit te pakken nu Provinciale Staten een doorstart van het vliegveld als burgerluchthaven heeft afgewezen. Een belangrijk moment in februari was de start van Nationaal Park Weerribben-Wieden. De goede jarenlange samenwerking tussen Staatsbosbeheer (Weerribben) en Natuurmonumenten (De Wieden) is hiermee geformaliseerd. Voor het gehele gebied zijn nu extra mogelijkheden aanwezig om de schitterende natuur in dit belangrijke wetland te handhaven.

De klankbordgroep is in 2009 opgeheven wegens minimale belangstelling. Enkele actieve leden zijn toegevoegd aan de e-mailklankbordgroep. Deze is twee maal geraadpleegd over de problematiek van overzomerende ganzen en de voortgang van de EHS. De uitkomsten zijn doorgegeven aan de werkorganisatie. De jaarvergadering is in 2009 net over de grens bij Haaksbergen gehouden, in combinatie met een buitengewoon boeiende wandeling door het Witte Veen. De contacten met de regionale werkorganisatie zijn verstevigd door een bezoek aan enkele beheereenheden en deelname van dc-leden aan het breed regio-overleg. Dat overleg is voor dc-leden bijzonder interessant. Ze horen medewerkers van Natuurmonumenten enthousiast over hun dagelijkse werk praten en worden geïnformeerd over actuele projecten. Naast de boeiende presentaties is er ook altijd gelegenheid voor een wandeling met de boswachters.

Gelderland

Uit een evaluatie bleek dat ledengroepen in De Graafschap en in Zuidwest Veluwe getuigen van een grote betrokkenheid bij hun directe omgeving en Natuurmonumenten. Leden, beheerders en de dc zijn positief. De beheerders kregen lof voor hun open opstelling. Onderwerpen

Nationaal Park Weerribben-Wieden

die zijn besproken in de ledengroepen nemen ze regelmatig mee in het interne beheeroverleg. Voor de nieuwe groep bij Noordwest-Veluwe ontving de dc zestig aanmeldingen!

Leden, niet-leden en ex-leden formuleerden met de dc-voorzitter een visie op recreatie in Nationaal Park Veluwezoom. De groep adviseerde de recreatie-intensiteit evenredig te laten zijn aan de intensiteit van het beheer: hoe verder bezoekers het gebied intrekken, hoe 'minder' beheer en hoe rustiger het wordt. De dc heeft deze visie overgenomen en aangeboden aan de regiodirecteur en de beheerder. Die bestuderen de visie en zullen erop reageren. Deze manier van werken wordt door iedereen als positief ervaren. De dc ervaart het bovendien als vorm van ledenbinding.

Om standpunten over verenigingsraadstukken te bepalen gebruikt de dc ook andere informatie van deze groepen, contacten met leden op open dagen en informatie die binnenkomt via de e-mailklankbordgroep. De dc heeft daarnaast intensief contact met de beheerorganisatie. De regiodirecteur is regelmatig aanwezig bij dc-vergaderingen. Ook nodigt de dc stafleden of beheerders uit om een onderwerp toe te lichten. De dc neemt deel aan het breed regionaal overleg en elk jaar bezoekt de dc een beheereenheid in Gelderland en bespreekt met de beheerder lokale knelpunten.

Flevoland

De dc Flevoland heeft in 2009 leden nadrukkelijk gevraagd mee te denken en te discussiëren over overzomerende ganzen, de natuurvisie Harderhoek en enkele actuele projecten. De provincie Flevoland behaalde positieve resultaten bij het beperken van overlast door overzomerende ganzen. De nadruk ligt op preventie en een goede communicatie met

Nationaal Park Veluwezoom

betrokken partijen. Binnen de natuurgebieden van Natuurmonumenten zijn enkele proeven gedaan en beheermaatregelen getroffen om de bewegingsvrijheid van ganzen te beperken. Hiermee voorkomen we overmatige schade aan graslanden. Dc-leden en klankbordgroep-leden konden zich prima vinden in de gepresenteerde zienswijze.

In een extra bijeenkomst zijn de hoofdlijnen van de natuurvisie Harderhoek gepresenteerd. Natuurmonumenten maakt hier nieuwe oernatuur, die zich bijna spontaan ontwikkelt. Door verhoging van de grondwaterstand en gebruik van kwelwater is er inmiddels een goede basis voor gevarieerde natuur. Tijdens een excursie waren leden vol lof over de visie op de inrichting. Een projectmedewerker van het regiokantoor zette helder uiteen hoe Natuurmonumenten opereert en wat de strategie is bij grondaankoop en het uitwerken van projecten. De jaarlijkse ledenvergadering op 3 oktober in het infocentrum van het Waterloopbos is bezocht door negen leden. Na de vergadering was er een excursie in het aangrenzende gebied. Natuurmonumenten kwam in 2009 weer veelvuldig positief in het nieuws. In de beheereenheid Flevoland (voormalige beheereenheden Harderhoek en Voorsterbos) zijn op het gebied van zowel flora als fauna enkele bijzondere waarnemingen gemeld.

Utrecht

De gecombineerde jaarvergadering en excursie is gehouden in Hoogland en Coelhorst, vlak bij Amersfoort. In deze cultuurhistorische omgeving is met deelnemers/omwonenden gediscussieerd over de hier gewenste natuurdoelen. Het werd een boeiende gedachtewisseling waar verschillende belangen prominent naar voren kwamen: de boer bij wie economische belangen voorop staan, de geboren en getogen Coelhorster die in alle rust wil blijven wonen,

Voorsterbos

de wensen van recreanten en de noodzakelijke voorwaarden voor een rijke flora en fauna. Met vertegenwoordigers van de werkorganisatie is verder gesproken over de relatie tussen de natuur en landbouw, Natura 2000 (onder andere de Oostelijke Vechtplassen), ontwikkelingen in Polder Groot Mijdrecht en de natuurvisie van Op Hees en Soesterveen. In laatstgenoemd gebied is ook een excursie gehouden.

In de zomer werd duidelijk dat er rond de stad Utrecht een aantal planstudies is uitgevoerd naar nieuwe snelwegen. In vergaderingen heeft de dc zich laten bijpraten door de werkorganisatie. Daarbij ging het ondermeer om de vraag hoe Natuurmonumenten reageert op dergelijke bedreigingen en welke acties worden ondernomen. Later is vastgesteld dat een nieuwe snelweg door Haarzuilens is afgeblazen. Toch betekenen de infrastructurele ontwikkelingen in de provincie Utrecht dat de werkorganisatie en de dc alert moeten blijven.

In klankbordbijeenkomsten hebben klankbordleden standpunten uitgewisseld over het beheer van overzomerende ganzen en het beleidsdocument Rietlandbeheer. Door middel van klankbordbijeenkomsten peilt de dc of haar mening overeenkomt met die van de leden. De uitkomsten worden door de dc in de verenigingsraad naar voren gebracht. Zo hebben leden in de provincie Utrecht inspraak in het verenigingsbeleid.

Noord-Holland

In 2009 beleefde de districtscommissie Noord-Holland waarschijnlijk de kortste termijn van een lidmaatschap ooit: commissielid Harrie Penders werd in de jaarlijkse ledenvergadering op 23 april herbenoemd, maar slechts twee dagen later volgde zijn overstap naar het bestuur van Natuurmonumenten. Gelukkig kon zijn functie, secretaris van de dc, snel worden over-

Soesterveen

genomen door Enrico van Dijk, afkomstig van district Amsterdam. Daarnaast werden de vier kandidaat-leden uit 2008 formeel benoemd tot lid van de commissie. Voorafgaand aan de ledenvergadering in Overveen was er een excursie door gebied Middenduin.

Sinds de zomer is de districtscommissie weer twee kandidaat-leden rijker. Een oproep in Natuurbehoud voor nieuwe kandidaten zorgde voor een overweldigende respons. De e-mailklankbordgroep met ruim 200 actieve leden heeft bijgedragen aan het dc-advies over 'Gebouwenbeheer bij Natuurmonumenten'. Het thema staat op de agenda van een volgende verenigingsraad. In aanvulling op de e-mailklankbordgroep streeft de commissie ernaar in 2010 tot een nog beter contact met de leden te komen, onder meer via de nieuwe website van de vereniging.

Eind april was vrijwel de voltallige commissie aanwezig bij de viering van honderd jaar Natuurmonumenten op Texel. De bijeenkomst in Fort de Schans was een goede gelegenheid om te spreken met Texelse leden van Natuurmonumenten, geïnteresseerde omwonenden en bezoekers van het eiland.

Met diverse medewerkers van de organisatie is in 2009 gesproken over de ontwikkelingen rond de Ecologische Hoofdstructuur, het IJmeer en Markermeer, het Wormer- en Jisperveld, de Harger- en Pettemerpolder, Koningshof en de voortgang van de ontwikkelingen in de Gooi- en Vechtstreek.

Amsterdam

In 2009 heeft dc Amsterdam het informeren van leden en het versterken van ledencontacten gecontinueerd. Op bijeenkomsten en excursies is uitvoerig gesproken over ontwikkelingen

Fort de Schans

rond natuur en ecologie in IJdoorn, de Gaasperplas, het IJmeer en Markermeer, veenweidegebieden ten noorden van Amsterdam, het Naardermeer en de Amsterdamse Waterleidingduinen. De dc heeft een zienswijze bij stadsdeel Zuidoost ingediend over de aantasting van de groenstructuur door woningbouwplannen rond de Gaasperplas. Daarbij was er nauw contact met de werkorganisatie en andere dc's. Ook het contact met bestaande natuur- en milieunetwerken (onder andere Milieucentrum Amsterdam en Parkenoverleg) is verder aangehaald, mede in verband met het in 2009 gepresenteerde Structuurplan Amsterdam.

De dc produceerde vier e-mailnieuwsbrieven voor bijna tweeduizend Amsterdammers.

Wegens grote belangstelling van de busexcursie naar Tiengemeten in mei, werd in september een tweede excursie georganiseerd - en weer konden niet alle inschrijvers mee.

De Voorjaarslezing door stadsecoloog Remco Daalder over 'Water in Amsterdam' is door zo'n zestig leden bijgewoond. Aan de algemene ledenvergadering koppelde de dc de Najaarslezing; Jip Louwe Kooijman (Vogelbescherming) vertelde over stadsvogels. Eind 2009 is een (e-mail) klankbordgroep gestart. De leden uiten periodiek hun mening over actuele natuurkwesties.

In december was de dc weer op sterkte door de benoeming van twee kandidaat-leden.

Zuid-Holland

Het onderhouden van contacten met de leden staat centraal in de activiteiten van de dc Zuid-Holland. Daarom werd in september weer een provinciale ledendag georganiseerd. Vanuit het nieuwe Bezoekerscentrum Nieuwkoopse Plassen konden enkele honderden bezoekers kennis maken met dit prachtige natuurgebied. Ook konden zij deelnemen aan een ledenraadpleging door een tiental stellingen te beantwoorden. De jaarlijkse districtsvergadering vond

IJdoorn

plaats op landgoed Cronesteyn in Leiden. Aansluitend was er een excursie naar duingebied Meyendel bij Wassenaar. In het najaar hield de dc in Alphen aan den Rijn en in Gouda ledenavonden over het Groene Hart en de rol van Natuurmonumenten.

Aan de leden van de e-mailklankbordgroep werd gevraagd zich uit te spreken over het digitale jaarverslag van Natuurmonumenten, over het voorkeursoronderwerp voor het Voorjaarsforum en over enkele stellingen die centraal stonden tijdens de provinciale ledendag in Nieuwkoop.

Leden van de dc verleenden medewerking aan een publieksdag in de Akerdijkse Plassen en aan een bijzondere ledenraadpleging op Goeree-Overflakkee. De werkorganisatie was weer nauw betrokken bij de programmering van de ledendag en de ledenavonden.

Twee dc-leden waren aanwezig bij een ontvangst van de Provinciale Statencommissie Groen, Water en Milieu in Bezoekerscentrum Nieuwkoopse Plassen. Die bijeenkomst was georganiseerd om het belang van tijdige realisatie van de EHS te benadrukken. De voorzitter en de secretaris hadden samen met de regiodirecteur een verhelderend gesprek met gedeputeerde Joop Evertse. Ook was de dc vertegenwoordigd bij een rondetafelgesprek met partijen die zijn betrokken bij natuurontwikkeling in Polder Schieveen.

Zeeland

Het jaar 2009 stond in Zeeland opnieuw in het teken van het Westerschelde-dossier en de commotie die de ontpoldering van de Hertogin Hedwiges-polder teweegbracht. In tegenstelling tot eerdere debatten werden natuurbeheerders in 2009 nadrukkelijker en volgens de dc onterecht verantwoordelijk geacht voor de situatie. De dc Zeeland heeft deelgenomen aan

Aalscholverkolonie in de Akerdijkse Plassen

discussies en debatten met de klankbordgroep en Zeeuwse leden van Natuurmonumenten. Ook hebben dc-leden op persoonlijke titel meegedaan aan openbare debatten en is met ingezonden brieven getracht de aanhoudende stroom negatieve publiciteit tegenwicht te bieden. De dc-leden namen deel aan landelijke activiteiten en de verenigingsraad. De dc stelde een notitie op voor een te houden discussie over de organisatie van Natuurmonumenten. Voor de locatie van de jaarvergadering is opnieuw gekozen voor een regio waar Natuurmonumenten zelf geen natuur beheert. Aan de zuidkust van Tholen waren we dit keer met veertig leden te gast bij Staatsbosbeheer. Het was leuk en leerzaam in de keuken te kijken van andere beheerders en versterkte de contacten met plaatselijke leden. In 2010 en 2011 neemt een aantal leden afscheid. Er is al een aanzet gedaan nieuwe mensen te werven. Het overleg met de regiodirectie en de werkorganisatie verloopt uitstekend. Diverse dilemma's die leven in de werkorganisatie zijn voorgelegd aan de Zeeuwse klankbordgroep.

Noord-Brabant

De districtscommissie Noord-Brabant heeft hard gewerkt aan het invullen van haar takenpakket. Zo is er voor zo'n zeventig leden een jaarvergadering gehouden. Op het programma stonden onder meer presentaties over natuurbeheer in de omgeving van 's-Hertogenbosch. Ook zijn verenigingsraadvergaderingen voorbereid, zijn door dc-leden wandelaars bij de ingang van natuurgebieden geïnformeerd en is extra energie gestoken in inhoudelijke advisering en het opzetten van een communicatieplatform. De dc heeft geïnventariseerd welke competenties de commissieleden hebben, om die af te stemmen op de behoeftes van de regionale werkorganisatie. Vervolgens zijn afspraken

Nationaal Park Oosterschelde

gemaakt over actieve betrokkenheid van de leden bij het adviseren van de werkorganisatie. Commissieleden worden betrokken bij een inspraakadvies van Natuurmonumenten regio Zuid over de nieuwe structuurvisie van de provincie Noord-Brabant.

Het communicatieplatform is van start gegaan met een e-mailenquête onder leden van de klankbordgroep. Aan zo'n vijftig actieve leden is gevraagd hoe zij denken over het excursiebeleid van Natuurmonumenten. Leden hebben geadviseerd hoe excursies voor een breder publiek aantrekkelijker kunnen worden ingevuld. De adviezen vragen om een landelijke discussie. De dc Noord-Brabant heeft dit punt geagendeerd voor de verenigingsraad. Voor 2010 hoopt de dc onder het nieuwe voorzitterschap van Stan Geertman voort te gaan op de ingeslagen weg. Daarbij zal er nauw overleg zijn met de werkorganisatie in 's-Graveland en Eindhoven.

Limburg

De dc Limburg kwam in 2009 zesmaal bijeen. Twee van de vergaderingen waren vooral gewijd aan de voorbereiding van de landelijke verenigingsraad. Om daar ook de stem van de leden te laten doorklinken, zijn de belangrijkste beleidsstukken vooraf besproken in de klankbordgroepen Zuid-Limburg en Noord- en Midden-Limburg. Deze laatste klankbordgroep zat voorjaar 2009 in een impasse. Een gerichte wervingsactie en een verandering van vergaderlocatie zorgden voor nieuw elan. In november 2009 namen weer zo'n twintig personen deel aan de bijeenkomsten van deze klankbordgroep.

Bij de vergaderingen van de dc waren vertegenwoordigers van de werkorganisatie aanwezig. In het overleg is aandacht besteed aan de neiging van agrarische belangenorganisatie's

Sint-Pietersberg, ENCI groeve

en het provinciaal bestuur om natuurbehoud in het defensief te dringen. Het gaat hierbij om stagnatie van natuurontwikkeling binnen de Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000-gebieden. Ook heeft de dc erop aangedrongen dat Natuurmonumenten haar opvattingen en zienswijzen sterker kenbaar maakt bij omstreden projecten, zoals bij de onduidelijkheid over het beëindigen van de mergelwinning op de Sint-Pietersberg.

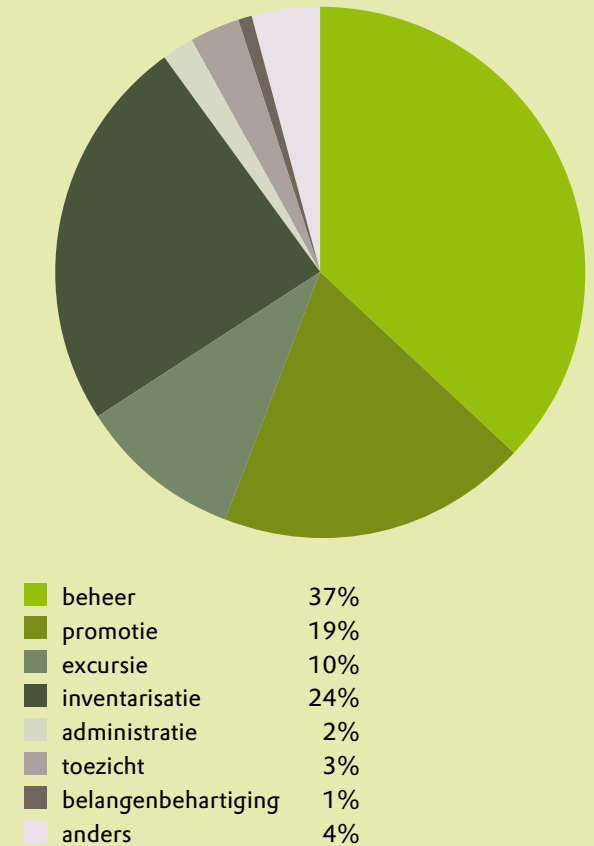
De jaarvergadering werd op 9 mei gehouden in Schweikhuizen, in aanwezigheid van zo'n twintig leden. Aansluitend was er een excursie in het Geleenbeekdal. De samenstelling van de dc was stabiel, al haakten in de loop van het jaar enkele aspirant-leden af.

5.5 Werken bij Natuurmonumenten in 2009

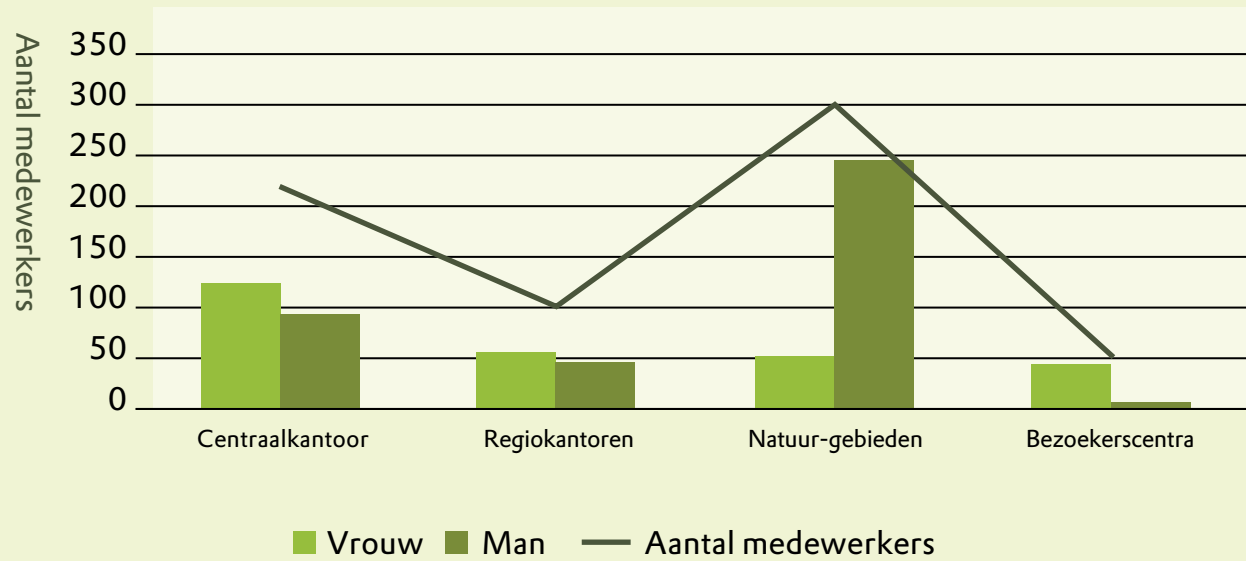
Herziening functioneringscyclus

De behoefte aan verdere verbetering van de functioneringsbegeleiding van medewerkers leidde in 2009 tot herziening van de 'functioneringscyclus' uit 2002. Zo is er een praktische handleiding gemaakt voor leidinggevenden en medewerkers. De handleiding bevat een toelichting op de vier hoofdonderdelen: werkresultaten, persoonlijk functioneren, ontwikkeling en scholing, en persoonlijke ontwikkeling. Ook zijn nieuwe gespreksformulieren ontwikkeld voor het individueel activiteitenplan, het functioneringsgesprek en de beoordeling. Het onderdeel 'werken met en sturen op competenties' is uitgewerkt en er zijn praktische tips & tools geformuleerd voor de gespreksvoorbereiding en het gebruik van de gespreksformulieren. Verbetering van de functioneringscyclus was een belangrijke peiler onder het in 2009 afgesloten programma 'Ontwikkelen van Mensen en Organisatie' (OMO).

Taakvelden van vaste vrijwilligers 2009

Aantal medewerkers (m/v) per locatie (31 dec. 2009)

Personeelsstand op 31 december 2009

Medewerkers met dienstverband (vast en tijdelijk)	671
Mannelijk	59 %
Vrouwelijk	41 %
FTE's	548
Fulltime	44 %
Parttime	56 %
Nieuw in dienst	63
Uit dienst	35
Doorgestroomde medewerkers	13
Wijzigingen in deeltijd	86

Leergang voor managers

De continue ontwikkeling van leiderschap bij leidinggevendenden kreeg vorm in de Leergang voor managers, die eind 2009 is afgerond. Het werk van Natuurmonumenten is complexer geworden en er is sprake van soms schijnbaar tegenstrijdige eisen. Bij leidinggevendenden is behoefte aan meer inzicht en reflectie op: het eigen handelen, het maken van keuzes en oordeelsvorming. Het doel van de leergang was grip krijgen op de uitvoering van het Meerjarenplan door het ontwikkelen van bewustzijn en zelfreflectie over persoonlijk leiderschap, naast het introduceren van een gemeenschappelijke 'taal' hiervoor. Alle leidinggevendenden hebben groepsgewijs een meerdaags ontwikkeltraject gevolgd. Er is meer inzicht ontstaan in wat managers in hun functioneren in de weg staat en hoe daar beter mee om te gaan. De inspanningen hebben geleid tot meer bewustzijn over persoonlijk leiderschap. Ook leidde het tot effectievere samenwerking en sturing binnen de verschillende organisatieonderdelen. Dankzij de leergang wordt het vanzelfsprekender gesprekken te voeren over leidinggeven en persoonlijk leiderschap. Dit wordt door leidinggevendenden als erg positief ervaren.

Aantal vaste vrijwilligers gestegen tot drieduizend

Vrijwilligers zijn onmisbaar voor het werk van Natuurmonumenten. Zij verzorgen natuurbeheer, inventarisatie van planten en dieren, promotiewerk in onze bezoekerscentra, excursies, externe belangenbehartiging en kantoorwerk. Conform het Meerjarenplan wil Natuurmonumenten in 2013 de vrijwilligersinzet verdubbeld hebben. Die ambitie ligt aardig op koers. Het aantal vaste vrijwilligers groeide opnieuw, van 2.600 in 2008 naar 3.000 in 2009. Zij verzetten voor 200 fte aan werk, tegen 170 fte in 2008. Het aantal externe en

Vrijwilligers positief in tevredenheidsonderzoek

Natuurmonumenten heeft in de zomer een tevredenheidsonderzoek gedaan onder vaste vrijwilligers. Van de zeshonderd mensen die de enquête ontvingen, heeft 64 procent de vragen beantwoord en geretourneerd. Net als in 2004 zijn vrijwilligers tevreden over hun werk. Bijna driekwart beoordeeld het werk met een acht of hoger. Een ruime meerderheid vindt dat het vrijwilligerswerk goed wordt ondersteund. Al kan de voorbereiding soms beter en is er een enkele keer onvoldoende materiaal en kleding beschikbaar.

eenmalige vrijwilligersgroepen steeg van 5.300 naar 5.400 (56 fte). Door de groei van het aantal vrijwilligers is er uitbreiding van de taakvelden. Zo helpen steeds vaker vrijwilligers met administratief werk, advisering, onderzoeks- en projectondersteuning en ICT-werk. Met werkbegeleiding en -instructies, trainingen en terugkomdagen zorgen we voor behoud van de kwaliteit en kwaliteitsverbetering. In 2009 waren er onder meer vrijwilligerstrainingen over toezicht, gastheerschap en cultuurhistorie. Vrijwilligers in bezoekerscentra namen deel aan trainingen promotiewerk. Het trainen van medewerkers die vrijwilligers begeleiden is gecontinueerd. Voor trainingen, materialen en transport is in de regiobudget beschikbaar. Landelijk is er geld voor communicatiemiddelen, kerstpakketten en bedrijfskleding. In 2009 is een nieuwe webpagina gelanceerd met speciale aanbiedingen voor vrijwilligers.

Bedrijfsvoering klimaatneutraal

Met een interne gedragscampagne en een investeringsprogramma is Natuurmonumenten op weg richting een klimaatneutrale bedrijfsvoering. De gedragscampagne is gericht op het terugdringen van papiergebruik, autokilometers en energiegebruik. Met het investeringsprogramma verduurzamen we onze gebouwen. Door lagere stookkosten, een lager energieverbruik - en dus minder CO₂-uitstoot - wordt de investering in enkele jaren 'terugverdiend'.

Eigen energieproductie gestegen naar 26 procent

Samen met Nuon zijn de afgelopen tien jaar 4.800 zonnepanelen bij Natuurmonumenten geplaatst. Die leveren zo'n 450.000 kWh op. Daarnaast benutten we ook aardwarmte met warmtepompen. Eind 2009 produceerden we 26 procent van ons eigen elektriciteitsverbruik.

Vrijwilligerskrant informeert en inspireert

In 2009 ontvingen alle drieduizend vaste vrijwilligers twee keer de Vrijwilligerskrant. De intranetsite voor medewerkers die met vrijwilligers werken is verder uitgebouwd.

CO₂-uitstoot verder omlaag

Al onze vervoers- en energiegegevens worden maandelijks gerapporteerd. Op die manier kan Natuurmonumenten koersen op verdere reductie. De belangrijkste uitstoot van broeikasgassen zit in de vervoerskilometers en in het energie- en papierverbruik (2.400 ton CO₂ in 2009). Om klimaatneutraal te worden, moet de CO₂-uitstoot verder omlaag. Dat is vorig jaar gelukt door promotie van fiets en openbaar vervoer, de aanschaf van elektrische voertuigen, het vergroenen van het autopark, duurzame inkoop, het aanstellen van een energiecoördinator en het verduurzamen van onze panden. De resterende CO₂-uitstoot wordt op een in 2010 nader te bepalen wijze gecompenseerd in natuurprojecten.

5.6 Besturen in de toekomst

In de tweede helft van het jaar zorgden nieuwe feiten en inzichten voor een bijstelling van de begroting voor 2010. De aanleiding was een forse daling van het aantal leden en een moeizamere verkoop van gebouwen. Ook de doorloop van projecten uit het verleden was groter dan voorzien. Of de financieel-economische situatie snel verbetert is nog volstrekt onzeker. De rijksoverheid werkt bovendien aan een forse bezuinigingsoperatie. In dit kader heeft het bestuur de directie gevraagd een slechtweersscenario te ontwikkelen, mocht Natuurmonumenten daadwerkelijk in zwaar weer terecht komen. De ledenwervingstrategie voor 2010 is aangepast. Daarnaast willen het bestuur en de verenigingsraad zich in 2010 fundamentele beraden op een herpositionering van Natuurmonumenten, en in het verlengde daarvan op de leden- en fondsenwerving voor de langere termijn.

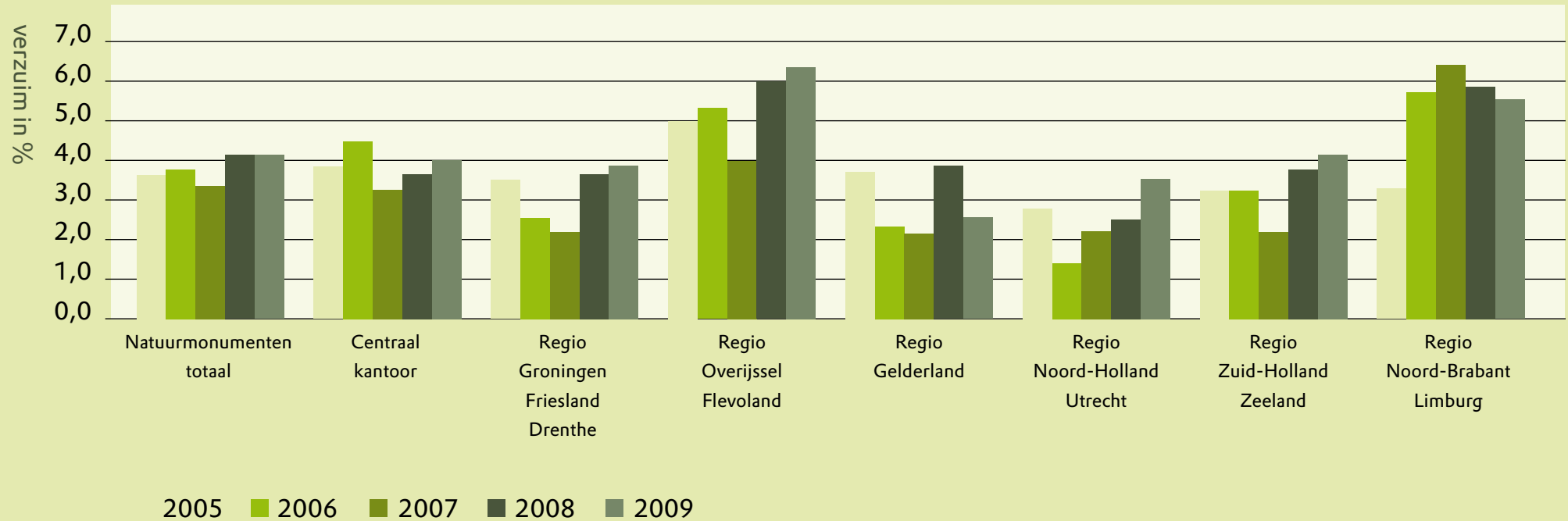
Electrocar Natuurmonumenten

Directe sociale en milieuprestaties	2009	Doelstelling 2010
CO ₂ -uitstoot in ton per fte	6,7 ton CO ₂ per fte	20% daling: 5,4 ton CO ₂ per fte
CO ₂ -compensatie	CO ₂ -uitstoot volledige organisatie: 2400 ton CO ₂	CO ₂ -uitstoot volledige organisatie: 1900 ton CO ₂
Natuurstroom	100%	100%
Leaseaanbod vergroenen, leasebeleid aanscherpen	Gereed	Training 'het nieuwe rijden' voor personeel
Openbaar vervoer optimaliseren	Deelname aan de landelijke fietsdag 2009 Proactieve promotie openbaar vervoer	Deelname aan de landelijke fietsdag 2010
Verminderen energieverbruik	Aanstelling voor 0,4 fte van energicoördinator Investing van 130.000 euro in verduurzamen van onze panden Deelname aan landelijke warme truiendag 2009 Gedragscampagne Toepassing van nieuwe technieken zoals Isovlas-isolatie in diverse gebouwen (Stadszigt, Peeske)	Aanstelling voor 0,4 fte van energicoördinator Investerings van 130.000 euro in verduurzamen van onze panden Deelname aan landelijke warme truiendag 2010 Pilot slimme meters
Opwekking eigen energie	Realisatie van 78 zonnepanelen bij Wormer Sloothuis (levert 4.680 Kwh)	Werven van fondsen, zodat we 10% CO ₂ -reductie kunnen behalen met eigen opwekking van energie
Duurzaam inkoopbeleid formaliseren	<u>Benchmark</u> onderzoek opgezet	Gereed eind 2010

Ziekteverzuimcijfers Natuurmonumenten 2005-2009

N.B. Het ziekteverzuim in deze tabel is exclusief WAO/WIA en zwangerschapsverzuim.

“Natuurmonumenten is meer dan ooit nodig”

Martin Wassen is hoogleraar milieu-natuurwetenschappen aan de universiteit Utrecht en plaatsvervangend voorzitter/secretaris van het verenigingsbestuur van Natuurmonumenten.

“In 2009 heeft het bestuur de algemene graslanden onder de loep genomen. Het areaal is met 17.000 hectare zo’n 17 procent van het totaal aantal hectares van Natuurmonumenten. Dit zijn veelal voormalige agrarische graslanden die versralen en verwilderen omdat het boerenbeheer is stopgezet. Onze uitdaging is er weer iets moois van te maken. Daarbij houden we wel scherp de kosten en baten in de gaten. Er is een plan van aanpak gepresenteerd, we gaan beheerders bijscholen en de verandering naar kruiden- en bloemrijk grasland enkele jaren volgen.

Als ecooloog en onderzoeker en lid van de bestuurscommissie Beheer draag ik met plezier bij aan dit soort dossiers. Dat doe ik sinds 2007. Sindsdien is voor mij de cirkel rond. Mijn hele professionele leven draait om natuur, milieu en ecologie. Als bestuurslid draag ik nu ook echt concreet bij aan het open en groen houden van Nederland. Hoe dat komt? Natuurmonumenten is een professioneel gestructureerde organisatie.

Medewerkers en bestuurders zijn betrokken, toegewijd en resultaatgericht. Dat is geweldig voor de Nederlandse natuur. Nu het politieke klimaat verandert, is Natuurmonumenten meer dan ooit nodig. De natuur is nog te versnipperd, de waterkwaliteit kan beter, de verdroging moet minder en er is nog steeds teveel fosfaat en stikstof in het milieu. En dan is er ook nog sprake van klimaatverandering. Er is dus nog veel te doen.”

6 Risicomanagement

Natuurmonumenten is zich bewust van de risico's die gepaard gaan met haar activiteiten. Met risicomanagement zetten wij ons ervoor in die risico's systematisch te bewaken, te beperken en te beheersen. Hieronder wordt ingegaan op de risicobeheersing per werkveld.

6.1 Risico's van beheer en beleid

Natuurvisie en kwaliteitstoets

De kernactiviteit van Natuurmonumenten is het ontwikkelen, behouden en beheren van natuurgebieden met hoge natuurwaarden. Om een goed en deskundig beheer te waarborgen, stelt Natuurmonumenten voor ieder natuurgebied elke tien à vijftien jaar een natuurvisie vast, met te behalen toetsbare doelstellingen. Aan de hand van die natuurvisie kunnen we meten, bijvoorbeeld via het monitoren van flora en fauna, in hoeverre we onze doelstellingen ook realiseren. Elke zes jaar voert Natuurmonumenten voor elk gebied een kwaliteitstoets natuurbeheer uit. De uitslag van deze toets geeft inzicht in risicofactoren en aanleiding voor aanpassingen in het beheer. [Pagina 29](#) van dit jaarverslag biedt een overzicht van de in 2009 afgeronde kwaliteitstoetsen.

Met ingang van 1 januari 2011 wordt een nieuw Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer ingevoerd. De invoering daarvan heeft ook gevolgen voor de beheercyclus bij Natuurmonumenten: de indeling in natuurtypen, het vaststellen van de doelstellingen en het monitoren. Ook ligt de uitvoering van het stelsel niet meer bij het rijk, maar bij de provincies. De gevolgen van deze omschakeling zijn nog niet geheel te overzien. Natuurmonumenten was in 2009 nauw betrokken bij de plannen voor dit nieuwe SNL en trof al voorbereidingen voor de implementatie daarvan in de eigen organisatie.

Beleids- en beheerevaluatie op landelijk niveau

In 2009 voerde de afdeling Kwaliteitszorg Natuurbeheer evaluaties uit van soortbevorderende maatregelen in het beheer en van het beleid en beheer met betrekking tot overzomerende

ganzen. De evaluatie van de soortbevorderende activiteiten wordt betrokken bij de actualisering van de nota Het beheer van de terreinen van de vereniging Natuurmonumenten, die voor 2011 voorzien is. De evaluatie van het beleid en het beheer van overzomerende ganzen was aanleiding om te besluiten om samen met andere partijen, zoals Staatsbosbeheer, De 12 Landschappen en de Vogelbescherming, een beleidsnota te maken met een toekomstvisie op ganzen in Nederland.

Beïnvloeden van het beleid

Voor het beheer van onze gebieden zijn externe factoren vaak heel belangrijk. Dat geldt bijvoorbeeld voor de grondwaterstand, voor de kwaliteit van de lucht (ammoniak) en het oppervlaktewater. Niet voor niets zijn de negatieve effecten van milieuvorwaarden (mest, fosfaat, water) op de kwaliteit van onze gebieden als een toprisico geïdentificeerd. Aangezien wij deze voorwaarden zelf niet in de hand hebben, is dit een belangrijk onderwerp voor de beleidsbeïnvloeding.

Ook is versnippering vaak een probleem: grote, aaneengesloten natuurgebieden bieden betere waarborgen voor flora en fauna en voor de biodiversiteit. Ook met het oog op klimaatverandering is het belangrijk aaneengesloten gebieden te realiseren, waardoor soorten zich kunnen verplaatsen van zuid naar noord. De realisering van de Ecologische Hoofdstructuur is dan ook eveneens een belangrijk aandachtspunt bij onze beleidsbeïnvloeding.

Veilige natuurgebieden

Net als in voorgaande jaren besteedde Natuurmonumenten in 2009 aandacht aan de systematische boomcontroles langs wegen en paden, om het risico van vallende takken te

minimaliseren. Soms moeten bomen gekapt worden om te grote risico's voor wandelaars en verkeer te voorkomen.

De ziekte van Lyme blijft een belangrijk aandachtspunt: het aantal teken neemt toe, ook het aantal teken dat besmet is met de bacterie die deze ziekte veroorzaakt. Door voorlichting streeft Natuurmonumenten naar het voorkomen van besmettingen en, als daar al sprake van is, naar een snelle aanpak van de gevolgen.

6.2 Financiële en juridische risico's

Actief fondsenwervingbeleid

Natuurmonumenten is afhankelijk van diverse bronnen van inkomsten. Een belangrijke bron is de contributie van leden. Maar ook sponsors, de Nationale Postcode Loterij, giften, erfstellingen, legaten en de subsidies van de overheid zijn noodzakelijk voor het uit kunnen voeren van ons werk. Om die inkomsten op peil te houden, voert Natuurmonumenten een actief fondsenwervingbeleid. Eind 2009 werden we geconfronteerd met lagere ledenaantallen. Het beleid voor de leden- en fondsenwerving heeft daarom in 2010 topprioriteit.

Reserve als bron van inkomsten

Ontwikkelen en behouden van natuur is een zaak van lange adem. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden 'voor de eeuwigheid' kan behouden en beschermen, wordt de opbrengst van de beleggingen aangewend voor het beheer van onze gebieden. Beoogd wordt om in de toekomst het vermogen weer te laten groeien tot het niveau dat nodig is om met de opbrengst daarvan de continuïteit van de bedrijfs-

Teek

voering (mede) te waarborgen. Het beleggingsbeleid is in deze financieel-economisch onzekere tijden continu een aandachtspunt.

Planning en control

De planning- en controlcyclus bij Natuurmonumenten zorgt ervoor dat middelen worden toegekend op basis van goedgekeurde activiteitenplannen en dat de uitvoering van die activiteitenplannen en de besteding van de middelen, gedurende het jaar gevolgd wordt door de afdeling Planning en Control. In verband met de invoering van het nieuwe Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer, met andere natuurtypen dan in het oude stelsel, wordt ook een nieuwe normkostensystematiek voorbereid.

6.3 Reputatierisico's

Voor onze reputatie en geloofwaardigheid is het van groot belang dat wij open en transparant zijn in onze handelwijze en berichtgeving. Het blad Van Nature informeert journalisten, beleidsmakers en andere geïnteresseerden over de achtergronden van ons werk, onze standpunten en visie. Ons ledenmagazine Natuurbehoud en de website zijn gericht op een breder publiek. En via persberichten en persexcursies heeft Natuurmonumenten open en frequente contacten met journalisten.

6.4 CBF-Keurmerk en FSC-certificaat

Natuurmonumenten hecht grote waarde aan onafhankelijke certificaten, als verantwoordingsinstrumenten richting leden en samenleving. Wij beschikken al geruime tijd over het CBF-Keurmerk. De Code Goed Bestuur voor Goede Doelen is inmiddels opgenomen in het reglement van het CBF-Keur.

De regio Gelderland voert sinds 2005 het FSC-certificaat, de kwaliteitsnorm voor duurzaam beheerde bossen. De regio's Groningen, Friesland en Drenthe en Overijssel en Flevoland zijn aangemeld en gereed voor het certificaat. De regio's Noord-Holland en Utrecht en Noord-Brabant en Limburg sluiten naar verwachting eind 2010 aan, en de regio Zuid-Holland en Zeeland en het centraal kantoor in 2011.

↳ Natuurmonumenten financieel

7.	Financiële kerncijfers	116
8.	Jaarrekening 2009	122
9.	Begroting 2010	174
10.	Financieel meerjarenplan 2010-2015	178

Natuurmonumenten besteedde in 2009 totaal €113,3 miljoen. Hiervan werd €102,1 miljoen uitgegeven aan: nieuwe verwervingen (€28,7 miljoen), het beheer van natuurgebieden (€50,9 miljoen), de beleidsbeïnvloeding (€4,6 miljoen) en het betrekken van het publiek bij de natuur (€17,9 miljoen). De bestedingen voor wervingskosten (€6,8 miljoen) en beheer en administratie (€4,4 miljoen) waren conform de begroting.

De vereniging sloot 2009 af met een overschot van €12,7 miljoen. Dat was vooral het gevolg van het positieve koersresultaat uit beleggingen (€11,6 miljoen). De overige baten en lasten waren in grote lijnen in overeenstemming met de beschikbare ruimte in de begroting 2009.

Inkomsten en bestedingen in 2009 (x€1 miljoen)

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Inkomsten			
<u>Inkomsten fondsenwerving</u>	33,6	30,8	34,1
<u>Aandeel acties derden</u>	15,8	13,6	15,6
<u>Overheidssubsidies</u>	46,3	49,2	38,7
<u>Directe baten beleggingen</u>	6,2	5,9	6,4
<u>Koersresultaat beleggingen</u>	11,6	0,0	-25,5
<u>Inkomsten terreinbeheer</u>	10,8	10,9	10,7
<u>Overige baten</u>	1,7	2,4	4,6
Totaal inkomsten	126,0	112,8	84,6
Bestedingen			
<u>Verwerven natuurgebieden</u>	28,7	32,3	25,1
<u>Beheer natuurgebieden incl.beleving en recreatie</u>	50,9	47,4	53,0
<u>Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur</u>	4,6	5,2	5,4
<u>Betrekken van het publiek bij de natuur</u>	17,9	15,9	16,8
Totaal bestedingen	102,1	100,8	100,3
<u>Wervingskosten</u>	6,8	6,3	7,1
<u>Kosten beheer en administratie</u>	4,4	4,5	4,4
Totaal bestedingen	113,3	111,6	111,8
Overschot (2008 tekort)	12,7	1,2	-27,2

De inkomsten toegelicht:

De totale inkomsten van €126,0 miljoen waren in 2009 €13,2 miljoen hoger dan begroot en €41,4 miljoen hoger dan in 2008.

- De **inkomsten uit fondsenwerving** bedroegen €33,6 miljoen, dat is €2,8 miljoen hoger dan begroot en €0,5 miljoen lager dan in 2008. Zie voor een verdere uitsplitsing van de opbrengsten de staat van baten en lasten op [pagina 124](#). Daarin is te zien dat de contributie-inkomsten (€19,0 miljoen) een miljoen lager uitvielen dan begroot door de daling van het ledenaantal.

De ontvangen giften en schenkingen waren €0,9 miljoen hoger dan begroot. De inkomsten uit erfstellingen waren €2,4 miljoen hoger dan begroot en €3,6 miljoen hoger dan in 2008. Hiermee is de dalende trend van de afgelopen jaren doorbroken.

De inkomstenpost sponsoring en bedrijfsgiften was €0,4 miljoen hoger dan begroot, maar €3,9 miljoen lager dan in 2008. De oorzaak van het verschil is dat Natuurmonumenten €0,4 miljoen in 2009 en €3,9 miljoen in 2008 eenmalig ontving uit het sponsorcontract met Nuon.

- Het **aandeel acties derden** bestaat voor €15,2 miljoen uit opbrengsten van de **Nationale Postcode Loterij**. Dat bedrag is hoger dan begroot door extra trekkingen. De extra ontvangen gelden worden gebruikt voor restauratie van landgoed Eerde. Daarnaast is €0,6 miljoen ontvangen uit puzzelacties met derden.
- De **overheidssubsidies** kwamen €2,9 miljoen lager uit dan begroot maar waren €7,6 miljoen hoger dan in 2008. Dat kwam vooral door een hogere realisatie van gesubsidieerde verwervingen en inrichtingsprojecten.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2009

- **Het resultaat beleggingen** kwam in 2009 uit op een totaalrendement (bankrente, couponrente, dividenden en koersresultaten) van 10,7%. Het rendement op aandelen bedroeg 31,8%, op staatsobligaties 3,9%, op bedrijfsobligaties 12,8% en op banktegoeden 4,6%. Dat komt neer op een totaal positief resultaat van €17,8 miljoen, onderverdeeld in €6,2 miljoen **directe baten beleggingen** en €11,6 miljoen **voordelig koersresultaat**. In de begroting hield Natuurmonumenten rekening met een rendement van €5,9 miljoen. Het totaal jaarlijks rendement over de afgelopen tien jaar bedroeg gemiddeld 1,6% (over de afgelopen twintig jaar 7,1%).
- De **inkomsten terreinbeheer** waren nagenoeg conform begroting en conform 2008. In 2009 was er sprake van eenmalige inkomsten van €0,7 miljoen door klei- en zandverkoop en inkomsten uit CO₂-certificaten.
- De **overige baten** betreffen de verkoopopbrengst van gebouwen (€1,1 miljoen) en van gronden en productierechten (landbouwquota) (€0,6 miljoen) die niet direct bijdragen aan onze kernactiviteiten. Er zijn minder gebouwen verkocht dan in de begroting was verondersteld.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2009

De bestedingen toegelicht:

De totale bestedingen kwamen in 2009 uit op €113,3 miljoen. Dat is €1,7 miljoen hoger dan begroot.

- De **verwervingskosten van natuurgebieden** bedroegen €28,7 miljoen, dat is €3,6 miljoen minder dan begroot. Het niet-gesubsidieerde deel in de verwervingskosten bedroeg €3,0 miljoen (€28,7 miljoen kosten minus €25,7 miljoen subsidie). Deze €3,0 miljoen is voor €1,7 miljoen gefinancierd uit giften en donaties met een specifieke bestemming. Zo is van de Louisa van der Velden Stichting €0,8 miljoen ontvangen en is er €0,4 miljoen besteed uit fondsenwervende acties voor het Beekbergerwoud. Ook is €0,5 miljoen besteed uit extra gelden van de Nationale Postcode Loterij. In [hoofdstuk 2.1](#) leest u meer over de verwervingen in 2009.
- De kosten voor het **beheer van de natuurgebieden** kwamen uit op €50,9 miljoen. Dat is €3,5 miljoen meer dan begroot. De kostenoverschrijding vloeide voort uit het afronden van projecten uit voorgaande jaren en bestedingen voor onder andere achterstallig onderhoud. Hiervoor zijn de Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen (€1,6 miljoen) en de Bestemmingsfondsen (€2,0 miljoen) aangesproken. In de Bestemmingsfondsen zijn giften en donaties ondergebracht die we voor specifieke doelen aanwenden. In [hoofdstuk 2.2](#) tot en met [2.5](#) wordt nader ingegaan op de inspanningen en resultaten van het beheer.
- Voor **beïnvloeding van overheidsbeleid** gebruikten we grotendeels het bedrag uit de begroting van 2009. In [hoofdstuk 3](#) wordt nader ingegaan op het blijvend agenderen van het natuurbeleid.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2009

- De kosten voor **betrekken van het publiek** bij de natuur bedroegen €17,9 miljoen. Dat is €2,0 miljoen hoger dan begroot. Dit komt grotendeels door extra bestedingen uit opbrengsten van puzzelacties (€0,6 miljoen, zie onder 'aandeel acties derden') en kosten voor excursiefaciliteiten (€0,7 miljoen). Ontvangen subsidies dekten de extra kosten voor deze faciliteiten. In hoofdstuk 4 leest u alles over mensen en organisaties verbinden met Natuurmonumenten.
- **De wervingskosten** bestaan grotendeels uit de kosten voor eigen fondsenwerving. De kosten voor fondsenwerving (€5,6 miljoen) bedroegen 16,8% van de inkomsten uit fondsenwerving (in 2008 was dat 18,7%). Dit cijfer ligt ruim onder de 25% CBF-norm.
- De **kosten voor beheer en administratie** kwamen met €4,4 miljoen uit op het begrotingsbedrag. Hieronder vallen de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering.

Naar tabel:

Inkomsten en bestedingen in 2009

8.1 Balans per 31 december 2009 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Activa (x€1.000)

B1 Materiële vaste activa

B1a Natuurgebieden en opstallen

B1b Ruilgronden

B1c Gebouwen, inventaris en machines

B2 Financiële vaste activa

B2a Beleggingen

B2b Leningen

B3 Vorraden

B4 Vorderingen

B5 Liquide middelen

Totaal activa

B6 Ministerie LNV inzake leningen verwervingssubsidies

Restant hoofdsom

Saldo nog toe te wijzen subsidies

	31-12-2009	31-12-2008
	p.m.	p.m.
B1a	3.571	3.753
B1b	19.391	18.161
	22.962	21.914
B2a	179.353	167.685
B2b	109	155
	179.462	167.840
B3	262	447
B4	37.013	30.721
B5	389	927
	240.088	221.849
B6	233.390	192.350
	7.582	15.383

↑ Deel 1 - 8.1 Balans per 31 december 2009 (na verwerking van saldo van baten en lasten)

Passiva (x€1.000)
B7 Reserves en fondsen

Bestemmingsreserves:

 B7a Reserve als bron van inkomsten

 B7b Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen
Fondsen

 B7c Bestemmingsfondsen
B8 Schulden

 B8a Langlopende schulden

 B8b Kortlopende schulden
Totaal passiva
B9 Ministerie LNV inzake leningen verwervingssubsidies

Restant hoofdsom

Saldo nog toe te wijzen subsidies

	31-12-2009		31-12-2008
	169.022		157.049
	362		933
		169.384	157.982
	13.027		11.723
		13.027	11.723
		182.411	169.705
	4.425		4.614
	53.252		47.530
		57.677	52.144
		240.088	221.849
		233.390	192.350
		7.582	15.383

8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2009

(x€1.000)

Ra Baten uit eigen fondsenwerving

Ra1 Contributies van leden

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

Ra3 Erfstellingen en legaten

Ra4 Resultaat verkoop artikelen

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

Rb Aandeel in acties van derden

Rc Overheidssubsidies

Rd1 Directe baten uit beleggingen

Rd2 Koersresultaat uit beleggingen

Re Inkomsten terreinbeheer

Rf Overige baten

Totaal baten [transporteren]

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
	18.982	20.000	19.522
	3.417	2.500	3.117
	9.212	6.800	5.616
	386	300	324
	1.576	1.200	5.517
	33.573	30.800	34.096
	15.797	13.600	15.620
	46.309	49.200	38.745
	6.230	5.900	6.353
	11.550	-	25.477
	10.825	10.900	10.682
	1.707	2.400	4.637
	125.991	112.800	84.656

↑ Deel 1 - 8.2 Staat van baten en lasten over het boekjaar 2009

(x€1.000)

Totaal baten [transporteren]
Rg Bestedingen aan de doelstellingen

 Rg1 Verwerving natuurgebieden

 Rg2 Beheer natuurgebieden

 Rg3 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur

 Rg4 Betrekken van het publiek bij de natuur
Rh Wervingskosten

 Rh1 Kosten eigen fondsenwerving

 Rh2 Kosten subsidies overheden

 Rh3 Kosten beleggingen
Ri Beheer en administratie

 Ri1 Kosten beheer en administratie
Overschot 2009 (2008: tekort)

	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Totaal baten [transporteren]	125.991	112.800	84.656
Rg Bestedingen aan de doelstellingen			
Rg1 <u>Verwerving natuurgebieden</u>	28.723	32.300	25.087
Rg2 <u>Beheer natuurgebieden</u>	50.849	47.400	53.007
Rg3 <u>Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur</u>	4.641	5.200	5.408
Rg4 <u>Betrekken van het publiek bij de natuur</u>	17.858	15.900	16.801
	102.071	100.800	100.303
Rh Wervingskosten			
Rh1 <u>Kosten eigen fondsenwerving</u>	5.646	5.600	6.368
Rh2 <u>Kosten subsidies overheden</u>	899	500	596
Rh3 <u>Kosten beleggingen</u>	238	200	184
	6.783	6.300	7.148
Ri Beheer en administratie			
Ri1 <u>Kosten beheer en administratie</u>	4.431	4.500	4.375
	113.285	111.600	111.826
Overschot 2009 (2008: tekort)	12.706	1.200	27.170-

Bestemming resultaat (x€1.000)

Toegevoegd/onttrokken aan

Reserve als bron van inkomsten

Bestemmingsreserve project Externe Profilering

Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

Bestemmingsfondsen

Totaal tekort/overschot

2009

2008

11.973

24.817-

1.331-

571-

2.087-

1.304

1.065

12.706
27.170-

De bestemming van het resultaat in 2009, voerde Natuurmonumenten uit conform het besluit van het bestuur. Zie ook onder Overige gegevens: Bestemming van het resultaat. Na de mutaties in de Bestemmingsfondsen en Bestemmingsreserves resteert uiteindelijk een positief saldo van €11,9 miljoen dat is toegevoegd aan de Reserve als bron van inkomsten.

8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Als houder van het Keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF) is de jaarrekening van de vereniging Natuurmonumenten dan ook opgesteld en ingericht conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. Alle activa en passiva zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, tenzij hieronder anders is vermeld. De baten en lasten worden toegerekend aan de periode waarop deze betrekking hebben. De jaarrekening 2009 is opgesteld overeenkomstig de richtlijn RJ 650.

Financiële instrumenten

Financiële instrumenten omvatten investeringen in aandelen en obligaties, handels- en overige vorderingen, liquide middelen, handelsschulden en overige te betalen posten. Financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna beschreven manier gewaardeerd.

B1 a Natuurgebieden en opstallen

Gezien het bijzondere karakter van de activa natuurgebieden en daarop gelegen opstallen, schrijft Natuurmonumenten deze na verwerving geheel af en noteert ze als p.m. op de balans. We stoten deze gebieden en opstallen namelijk in principe niet meer af. Bovendien hebben de gebieden en opstallen in hun totaliteit geen of zelfs een negatieve opbrengstwaarde. Ook natuurgebieden en eventuele bijbehorende opstallen verkregen uit erfstellingen en legaten neemt Natuurmonumenten als p.m. op.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

B1b Ruilgronden

De ruilgronden van Natuurmonumenten liggen veelal buiten de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Deze gronden worden in de toekomst geruild met gebieden binnen de EHS. Vaak krijgt Natuurmonumenten die EHS-gebieden alsnog gesubsidieerd. De ruilgronden zijn gewaardeerd tegen de totale verkrijgingsprijs, onder aftrek van ontvangen subsidies en van een voorziening voor waardedaling.

B1c Gebouwen, inventaris en machines

Hieronder vallen aangeschafte bedrijfsmiddelen zoals investeringen in gebouwen, inventaris, en computers, installaties, machines en werktuigen die nodig zijn voor de exploitatie van de natuurgebieden. Deze worden gewaardeerd op aanschafwaarde minus lineaire afschrijving. Overeenkomstig de algemene jaarverslaggevingrichtlijnen worden verkregen subsidies op deze investeringen direct in mindering gebracht op de aanschafwaarde. De bedrijfsgebouwen schrijft Natuurmonumenten in twintig jaar af. Inventarissen en machines worden in drie, zes of tien jaar afgeschreven.

B2a Beleggingen

De aandelen en bedrijfsobligaties worden gewaardeerd op marktwaarde. De obligaties in staatsleningen zullen worden aangehouden tot het moment van aflossing en gewaardeerd op nominale waarde. Noteren de staatsobligaties bij aanschaf onder of boven pari, dan wordt het verschil ten opzichte van de nominale waarde toegevoegd c.q. onttrokken aan de verkrijgingswaarde. Dit gedurende de resterende looptijd van de betreffende obligatielening.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

B3 Voorraden

De voorraden betreffen artikelen die Natuurmonumenten verkoopt in bezoekerscentra en op bestelling. Deze voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een voorziening voor incurantheid.

B4 Vorderingen

De vorderingen zijn gewaardeerd tegen nominale waarde, onder aftrek van een voorziening voor mogelijke oninbaarheid. De te verwachten maar nog niet ontvangen erfstellingen en legaten zijn vastgesteld aan de hand van betrouwbare berichtgevingen over de omvang.

Reserves

B7a Reserve als bron van inkomsten

Beschermen van natuur in Nederland kost geld, nu en later. Om te kunnen garanderen dat Natuurmonumenten haar natuurgebieden ook in de verre toekomst behoudt en beschermt, is een inkomstenbron nodig die een deel van de jaarlijkse exploitatiekosten dekt. Hiervoor gebruikt Natuurmonumenten het jaarlijkse rendement op de beleggingen. Voor de exploitatierekening van de vereniging wordt een verschil gemaakt tussen koersresultaten en direct rendement. De koersresultaten gaan, via de staat van baten en lasten, ten laste of ten gunste van de Reserve als bron van inkomsten. Rente, dividend of andere opbrengsten zijn beschikbaar om de jaarlijkse exploitatiekosten te dekken.

De reserve is ook een buffer voor jaren met mogelijk tegenvallende inkomsten. Hij stelt Natuurmonumenten in staat vast te houden aan natuurbescherming als kerndoelstelling.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Alleen met een reserve kunnen we het beheren en behouden van natuur ook voor volgende generaties garanderen. Als gevolg van deze langetermijndoelstelling is er voor gekozen om, naast de reserve als bron van inkomsten, geen afzonderlijke continuïteitsreserve (CBF-definitie) in de balans op te nemen.

B7b Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen

Deze reserve is bestemd voor financiering van achterstallig onderhoud van onze gebouwen. De reserve wordt gevoed door de verkoopopbrengst van gebouwen met ondergrond in erfpacht, die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van onze kernactiviteiten.

Fondsen

B7c Bestemmingsfondsen

Dit zijn de fondsen waarvan de doelstelling door derden is bepaald. Grotendeels gaat het om ontvangsten uit erfstellingen, legaten en gehouden acties, waaraan bestedingsvoorwaarden zijn gekoppeld voor aankoop of beheer binnen een bepaald gebied. Bij de jaarlijkse vaststelling van de begroting beslist het bestuur over de besteding van deze gelden.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Rg Bestedingen aan de doelstellingen

De vereniging Natuurmonumenten heeft als doel het veiligstellen van de natuur in Nederland in al haar verschijningsvormen. Dit doen we door het:

- verwerven van natuurgebieden;
- beheren van natuurgebieden inclusief aanleg en onderhoud van voorzieningen voor beleving en recreatie;
- beïnvloeden van overheidsbeleid voor de natuur;
- betrekken van het publiek bij de natuur en bij Natuurmonumenten.

In de hoofdstukken 2, 3 en 4 van dit jaarverslag leest u over de belangrijkste resultaten van onze inspanningen in 2009.

Uitgaven voor het **verwerven van natuurgebieden** betreffen de aankoopkosten van de natuurterreinen en de daarbij behorende opstellen.

De kosten voor **het beheren van natuurgebieden**, betreffen het beheren, behouden en ontwikkelen van natuur- en cultuurwaarden in onze gebieden, en het treffen van recreatievoorzieningen voor natuurbeleving. Het gaat hier om het jaarlijks terugkerende beheer, projectmatige kosten van inrichting, natuurontwikkeling, het groot onderhoud en restauratie. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, machine- en materiaalkosten, waterschapslasten en verzekeringen.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Kosten voor **beïnvloeding natuurbeleid overheden** worden gemaakt voor lobbyactiviteiten om de besluitvorming van overheden te beïnvloeden. Landelijk richt onze beleidsbeïnvloeding zich op de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en het algemene natuur- en landschapsbeleid. In de regio richt de lobby zich op onderwerpen die spelen in en rond de natuurgebieden van Natuurmonumenten. De bestedingen bestaan in hoofdzaak uit salaris-kosten voor eigen medewerkers en voor werk dat we uitbesteden.

Uitgaven voor **het betrekken van het publiek bij de natuur** zijn nodig voor educatie- en voorlichtingsmateriaal, het ontvangen van publiek, evenementenorganisatie, het informeren en beantwoorden van ledenvragen, en ledenbinding. De bestedingen bestaan overwegend uit salariskosten voor eigen medewerkers, kosten voor uitbesteed werk, campagnes, drukwerk zoals het ledenblad Natuurbehoud, websitebeheer en de kosten van bezoekerscentra.

Rh Wervingskosten

Bij deze post gaat het voornamelijk om **kosten voor eigen fondsenwerving**, onderverdeeld in kosten van personeel, materieel en uitbesteed werk van de afdelingen die aan fondsenwerving doen. De kosten van ledenwerving beschouwen we hierbij voor 50% als fondsenwervingkosten en voor 50% als kosten voor het betrekken van het publiek bij de natuur. Overige fondsenwervende acties gaan altijd gepaard met informatieverstrekking over het betreffende natuuronderwerp. Om die reden rekenen we de kosten van fondsenwervende acties niet geheel, maar voor 75% toe aan kosten eigen fondsenwerving en de overige 25% aan kosten voor het betrekken van het publiek bij de natuur. Kosten voor naamsbekendheid

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

en zichtbaarheid hebben vooral betrekking op de profilering van natuur in de samenleving. Daarom rekenen we deze kosten voor 25% toe aan kosten eigen fondsenwerving en voor 75% aan kosten voor het betrekken van publiek bij de natuur.

Ri Kosten beheer en administratie

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen.

8.4 Toelichting op de jaarrekening

In de jaarrekening van de vereniging zijn de cijfers van Stichting Participaties Natuurmonumenten geconsolideerd. In deze stichting zijn ondergebracht: de Houdstermaatschappij Commerciële Activiteiten Natuurmonumenten BV, Horeca-exploitatie Natuurmonumenten BV en Verkoopartikelen Natuurmonumenten BV. Ook zijn de cijfers meegeconsolideerd van de volgende landgoed b.v.'s waar Natuurmonumenten honderd procent eigenaar van is: Landgoed Beekvliet B.V., Frisia B.V., N.V. 't Geslagen Stuk, maatschappij van onroerende goederen, B.V. Ontginningen de Erven Abraham Ledebouer, Koelhuis Delta B.V. , en Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen 'Eiland De Tien-Gemeten B.V.'.

De directie van Natuurmonumenten vormt het bestuur van de stichting en de landgoed b.v.'s.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Toelichting op de balans

B1 a Natuurgebieden en opstallen

Zoals in de grondslagen is vermeld, worden de natuurgebieden en bijbehorende opstallen, gezien het bijzondere karakter, p.m. op de balans vermeld.

B1a Natuurgebieden en opstallen	2009	2008
Boekwaarde per 1-1	P.M.	P.M.
Verwervingskosten natuurterreinen en opstallen	28.546	24.835
Kosten financiering ruilgronden	177	252
Totale verwervingskosten	28.723	25.087
Af: subsidies voor verwervingen	25.768 -	21.534 -
Niet gesubsidieerd deel ten laste van boekjaar	2.955 -	3.553 -
Boekwaarde 31-12	p.m.	p.m.

De niet-gesubsidieerde verwervingskosten bedroegen € 3,0 miljoen. Dit bedrag kon voor € 1,7 miljoen gefinancierd worden met bestemde giften en donaties. Zo werd van de Louisa van der Velden Stichting € 0,8 miljoen ontvangen, werd er € 0,4 miljoen besteed uit de fondsenwervende acties voor het Beekbergerwoud en is € 0,5 miljoen besteed uit extra gelden van de Nationale Postcode Loterij. Het restant ad € 1,3 miljoen werd ten laste gebracht van de begroting 2009.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

B1b Ruilgronden (x €1.000)

	2009		2008	
Boekwaarde per 1-1		3.753		3.388
Bij: pachtinvestering	-		350	
Bij: aanschaf uit te ruilen gronden	15	15	1.387	1.737
Af: als natuurgebied opgenomen		7 -		-
Bij: vrijval voorziening		64		
Af: verkocht en uitgeruild		254 -		1.372 -
Boekwaarde per 31-12		3.571		3.753

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Het is de bedoeling dat de gehele portefeuille van de ruilgronden de komende jaren wordt afgebouwd. Het tempo van uitruilen is onder andere afhankelijk van de grondmarkt en van landinrichtingsprocessen. De ruilgronden zijn gewaardeerd op de kostprijs minus de ontvangen subsidies daarop, onder aftrek van een voorziening voor waardedaling van €0,8 miljoen. Op de verkochte ruilgronden ad €0,3 miljoen, werd een winst behaald van €0,1 miljoen, die is afgetrokken van de verwervingskosten natuurterreinen.

B1c Gebouwen, inventaris en machines (x€1.000)	2009	2008
Boekwaarde per 1-1	18.161	13.911
Bij: aanschaffingen minus desinvesteringen	2.706	6.705
Af: aanschaffing ten laste van bestemmingsfonds	-	1.256 -
Af: afschrijvingen	1.476 -	1.199 -
Boekwaarde per 31-12	19.391	18.161

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

De totale investeringen bedroegen €2,7 miljoen. In 2009 investeerde Natuurmonumenten, na aftrek van de betreffende subsidies, voor €1,7 miljoen in bedrijfsgebouwen. Dit bedrag is onder andere gebruikt voor natuurbeleving €0,7 miljoen en voor werkschuren €0,7 miljoen. Er is ook geïnvesteerd in inventarissen en computers €0,5 miljoen en in machines en installaties €0,6 miljoen.

De boekwaarde van de gebouwen, inventaris en machines is te splitsen in €17,0 miljoen aan werkschuren, bezoekerscentra en machines en €2,4 miljoen aan kantoorgebouwen, kantoorinventaris en computersoftware.

B2a Beleggingen (x€1.000)

	2009		2008	
Aandelen:				
- Ter beurze genoteerd	45.050		34.888	
- Niet ter beurze genoteerd	266		266	
	45.316		35.154	
Staatsobligaties	95.289		40.782	
Bedrijfsobligaties	14.148		-	
Totaal effecten		154.753		75.936
Deposito's bij banken	-		85.000	
Overige tegoeden bij banken	24.400		6.546	
Overige beleggingen	200		203	
Totaal overige beleggingen		24.600		91.749
Totaal beleggingen		179.353		167.685

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Conform het beleggingsbeleid worden de staatsobligaties gewaardeerd op aflossingswaarde. De beurswaarde van de staatsobligaties bedroeg per 31 december 2009 € 97,4 miljoen, wat € 2,1 miljoen hoger is dan de balanswaarde.

Verloopoverzicht 2009 per beleggingscategorie

	2009	2009	2009	2009
	Aandelen	Staats- obligaties	Bedrijfs- obligatie- fondsen	Bank- deposito's en overige
Stand 01-01-2009	35.154	40.782	-	91.749
Bij: aankopen -/- verkopen	141 -	54.861	12.600	67.149 -
Bij/Af: koersresultaten	10.303	354 -	1.548	-
stand 31-12-2009	45.316	95.289	14.148	24.600
stand 31-12-2009 in %	25,27%	53,13%	7,89%	13,71%
(stand 01-01-2009 in %)	20,96%	24,32%	0,00%	54,72%

Het beheer van de beleggingsportefeuille is onder condities uitbesteed aan drie externe vermogensbeheerders. De opdracht aan deze vermogensbeheerders is rendement te leveren binnen een door Natuurmonumenten vastgesteld risicoprofiel.

Natuurmonumenten belegt de portefeuille op duurzame wijze. De vermogensbeheerders letten bij hun selectie op het milieubeleid en sociale aspecten van de fondsen. Hierover wordt op kwartaalbasis gerapporteerd.

De strategische beleggingsmix is in 2007 door de verenigingsraad vastgesteld op 55% staatsobligaties (aanhouden tot aflossing), 7,5% bedrijfsobligaties met een rating van tenminste BBB, 27,5 % aandelen en 10% vastgoedfondsen. Van deze mix is afgeweken als gevolg van de ontwikkeling in de financiële markten. In de loop van 2009 werden de bankdeposito's omgezet in uitbreidingen van staatsobligaties en bedrijfsobligaties.

In 2010 wordt, in het licht van de marktontwikkelingen voor beleggingen in de afgelopen jaren, opnieuw gekeken naar het strategisch beleggingsbeleid dat Natuurmonumenten wil voeren.

B2b Leningen

De leningen bestaan voor €48.825 (2008: €47.549) uit leningen aan het personeel, en voor €60.473 (2008: €107.531) uit overige leningen.

B3 Voorraden

De voorraden van €0,3 miljoen betreffen de artikelen die Natuurmonumenten verkoopt, zoals boeken, wandelroutes en fietsroutes.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

B4 Vorderingen (x€1.000)	2009	2008
Subsidies verwervingen	7.885	7.450
Subsidies projecten	8.458	6.746
Subsidies exploitatie	7.912	6.890
Nalatenschappen	7.214	2.944
Overlopende rente/interest obligaties/leningen	2.002	1.908
Nog te ontvangen restant bijdrage Nationale Postcodeloterij	-	167
Overige (voornamelijk inzake terreinbeheer)	3.542	4.616
Saldo per 31-12	37.013	30.721

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Van de subsidies verwervingen heeft een bedrag van €4,6 miljoen een lange looptijd. De overige vorderingen hebben een looptijd korter dan één jaar.

B5 Liquide middelen

Het saldo van €0,4 miljoen bestaat uit vrij opneembare tegoeden bij banken.

B6 Ministerie LNV inzake lening verwervingssubsidies

Meer hierover leest u in de toelichting op de lening ter financiering verwervingssubsidies, aan de creditzijde van de balans op [pagina 151](#).

Naar tabel:
Balans per 31 december 2009

B7a Reserve als bron van inkomsten (x€1.000)	2009	2008
Saldo per 1-1	157.049	181.866
Bestemming saldo staat van baten en lasten	11.973	24.817 -
Beschikbaar per 31-12	169.022	157.049

Zoals eerder toegelicht ([zie 8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling](#)) gebruiken we de directe beleggingsopbrengsten van deze reserve om de jaarlijkse exploitatiekosten te dekken. De opbrengst van verkochte gebouwen, met ondergrond in erfpacht, is in deze reserve begrepen.

B7b Bestemmingsreserve
achterstallig onderhoud gebouwen (x€1.000)

	2009	2008
Beschikbaar per 1-1	933	3.020
Bij: dotatie uit verkoopopbrengst gebouwen	1.000	900
Af: uitgevoerd onderhoud minus subsidies	1.571 -	2.987 -
Beschikbaar per 31-12	362	933

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Tot en met 2009 is aan deze reserve in totaal €5,6 miljoen gedoteerd uit de opbrengsten van verkochte gebouwen met ondergrond in erfpacht. De kosten van achterstallig onderhoud worden vanaf 2007 in vijf jaar volgens een onderhoudsplan uitgegeven. De totale kosten van dit onderhoudsplan zijn vastgesteld in de beleidsnota gebouwenbeheer en komen uit op €6 miljoen.

B7c Bestemmingsfondsen (x€1.000)

	2009	2008
Beschikbaar per 1-1	11.723	10.658
Bij: giften/donaties	2.592	4.286
Bij beleggingsresultaat(2008:af)	671	662 -
Af: bestedingen	1.959 -	2.559 -
Beschikbaar per 31-12	13.027	11.723

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Specificatie:	saldo	besteding	toevoeging	saldo
	31-12-08	in 2009	31-12-09	31-12-09
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	2.719		292	3.011
Fonds Wijde Blik	1.221	70	131	1.282
Fonds Acquoy-Nairac	1.300		140	1.440
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	19	19	175
Fonds Stichting Tentink Antink	394		42	436
Fonds Aankopen natuurterreinen	487		387	874
Het Kievitsbloem Fonds	45		25	70
Fonds Martin van Gent Project	307		33	340
Van Tienhoven Studiefonds	61		6	67
Everwijn Arntzenfonds	26	3	3	26
Fonds overige donaties	4.988	1.867	2.185	5.306
	11.723	1.959	3.263	13.027

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Aan deze fondsen zijn de ultimo boekjaar nog niet-bestede giften en donaties en de beleggingsopbrengsten toegevoegd, en de bestedingen van in voorgaande jaren toegevoegde giften en donaties onttrokken. De doelstelling van de bestemmingsfondsen is door derden bepaald. Daarbij is in enkele gevallen ook bepaald dat de hoofdsom in stand moet blijven en dat alleen het verkregen rendement mag worden besteed.

Onderstaand volgt een tabel waarin onderscheid wordt gemaakt tussen de hoofdsommen welke in bestand moeten blijven, en het bedrag dat kan worden besteed:

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Specificatie:	Hoofdsom	Beschikbaar voor besteding	Saldo 31-12-09
Fonds mr. C.G.J.B. Henny	-	3.011	3.011
Fonds Wijde Blik	1.236	46	1.282
Fonds Acquoy-Nairac	1.260	180	1.440
Fonds Nieuwkoopse Plassen	175	-	175
Fonds Stichting Tentink Antink	436	-	436
Fonds Aankopen natuurterreinen	-	874	874
Het Kievitsbloem Fonds	61	9	70
Fonds Martin van Gent Project	-	340	340
Van Tienhoven Studiefonds	29	38	67
Everwijn Arntzenfonds	26		26
Fonds overige donaties	-	5.306	5.306
	3.223	9.804	13.027

Fonds mr. C.G.J.B. Henny

Dit fonds verkreeg Natuurmonumenten dankzij testamentaire beschikkingen en moet worden besteed aan liefst één van de projecten van Natuurmonumenten. In voorgaande jaren werden de kosten ad totaal €3,3 miljoen van het bezoekerscentrum te Nieuwkoop ten laste van dit fonds gebracht. In 2009 is het rendement toegevoegd en vonden er geen onttrekkingen plaats.

Fonds Wijde Blik

Dit fonds wordt gevormd door een subsidie van de provincie Noord-Holland en is bestemd voor de oeververdediging van de waterplas de Wijde Blik. In 2009 is het rendement toegevoegd en zijn de kosten voor de oeververdediging ten laste van het fonds gebracht.

Fonds Acquoy-Nairac

Van dit fonds kunnen de beleggingsopbrengsten worden aangewend voor cultuurhistorische doeleinden.

Fonds Nieuwkoopse Plassen

Van dit fonds gebruikt Natuurmonumenten de jaarlijkse beleggingsopbrengsten voor de financiering van het beheer in de Nieuwkoopse Plassen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Fonds Stichting Tentink Antink

De rendementen van dit fonds besteedt Natuurmonumenten aan het behoud van en de zorg voor terreinen en opstallen in de Gelderse Achterhoek, die een belangrijke natuur- en cultuurwetenschappelijk waarde hebben.

Fonds Aankopen natuurterreinen

Dankzij een actie onder de leden kon er €0,4 miljoen worden toegevoegd aan dit fonds voor niet-gesubsidieerde aankopen van natuurterreinen.

Het Kievitsbloem Fonds

Het doel van dit fonds is het financieel ondersteunen van kleine waterwerken of andere projecten die noodzakelijk zijn voor het onderhoud of herstel van de natte natuur in Nederland. De voorkeur gaat uit naar behoud en beheer van de oevers van het Zwarte Water en het Zwarte Meer in Overijssel. In 2009 zijn het rendement en enkele schenkingen aan het fonds toegevoegd.

Fonds Martin van Gent Project

In 2008 heeft Natuurmonumenten €0,7 miljoen ontvangen uit een nalatenschap. Onder de naam 'Martin van Gent Project' kan het restant ad €0,3 miljoen besteed worden aan het verwerven van gronden voor natuur in relatie tot jeugdeducatie (onder meer voor kansarme jongeren).

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Van Tienhoven Studiefonds

Dit fonds bestaat uit een hoofdsom van €29.297 en een bedrag van €38.557 dat beschikbaar is voor wetenschappelijk onderzoek.

Everwijn Arntzenfonds

Van dit fonds besteedt Natuurmonumenten het rendement ter dekking van de exploitatiekosten. De hoofdsom blijft in stand.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Fonds overige donaties (x€1.000)	saldo	besteding	toevoeging	saldo
	31-12-08	in 2009	31-12-09	31-12-09
Beheer Schieveen/ Ackerdijkse Plassen	258	88		170
Diverse buitenplaatsen	734	117		617
Beekbergerwoud	518	366		152
Klimaatprogramma	333	47	19	305
Nationale Postcode Loterij Eerde	-	142	2.065	1.923
Energieprojecten Nuon	1.566	609		957
Wandelpaden	384	6		378
Overige	1.195	492	101	804
	4.988	1.867	2.185	5.306

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Het fonds Overige donaties wordt gevoed met de opbrengst uit eigen wervingacties voor natuurbeheerprojecten en door ontvangen giften en donaties voor een specifiek doel.

De realisatiekosten van deze specifieke doelen komen ten laste van dit fonds.

B8a Langlopende schulden

Deze post verantwoordt leningen met een looptijd langer dan één jaar die zijn afgesloten voor het verwerven van natuurgebieden en het realiseren van restauratieprojecten.

De gemiddelde rente bedroeg 3,82% in 2009.

B8b Kortlopende schulden (x€1.000)	2009	2008
Vooruitontvangen contributies volgend jaar	11.313	10.759
Vooruitontvangen subsidies projecten	11.146	8.353
Vooruitontvangen subsidies verwervingen	9.528	8.754
Niet-opgenomen vakantiedagen werknemers	4.640	4.122
Lopende verplichtingen projecten en verwervingen	2.675	4.498
Rekening-courant banken	1.953	-
Nationale Postcode Loterij nog te besteden	1.395	802
Verschuldigd inzake pensioenlasten	920	1.247
Af te dragen loonbelasting en sociale premies	850	877
Aflossing op langlopende leningen	180	208
Lopende verplichtingen verwervingen	255	265
Crediteuren	7.453	6.641
Overige schulden	944	1.004
	53.252	47.530

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

De vooruitontvangen subsidies verwervingen en projecten zijn ontvangen subsidies waarvan de verwerving c.q. de projectuitvoering nog moet plaatsvinden. Een groot deel daarvan is in het laatste kwartaal van 2009 ontvangen. De vooruitontvangen contributies volgend jaar zijn de in 2009 al geïnde contributies voor het jaar 2010. Het nog te besteden bedrag van de Nationale Postcode Loterij betreft een nog aan te wenden bijdrage voor de Sint-Pietersberg (€1,2 miljoen) en het Klimaatproject (€0,2 miljoen).

B9 Ministerie LNV inzake leningen verwervingsubsidies (x€1.000)

Stand leningen per 01-01-2009	192.350
Af: aflossing in 2009, gefinancierd door het ministerie van LNV	3.960 -
Bij: lening bij het Groenfonds in 2009/vordering op LNV	45.000
Stand per 31-12-2009: lening Groenfonds/vordering LNV	233.390

Verloop nog toe te wijzen subsidies:

Stand per 01-01-2009		15.383
Bij: lening bij het Groenfonds in 2009	45.000	
storting door LNV voor rente en aflossing	11.312	
ontvangen rente op het uitstaand bedrag	191	
Af: subsidies voor Natuurmonumenten en de Landschappen	52.841 -	
betaling kosten Groenfonds en Natuurmonumenten	151 -	
betaling rente en aflossing aan het Groenfonds	11.312 -	7.801 -
Stand per 31-12-2009 van nog toe te wijzen subsidies		7.582

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen ontvangen van de provincies jaarlijks subsidie voor het verwerven van natuurgebieden. Natuurmonumenten, de provincies, het ministerie van LNV en de Landschappen zijn overeengekomen dat Natuurmonumenten vanaf 2004 leningen afsluit bij het Nationaal Groenfonds, ter financiering van deze subsidies. Met het toewijzen van subsidies aan Natuurmonumenten en de Landschappen bepalen de provincies de bestemming van deze geleende gelden. LNV voldoet voor Natuurmonumenten alle rente- en aflossingsverplichtingen op de leningen. Ook is vastgelegd dat de minister van LNV Natuurmonumenten vrijwaart van alle claims van derden. Gezien bovenstaande bepalingen worden de lening en de daartegenover staande vordering op LNV voor rente en aflossing, wel afzonderlijk onderaan op de balans vermeld (aan de debetzijde en aan de creditzijde) maar niet in de balanstelling opgenomen.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

In 1999 is het Natuurontwikkelingsfonds IJmeer ontstaan uit donaties van de provincie Noord-Holland, de gemeente Amsterdam en Natuurmonumenten. Uit dit fonds worden projecten betaald ter compensatie van het natuurverlies door de aanleg van de wijk IJburg bij Amsterdam. Natuurmonumenten voert alleen het financiële beheer en kan niet zelf over deze middelen beschikken. Het saldo van het fonds bedroeg ultimo 2009 € 5,5 miljoen en is nagenoeg geheel belegd in staatsobligaties. Daar Natuurmonumenten uitsluitend het financiële beheer uitvoert, zijn deze middelen alsmede de bestedingsverplichtingen niet in de balans van Natuurmonumenten opgenomen.

Naar tabel:

Balans per 31 december 2009

Toelichting op de staat van baten en lasten

Ra1 Contributies van leden

De contributie-inkomsten kwamen in 2009 uit op €19,0 miljoen, dat is €1,0 miljoen minder dan begroot. Het ledental daalde van 882.736 (ultimo 2008) naar 829.473 (ultimo 2009).

De gemiddelde bijdrage van contributie en contributiegiften per lid bleef nagenoeg gelijk met 2008: gemiddeld €22 per lid. In hoofdstuk 4 Betrekken leest u meer over de steun van leden.

Ra2 Ontvangen giften en schenkingen

De ontvangen giften en schenkingen zijn ondermeer samengesteld uit de opbrengsten uit fondsenwervende acties. In 2009 werd een grote schenking van €0,8 miljoen ontvangen voor verwervingen. Fondsenwervende acties leverden in totaal €1,4 miljoen op. Daarnaast ontvingen we vele giften en periodieke schenkingen van particulieren.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Ra3 Erfstellingen en legaten (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Ontvangen in het boekjaar	4.932		8.105
Af: reeds in het vorig boekjaar verantwoord	2.944 -		5.433 -
	1.988		2.672
Bij: te verwachten maar nog niet ontvangen	7.224		2.944
Verantwoord in het boekjaar	9.212	6.800	5.616

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

In het laatste kwartaal van 2009 is een aantal grote nalatenschappen opengevallen waarvan de afwikkeling thans onder handen is. In 2009 waren er 174 nalatenschappen en legaten onder handen. Daarvan waren er drie met een saldo van meer dan €1 miljoen.

Ra4 Resultaat verkoop artikelen (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Omzet	811	800	747
Af: kostprijs van de omzet	425 -	500 -	423 -
Brutowinst	386	300	324

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Het resultaat verkoop artikelen betreft de bruto winst op verkoop van boeken, wandelkaarten, kalenders en dergelijke via postordering en in de bezoekerscentra.

Ra5 Sponsoring en bedrijfsgiften

De inkomsten uit sponsoring en bedrijfsgiften kwamen uit op €1,6 miljoen en waren daarmee €0,4 miljoen hoger dan begroot, maar €3,9 miljoen lager dan in 2008. Dit kwam door de afrekeningen van het Nuon-contract waarvoor in 2009 eenmalig €0,4 miljoen werd ontvangen en in 2008 €3,9 miljoen. In hoofdstuk 4.3 wordt nader ingegaan op het verbinden van organisaties met Natuurmonumenten.

Rb Aandeel in acties van derden:	uitkomst	begroting	uitkomst
Nationale Postcode Loterij en overige (x€1.000)	2009	2009	2008
Nationale Postcode Loterij:			
Jaarlijkse bijdrage	13.693	13.600	13.600
Extra geld voor verwerving en inrichting	1.517	-	1.168
	15.210	13.600	14.768
Overige acties	587	-	852
Totaal Aandeel in acties derden	15.797	13.600	15.620

Naar tabel:

Staat van baten en lasten

over het boekjaar 2009

In 1991 sloot Natuurmonumenten een overeenkomst voor dertig jaar met de Nationale Postcode Loterij (NPL). Daarin is vastgelegd dat de vereniging als begunstigde zal delen in de opbrengst van de loterij. De jaarlijkse bijdrage van €13,7 miljoen werd in 2009 geheel aangewend om de kerndoelstellingen en actuele projecten van de vereniging te financieren. In hoofdstuk 4.5 leest u hier meer over.

Naast de jaarlijkse bijdrage ontving Natuurmonumenten €2,1 miljoen voor de restauratie van landgoed Eerde bij Ommen. De eerder ontvangen bijdrage voor restauratie van het Limburgse Fort Sint-Pieter is tot nader order voor een half miljoen euro uitgesteld.

Zie ook onder de kortlopende schulden.

Rc Overheidssubsidies (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Verwervingen van natuurterreinen	25.768	30.800	21.534
Uitvoering van projecten in het kader van de doelstelling	9.335	7.700	5.994
Subsidie voor beheer en exploitatie	11.206	10.700	11.217
Verantwoord in het boekjaar	46.309	49.200	38.745

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Het verwervingstempo van nieuwe terreinen was lager dan begroot, maar hoger dan in 2008. Hierdoor waren de verwervingssubsidies €5,0 miljoen lager dan begroot. Hier staan dan ook lagere verwervingskosten tegenover. Wel is €4,2 miljoen meer verwervings-subsidie ontvangen dan in 2008. De subsidies voor uitvoering van projecten waren €1,6 miljoen hoger dan begroot en fors hoger dan in 2008. In [hoofdstuk 2](#) leest u meer over de verwervingen en projecten die Natuurmonumenten in 2009 realiseerde.

Rd Baten uit beleggingen (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Interest obligaties en uitkeringen obligatiefondsen	2.696		2.106
Dividend aandelen	687		662
Interest leningen en banksaldi	2.847		3.585
Direct resultaat	6.230	5.900	6.353
Koersresultaat staatsobligaties	354 -		1.494 -
Koersresultaat bedrijfsobligaties	1.548		
Interest rate swaps en valutatransacties buitenlandse obligaties	-		1.276
Koersresultaat aandelen	10.303		25.023 -
Valutatransacties buitenlandse aandelen	53		236 -
Totaal koersresultaat	11.550	-	25.477 -
Totaal resultaat beleggingen	17.780	5.900	19.124 -

Naar tabel:

 Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

In hoofdstuk 7 Financiële kerncijfers is het resultaat op de beleggingen al nader toegelicht.

Re Inkomsten terreinbeheer (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Opbrengsten uit huren en pachten	7.607	8.200	7.317
Opbrengsten verkoop producten terreinbeheer	1.553	1.100	1.416
Opbrengsten uit excursies	417	410	354
Opbrengsten verleende diensten voor derden	195	190	341
Overige baten	1.053	1.000	1.254
Totaal boekjaar	10.825	10.900	10.682

Naar tabel:

 Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

De inkomsten uit terreinbeheer bestaan uit de structurele inkomsten uit huren, pachten en producten terreinbeheer zoals hout, gras en dergelijke. De overige baten zijn voornamelijk gevormd door eenmalige opbrengsten uit verkoop van zand en klei, alsmede uit CO₂-certificaten.

Rf Overige baten (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Verkoop gebouwen met ondergrond in erfpacht	1.146	2.400	4.405
Overige verkopen quota en gronden	561	-	232
Totaal boekjaar	1.707	2.400	4.637

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

De overige baten betreffen de verkoopopbrengsten van gebouwen en terreinen die geen directe waarde of functie hebben voor het verwezenlijken van de kerndoelstellingen. De ondergrond van deze gebouwen geeft Natuurmonumenten in erfpacht uit. Natuurmonumenten heeft het recht om na afloop van de erfpachtovereenkomst de panden terug te kopen. Daardoor blijven de panden in de invloedssfeer van de vereniging. Er zijn in 2009 minder gebouwen verkocht dan in de begroting was voorzien.

Rg Bestedingen aan de doelstellingen van Natuurmonumenten (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Eigen organisatie: kosten normale bedrijfsvoering			
Beheer natuurgebieden	35.604	35.914	35.263
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	4.266	5.057	5.265
Betrekken van het publiek bij de natuur	12.118	11.663	11.363
Totaal eigen organisatie	51.988	52.634	51.891
Projecten			
Verwerving natuurgebieden	28.723	32.300	25.087
Beheer natuurgebieden	15.245	11.486	17.744
Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	375	143	143
Betrekken van het publiek bij de natuur	5.740	4.237	5.438
Totaal projecten en verwervingen	50.083	48.166	48.412
Totaal besteed aan de doelstelling	102.071	100.800	100.303
Inzake beheer en verwerving natuurgebieden	79.572	79.700	78.094
Inzake beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	4.641	5.200	5.408
Inzake betrekken van het publiek bij de natuur	17.858	15.900	16.801
Totaal besteed aan de doelstelling	102.071	100.800	100.303
in % van de baten	81,0%	89,4%	118,5%
in % van de totale lasten	90,1%	90,3%	89,7%

Naar tabel:

 Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Van de ontvangen baten werd 81% direct besteed aan de doelstellingen. Uit dit hoge percentage blijkt dat deze middelen effectief worden ingezet. Het restant van de baten werd besteed aan de kosten voor Werving (5,4%) en Beheer en Administratie (3,9%). Daarnaast zijn de koersresultaten op beleggingen ad €11,6 miljoen niet direct besteed en aan de Reserve als Bron van Inkomsten toegevoegd. Zie daarvoor ook onder B7a bij de grondslagen.

In de hoofdstukken 2, 3 en 4 leest u meer over de bestedingen voor het verwerven en behe- ren, beïnvloeden en betrekken.

Rh1 Kosten eigen fondsenwerving (x€1.000)	Realisatie	Begroting	Realisatie
	2009	2009	2008
Kosten normale bedrijfsvoering voor fondsenwerving	2.808	2.483	2.651
Kosten projecten voor fondsenwerving	2.838	3.117	3.717
Verantwoord in het boekjaar	5.646	5.600	6.368
in % baten eigen fondsenwerving	16,8%	18,2%	18,7%

De methode van vaststelling van de kosten fondsenwerving is toegelicht in hoofdstuk 8.3 Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling. In hoofdstuk 4 Betrekken leest u meer over de activiteiten rondom fondsenwerving.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Rh2 Kosten subsidies overheden	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Kosten normale bedrijfsvoering	618	500	509
Kosten projecten	281	-	87
Verantwoord in het boekjaar	899	500	596

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Hierin zijn onder meer begrepen de salariskosten van medewerkers die zijn belast met het aanvragen van subsidies en het indienen van verantwoordingen, alsmede de kosten van de betreffende accountantsverklaringen. In 2009 zijn extra kosten gemaakt voor de implementatie van het nieuwe stelsel voor exploitatiesubsidies (Subsidiestelsel Natuur en Landschapsbeheer SNL).

Rh3 Kosten beleggingen

Hierin zijn de kosten begrepen van de externe vermogensbeheerders die Natuurmonumenten heeft ingeschakeld voor het beheer van de beleggingen.

Ri Kosten beheer en administratie (x€1.000)	Realisatie 2009	Begroting 2009	Realisatie 2008
Kosten normale bedrijfsvoering	4.221	4.500	4.375
Kosten projecten	210	-	-
Verantwoord in het boekjaar	4.431	4.500	4.375
in % van de totale lasten	3,9%	4,0%	3,9%

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

De Kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de centrale stafafdelingen Financiën en Bedrijfsvoering. Natuurmonumenten hanteert bij de vaststelling van deze kosten de aanbevelingen van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen. In 2007 is een benchmark uitgevoerd waarbij de kosten voor beheer en administratie zijn vergeleken met andere organisaties, onder andere een overheidsinstelling en andere goededoelenorganisaties. Aan de hand van dat onderzoek heeft Natuurmonumenten een norm voor kosten van beheer en administratie vastgesteld van 4% van de totale kosten.

Kostenverdeelstaat naar doelstelling, kosten werving baten en kosten beheer en administratie (x€1.000)

	verwerven/beheer natuurgebieden	beïnvloeden overheid	betrekken publiek	fondsen- werving	kosten subsidies	kosten beleggingen	Beheer en administratie	Totaal 2009	begroting 2009	Totaal 2008
Verwerving natuurgebieden	28.723							28.723	32.300	25.087
Salarissen en sociale lasten	15.542	2.881	5.851	1.234	598		2.091	28.197	28.240	25.288
Pensioen- en VUT-lasten	2.007	372	755	159	77		270	3.640	3.660	3.359
Overige personeelskosten	1.868	207	982	1	38		275	3.371	3.100	3.095
Uitbesteed werk	23.417	868	7.925	3.608	69		960	36.847	32.500	41.322
Materiaalverbruik, kantoor- en administratiekosten	4.861	185	2.027	415	28		534	8.050	7.100	7.919
Afschrijvingskosten	1.155	16	189		3		113	1.476	1.500	1.210
Assurantiën, financiële kosten, belastingen	1.819	9	88	228	85	238	114	2.581	2.900	3.830
Overige	180	103	41	1	1		74	400	300	716
Totaal kosten	79.572	4.641	17.858	5.646	899	238	4.431	113.285	111.600	111.826

In de kostenverdeelstaat zijn de structurele kosten en de projectkosten opgenomen en uitgesplitst in groepen van kostensoorten. De verwervingskosten natuurgebieden kwamen €3,6 miljoen lager uit dan begroot. De subsidies daarop zijn €5,0 miljoen minder dan begroot. Een bedrag van €1,7 miljoen van de verwervingskosten werd mogelijk via acties en donaties. De salariskosten waren nagenoeg gelijk aan de begroting. Aan de reservering voor niet opgenomen verlofdagen moest €0,4 miljoen worden toegevoegd. Eind 2009 waren er 671 medewerkers in dienst bij de vereniging (eind 2008: 644), hetgeen neerkomt op 548,0 fte's (2008: 528,6 fte's). Gemiddeld was de personele bezetting in 2009 539,3 fte's groot (vorig jaar 516,8 fte's). Vooral het aantal medewerkers op projectbasis nam toe. De kosten voor uitbesteed werk waren €4,3 miljoen hoger dan begroot. Er waren extra kosten voor uitvoering van projecten ten laste van de Bestemmingsreserve achterstallig onderhoud gebouwen en de Bestemmingsfondsen alsmede kosten van projecten uit voorgaande jaren. De subsidies voor projecten waren ook €1,6 miljoen hoger dan de begroting.

Beloning bestuurders

De bestuursleden van Natuurmonumenten verrichten hun werkzaamheden onbezoldigd. Ook verstrekt Natuurmonumenten geen leningen, voorschotten of garanties aan de bestuursleden. Wel kunnen zij de gemaakte reiskosten declareren. In 2009 werd €3.048 uitbetaald aan reiskosten voor bestuursleden.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

Beloning leden van de directie

De interne organisatie van Natuurmonumenten wordt geleid door de algemeen directeur, de directeur Natuurbeheer en de directeur Financiën en Bedrijfsvoering. Conform de arbeidsvoorwaarden van Natuurmonumenten ontvangen de directieleden geen dertiendemaanduitkering of andere bonusregelingen. In 2009 zijn aan de directie geen leaseauto's leningen, voorschotten of garanties beschikbaar gesteld. De directiesalarissen zijn gebaseerd op de schalen bij de rijksoverheid en voldoen aan de Adviesregeling Directiefuncties Goede Doelen Organisaties die is opgenomen in de gedragscode Goed Bestuur voor Goede Doelen.

Naar tabel:
Staat van baten en lasten
over het boekjaar 2009

De salariskosten van de directie in 2009 (x€1.000)	Jaarsalaris incl. vakantie- toeslag	Pensioen- lasten	Sociale lasten
Algemeen directeur	132	16	10
Directeur Natuurbeheer	116	14	10
Directeur Financiën en bedrijfsvoering	116	14	10

Overzicht van in- en uitgaande kasstromen

Met dit overzicht wordt inzicht gegeven in het verloop van de in- en uitgaande kasstromen over 2009. In 2009 bedroeg de inkomende geldstroom in totaal €112,2 miljoen, tegenover €116,8 miljoen in 2008. De uitgaande geldstroom bedroeg in 2009 €114,7 miljoen, tegenover €122,6 miljoen in 2008.

De afname van de inkomsten uit eigen fondsenwerving kwam voornamelijk door de afwikkeling van het Nuon-contract in 2008. Dat heeft gedeeltelijk weer geleid tot extra betalingen aan doelstellingen, in dit geval voor duurzame energieprojecten. Daarentegen zijn de baten uit erfstellingen in 2009 weliswaar hoger dan in 2008, maar voor een groot deel nog niet daadwerkelijk ontvangen.

**Overzicht van in- en uitgaande
kasstromen (x€1 miljoen)**

	2009	2008
Inkomend		
Overheidssubsidies	45,7	43,3
Eigen fondsenwerving	30,3	36,3
Acties derden (vnl. Nationale Postcode Loterij)	16,6	15,4
Inkomsten terreinbeheer en overige inkomsten	13,8	14,5
Direct resultaat beleggingen	6,0	6,1
Onttrekking deposito en beleggingen	-0,2	-0,2
Desinvestering ruilgronden	0,0	1,4
Aflossing op leningen u/g	0,0	0,0
Totaal inkomend	112,2	116,8
Uitgaand		
Betalingen aan doelstellingen	101,0	103,7
Betalingen beheer en administratie	4,4	4,4
Betalingen inzake wervingskosten	6,6	7,1
Betalingen investeringen gebouwen machines	2,7	5,5
Betalingen investeringen ruilgronden	0,0	1,7
Aflossing op langlopende leningen		0,2
Totaal uitgaand	114,7	122,6

Deel 2 - Kasstromen

Deel 1 - Kasstromen

	2009		2008	
Totaal mutatie liquide middelen		2,5 -		5,8 -
Liquide middelen 01-01		0,9		6,7
Liquide middelen 31-12		1,6 -		0,9

Liquide middelen 31-12-2009: €0,4 miljoen minus €2,0 miljoen verschuldigd in rekening courant

8.5 Overige gegevens 2009

Bestemming van het resultaat

De bestemming van het resultaat geschiedt conform het besluit van het bestuur.

De directie van Natuurmonumenten stelt voor om, na het op peil brengen van de Bestemmingsreserves en de Bestemmingsfondsen, het resterende saldo toe te voegen aan de Reserve als bron van inkomsten. Dit voorstel voor resultaatbestemming is al in deze jaarrekening verwerkt.

Aan: het bestuur van Vereniging Natuurmonumenten

Accountantsverklaring

Wij hebben de jaarrekening 2009 van Vereniging Natuurmonumenten te 's-Graveland, bestaande uit de balans per 31 december 2009 en de staat van baten en lasten over 2009 met de toelichting, gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de vereniging is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag, beide in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650). Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat, zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de vereniging. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de vereniging heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Vereniging Natuurmonumenten per 31 december 2009 en van het resultaat over 2009 in overeenstemming met de Richtlijn voor de jaarverslaggeving Fondsenwervende Instellingen (RJ 650).

Wij melden dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Amstelveen, 1 april 2010

KPMG ACCOUNTANTS N.V.

S. Haringa RA

De begroting 2010 beschrijft in hoofdlijnen de financiële vertaling van de voor 2010 geplande resultaten en inspanningen van Natuurmonumenten. Met de begroting 2010 werken we verder aan het realiseren van de lange termijndoelstellingen voor het meerjarenplan 2007-2012. Meer daarover leest u in hoofdstuk 10 Meerjarenplan.

Na vaststelling van de oorspronkelijke begroting 2010 heeft zich een aantal nieuwe feiten en inzichten aangediend, zoals een teruglopend ledenaantal en een grotere doorloop van projecten uit voorgaande jaren, die leiden tot een groot financieel risico op de vastgestelde begroting. Daarom heeft Natuurmonumenten eind 2009 deze begroting aangepast en een herziene begroting 2010 vastgesteld.

Toelichting op totaal baten

De totaal begrote baten 2010 komen vrijwel overeen met de begrote baten voor 2009 en zijn iets lager dan de realisatie 2009 exclusief de koersresultaten op beleggingen. De baten uit eigen fondsenwerving staan onder druk vanwege een lagere ledeninstroom en een hogere ledenuitstroom. De opbrengsten uit contributies zijn lager dan Natuurmonumenten in eerdere meerjarenplannen had verwacht. Daarnaast zijn de opbrengsten uit erfstellingen en legaten iets lager begroot dan 2009. Hier staan hogere baten tegenover in verband met de verkoop van gebouwen.

Toelichting op de bestedingen

De bestedingen aan de doelstellingen zijn in 2010 hoger vanwege een grotere doorloop van projecten voor met name het beheer van de natuurgebieden. In 2010 verwacht Natuurmonumenten meer hectares te beheren en een hogere natuurkwaliteit te realiseren. Dit valt samen met een groeiende groep vrijwilligers en een verbeterde regionale website. Hierdoor zijn de bestedingen in verband met het betrekken van het publiek bij de natuur ook iets hoger begroot.

Bestemming resultaat

De begroting 2010 noteert een tekort van €1,8 miljoen. Dit tekort onttrekt Natuurmonumenten aan de Bestemmingsreserves en -fondsen.

Begroting 2010 (x€1.000)

	Realisatie 2010	Realisatie 2009	Begroting 2009
Ra Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1 Contributies van leden	19.700	18.982	20.000
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	2.900	3.417	2.500
Ra3 Erfstellingen en legaten	6.200	9.212	6.800
Ra4 Verkoopresultaat	300	386	300
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1.100	1.576	1.200
	30.200	33.573	30.800
Rb Aandeel in acties van derden	13.500	15.797	13.600
Rc Overheidssubsidies	49.400	46.309	49.200
Rd1 Directe baten beleggingen	5.800	6.230	5.900
Rd2 Koersresultaat beleggingen	0	11.550	0
Re Inkomsten terreinbeheer	10.800	10.825	10.900
Rf Overige baten	3.000	1.707	2.400
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transporteren]	112.700	125.991	112.800

↑ Deel 1 - Begroting 2010

	Realisatie 2010	Realisatie 2009	Begroting 2009
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transport]	112.700	125.991	112.800
Rg Besteed aan de doelstellingen			
Rg1 Verwerving natuurgebieden	32.300	28.723	32.300
Rg2 Beheer natuurgebieden	49.800	50.849	47.400
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5.300	4.641	5.200
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	16.500	17.858	15.900
	103.900	102.071	100.800
Rh Werving baten			
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	5.500	5.646	5.600
Rh2 Kosten subsidies overheden	700	899	500
Rh3 Kosten acties derden			
Rh4 Kosten beleggingen	200	238	200
	6.400	6.783	6.300
Ri Beheer en administratie			
Ri1 Kosten beheer en administratie	4.200	4.431	4.500
	114.500	113.285	111.600
Tekort/overschot	-1.800	12.706	1.200

Natuurmonumenten koppelt de financiële meerjarenbegroting aan meetbare resultaten

Het financiële meerjarenplan 2010-2012 betreft een actualisatie van het meerjarenplan 2007-2012 en richt zich op drie strategische speerpunten: streven naar omvangrijke en goed verbonden natuurgebieden, verbinden van mensen met (Natuurmonumenten)natuur en ruimte geven aan lokaal initiatief voor de natuur.

Op basis van deze drie strategische speerpunten werken we tot 2012 aan de volgende hoofdpunten:

- gebieden vergroten (met ongeveer 12.000 hectare) en verbinden om landschap, planten en dieren duurzaam te behouden;
- gebieden kwalitatief beheren met oog op internationaal belangrijke natuurwaarden;
- het natuurbeheer uitvoeren met behulp van normkosten;
- via beïnvloeding van overheden geld en instrumentarium veiligstellen voor aankoop en beheer;
- vanuit alle geledingen van de vereniging mensen laten zien wie we zijn, wat we doen, wat mensen daaraan hebben en wat ze eraan kunnen bijdragen;
- mensen op nog meer manieren laten genieten van onze natuurgebieden, bij voorkeur door samen te werken met lokale partners in die gebieden;
- ervoor zorgen dat meer vrijwilligers zich op allerlei manieren voor Natuurmonumenten willen inzetten;

- de verantwoordelijkheden van de organisatie in toenemende mate decentraliseren, met het oog op meer creativiteit, initiatief en een ondernemender houding van medewerkers;
- intern en extern verantwoording afleggen met de inzet van meetbare parameters.

In 2009 heeft Natuurmonumenten de resultaten uit het eerste deel van de planperiode geëvalueerd. De strategische hoofdlijnen, de sturingsfilosofie en de financiële strategie zijn de afgelopen jaren succesvol gebleken. Voor de toekomst zijn er zorgen ten aanzien van het tempo van verwerving van nieuwe gronden en het werven van leden en fondsen. De financieel-economische crisis zet de voortzetting van het plan in de komende jaren onder druk, maar leidt op dit moment nog niet tot een wezenlijke bijstelling van doelen en resultaten.

Na vaststelling van het oorspronkelijke financiële meerjarenplan 2010-2015 heeft zich een aantal nieuwe feiten en inzichten aangediend, die leiden tot een groot financieel risico. Daarom heeft Natuurmonumenten eind 2009 de oorspronkelijke begroting 2010 aangepast en een herziene begroting 2010 vastgesteld met een doorkijk naar de jaren 2011 en 2012.

Ten opzichte van het vorige meerjarenplan 2009-2014 zijn met name de fondsenwervende opbrengsten naar beneden bijgesteld. De inkomsten uit contributies en lidmaatschappen lopen terug door een lagere instroom en een toegenomen uitstroom van leden. Daarnaast heeft de doorloop van in het verleden goedgekeurde projecten een grotere omvang dan begroot, dit staat overigens los van de huidige economische situatie. De tekorten zullen worden gedekt door onttrekkingen aan de Bestemmingsreserves en -fondsen.

Financieel meerjarenplan 2010-2012 (x€1.000)

	2010	2011	2012
Ra Baten uit eigen fondsenwerving			
Ra1 Contributies van leden	19,7	20,1	20,2
Ra2 Ontvangen giften en schenkingen	2,9	6,2	3,5
Ra3 Erfstellingen en legaten	6,2	6,4	6,7
Ra4 Verkoopresultaat	0,3	0,3	0,3
Ra4 Sponsoring en bedrijfsgiften	1,1	1,2	1,4
	30,2	34,2	32,1
Rb Aandeel in acties van derden	13,5	13,5	13,5
Rc Overheidssubsidies	49,4	47,8	48,6
Rd1 Directe baten uit beleggingen	5,8	6,0	6,2
Rd2 Koersresultaat uit beleggingen	0,0	0,0	0,0
Re Inkomsten terreinbeheer	10,8	10,9	11,1
Rf Overige baten	3,0	3,1	3,3
Totaal beschikbaar uit fondsenwerving [transporteren]	112,7	115,5	114,8

↑ Deel 2 - Financieel meerjarenplan 2010-2012

	2010	2011	2012
Rg Besteed aan de doelstellingen			
Rg1 Verwerving natuurgebieden	32,3	29,3	29,9
Rg2 Beheer natuurgebieden	49,8	51,9	51,6
Rg4 Beïnvloeding beleid overheden voor de natuur	5,3	5,4	5,5
Rg5 Betrekken van het publiek bij de natuur	16,5	18,6	16,5
	103,9	105,2	103,5
Rh Werving baten			
Rh1 Kosten eigen fondsenwerving	5,5	5,7	5,9
Rh2 Kosten subsidies overheden	0,7	0,7	0,7
Rh4 Kosten beleggingen	0,2	0,2	0,2
	6,4	6,6	6,8
Ri Beheer en administratie			
Ri1 Kosten beheer en administratie	4,2	4,3	4,5
	114,5	116,1	114,8
Tekort	-1,8	-0,6	0,0

Bestuursleden en hun achtergrond

prof. dr. Cees Veerman, voorzitter (1949)

Directeur van internationale handelsonderneming Bracamonte B.V.; oud-minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit; lid van de raad van commissarissen bij de Rabobank; hoogleraar Duurzame Plattelandsontwikkeling bij de Universiteit van Tilburg en Wageningen UR; was voorzitter van de Deltacommissie; oud-voorzitter van de raad van bestuur Wageningen Universiteit en Researchcentrum; oud-lid van het dagelijks bestuur van het Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden en oud-waarnemend dijkgraaf van het waterschap De Groote Waard. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af 2015.

drs. Jan van den Belt, penningmeester (1946)

Econoom, tot 1 november 2008 CFO (Chief Financial Officer) en lid van de raad van bestuur van Océ N.V. Daarvoor CFO voor Shell Brazilië, werkzaam in diverse managementfuncties bij Shell op financieel gebied in Engeland en verschillende landen in Zuid-Amerika en in diverse functies bij Unilever in Nederland en Engeland. Gekozen 2008, herkiesbaar 2012, termijn loopt af 2016.

prof. dr. Martin Wassen, plaatsvervangend voorzitter/secretaris (1957)

Ecoloog, hoogleraar milieu-natuurwetenschappen en hoogleraar landschapsecologie aan de Universiteit Utrecht (faculteit Geowetenschappen) en hoofd van het departement Innovatie- en Milieuwetenschappen. Adviseur van WWF-International voor wetlandbeheer in Polen en (mede)organisator van vele wetenschappelijke conferenties, seminars en workshops, adviseur

De verenigingsraad benoemt de bestuursleden van Natuurmonumenten voor een periode van vier jaar. De bestuursleden kunnen eenmaal herbenoemd worden, voor een tweede periode van vier jaar. In bijzondere omstandigheden kan de verenigingsraad besluiten tot afwijking van deze bepaling.

Is er een vacature, dan draagt het bestuur benoemingskandidaten voor aan de verenigingsraad. Het bestuur overlegt met de vertrouwenscommissie van de verenigingsraad over de te benaderen kandidaten, waarna de vertrouwenscommissie gesprekken voert met de voorgedragen kandidaten en op grond daarvan advies uitbrengt aan de verenigingsraad. Ook over een herbenoeming van bestuursleden brengt de vertrouwenscommissie advies uit aan de verenigingsraad.

van de Commissie voor de Milieueffectrapportage, bestuurslid van het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (UU) en oud-bestuurslid van de werkgroep Eco-hydrologie van de Werkgemeenschap voor Landschapsecologisch Onderzoek (WLO). Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

Marijke Augusteijn-Esser, bestuurslid (1944)

Oud-Tweede Kamerlid, oud-lid van de gemeenteraad van Emmen en de Provinciale Staten van Drenthe; bestuurslid van Vogelbescherming Nederland en oud-voorzitter van de Drentse Milieufederatie. Voorts commissaris van de Waterleidingmaatschappij Drenthe, lid van de raad van toezicht Drenthe College en lid van de raad van advies VSB fonds. Gekozen 2003, herkozen 2007, termijn loopt af in 2011.

drs. Liesbeth Cremers, bestuurslid (1948)

Als mede-eigenaresse van het landgoed Vilsteren bij Ommen in Overijssel actief betrokken bij het particulier natuur- en landschapsbeheer; oud-voorzitter van het Overijssels Particulier Grondbezit en oud-vicevoorzitter van de Federatie Particulier Grondbezit (FPG), een landelijke federatie van particuliere grondeigenaren. Gekozen 2004, herkozen 2008, termijn loopt af in 2012.

prof. mr. Jitske de Jong (1949)

Hoogleraar onroerend-goedrecht aan de Technische Universiteit Delft; tevens lid van het bestuur van het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting en van de Mijnraad (adviesorgaan van de minister van Economische Zaken). Voorheen werkzaam in de advocatuur, volks-

huisvesting en de rechterlijke macht. Oud-lid van de VROM-raad en lange tijd bestuurslid en voorzitter van de Vereniging voor Bouwrecht. Thans nog redactielid van het tijdschrift Bouwrecht. Oud-lid van het bestuur, later raad van commissarissen van de Vereniging Eigen Huis. Tenslotte was zij bestuurlijk betrokken bij enkele andere organisaties op het terrein van bouwen en wonen. Gekozen 2006, herkiesbaar 2010, termijn loopt af in 2014.

drs. Saskia de Jonge, bestuurslid (1971)

Districtshoofd Noordvleugel Randstad bij Staatsbosbeheer. Voorheen directeur van het Milieucentrum Amsterdam; daarvoor werkzaam als consultant en teammanager bij het ingenieursbureau Oranjewoud B.V; oud-voorzitter van de districtscommissie Amsterdam. Gekozen 2002, herkozen 2006, termijn loopt af in 2010.

drs. Gijs ten Kate, bestuurslid (1954)

Heeft een eigen adviesbureau voor het begeleiden van managementteams, artiesten en bestuurders; voorheen oprichter, partner en directeur van de adviesbureaus FHV BBDO, SWH en inc-21, als zodanig verantwoordelijk voor strategieontwikkeling op het gebied van merkenbeleid, positionering, communicatie en innovatieprojecten voor vele organisaties, waaronder, naast grote commerciële organisaties, ook Sire, Greenpeace en de Waddenvereniging. Medeoprichter en directeur van de Global Leaders Academy, voorzitter van de Boeddhistische Omroep Stichting, bestuurslid van de Van Ede Foundation en voorzitter van de stichting Zwarte Kunst van de acteur Helmert Woudenberg. Gekozen 2007, herkiesbaar 2011, termijn loopt af in 2015.

drs. Jos Kuijpers, bestuurslid (1949)

Watermanager bij Rijkswaterstaat Zuid-Holland. Oud-lid van de Natuurwetenschappelijke Commissie van het Zuidhollands Landschap en oud-lid van de Commissie voor de Milieu-effectrapportage. Oud-adviserend lid van de verenigingsraad als deskundige op het gebied van water en waterstaat, voor zijn benoeming als bestuurslid lid van de districtscommissie Zuid-Holland. Gekozen 2005, herkozen 2009, termijn loopt af in 2013.

drs. Annemarie Moons, bestuurslid (1965)

Dijkgraaf van het waterschap Vallei & Eem. Tot medio 2009 namens de PvdA lid van Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Brabant. In die functie vanaf maart 2007 verantwoordelijk voor de portefeuille economie, klimaat, duurzaamheid, waterveiligheid, Europese en internationale zaken, grote stedenbeleid, openbaar vervoer. Verder van 2005 tot 2007 gedeputeerde van milieu, natuur, water en handhaving.

drs. Harrie Penders, bestuurslid (1953)

Beschikt als proces- en interimmanager bij financiële instellingen en als bestuurder van pensioenfondsen over financiële expertise en deskundigheid, met name op het gebied van beleggingen en governance. Was van 2005 tot 2009 districtsafgevaardigde voor Noord-Holland en daarmee verenigingsraadslid. Gekozen 2009, herkiesbaar 2013, termijn loopt af in 2017.

In november 2009 is Robert Jan van Ogtrop tussentijds afgetreden. Die vacature is in de verenigingsraadsvergadering op 24 april 2010 vervuld.

De bestuurscommissies

Bestuurscommissie Beheer

drs. Jos Kuijpers (voorzitter), Marijke Augusteijn-Esser, drs. Liesbeth Cremers, prof. dr. Martin Wassen, drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)

Bestuurscommissie Financiën

drs. Jan van den Belt (voorzitter), prof. mr. Jitske de Jong, drs. Annemarie Moons
drs. Harrie Penders, drs. Fedde Koster (directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

Bestuurscommissie Verenigingszaken en Marketing

drs. Gijs ten Kate (voorzitter), drs. Saskia de Jonge,
vacature, ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

Commissie voor de Directie

prof. dr. Cees Veerman, drs. Jan van den Belt, prof. dr. Martin Wassen

De drie bestuurscommissies van Natuurmonumenten bespreken meer in detail de onderwerpen die vervolgens in het voltallige bestuur aan de orde komen, en adviseren het bestuur daarover. Op deze manier kan de besluitvorming in het bestuur zich op de hoofdlijnen richten. De Commissie voor de Directie treedt namens het bestuur op als werkgever van de directie.

Directie

ir. Jan Jaap de Graeff (algemeen directeur)

nevenfuncties* op voordracht van Natuurmonumenten:

- Bestuurslid Stichting Twickel, een particuliere stichting met als doelstelling het behoud van de landgoederen en gebouwen behorend tot de stichting. Tussen de Stichting Twickel en Natuurmonumenten bestaat al geruime tijd een nauwe samenwerking.
- Bestuurslid Stichting Kasteel De Haar, een stichting van Natuurmonumenten en de familie Van Zuylen, met als doel de restauratie en het behoud van het kasteel en de omliggende tuinen.

nevenfuncties* op persoonlijke titel:

- Bestuurslid van Innovatienetwerk Groene Ruimte en Agrocluster (bezoldigde functie). Dit door het ministerie van LNV ingestelde InnovatieNetwerk ontwikkelt grensverleggende vernieuwingen in landbouw, agribusiness, voeding en groene ruimte en zorgt dat die door belanghebbenden in de praktijk worden gebracht. Het gaat om innovaties gericht op duurzame ontwikkeling en met een focus op de langere termijn.
- Bestuurslid van de VFI (Vereniging van Fondsenwervende Instellingen), die onder meer de Code Goed Bestuur voor Goede Doelen opstelde evenals de vervlechting daarvan met het reglement van het CBF-Keurmerk. Ook Natuurmonumenten is lid van de VFI.
- Lid van de Commissie versnelling en verbetering besluitvorming infrastructuur (die toeziet op de uitvoering van het rapport van de zogenaamde Commissie Elverding). Omdat infrastructurale projecten vaak gevolgen hebben voor natuurgebieden in de omgeving daarvan, is dit voor Natuurmonumenten een belangrijk onderwerp.

drs. Fedde Koster (directeur Financiën en Bedrijfsvoering)

geen nevenfuncties

drs. Teo Wams (directeur Natuurbeheer)

nevenfuncties* namens Natuurmonumenten:

- Bestuurslid van het Bosschap, het bedrijfschap voor bos en natuur, waar ook Natuurmonumenten is aangesloten.
- Voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Boseigenaren, waar ook Natuurmonumenten lid van is.
- Bestuurslid van Eurosite, een Europabrede organisatie waarbij terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties uit meer dan 27 landen zijn aangesloten. Ook Natuurmonumenten is lid.
- Bestuurslid van de Stichting Weidegang, die de zichtbaarheid van koeien in de wei stimuleert, onder meer om het kenmerkende Nederlandse landschap te beschermen.

nevenfuncties* op persoonlijke titel:

- Lid van de subcommissie Ethiek en Maatschappelijke Aspecten van COGEM (Commissie Genetische Modificatie). De COGEM adviseert de regering over de milieurisico's van genetisch gemodificeerde organismen en de ethische en maatschappelijke aspecten van genetische modificatie.

- Bestuurslid van CE, Centrum voor Energiebesparing en Schone Technologie. Dit onafhankelijke onderzoeks- en adviesbureau ontwikkelt innovatieve oplossingen voor milieuvraagstukken.
- Lid van de raad van advies Schuttelaar & Partners. Schuttelaar & Partners is een communicatieadviesbureau dat draagvlak creëert voor innovaties op het gebied van voeding, gezondheid en duurzaamheid.
- Lid van de stuurgroep Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw, die het Convenant Marktontwikkeling Biologische Landbouw uitvoert, waarin marktpartijen, overheid en maatschappelijke organisaties afspraken het aandeel consumentenbestedingen biologische producten te verhogen.
- Lid van de Taskforce Biodiversiteit, ingesteld door de minister van LNV. De Taskforce richt zich op het behoud van de biodiversiteit en een duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen.

* *tenzij anders vermeld, betreft het onbezoldigde nevenfuncties*

De verenigingsraad (31 december 2009)

Groningen

Piet van Dijk MSc CPC (voorzitter), drs. Jörgen de Bruin, Wijnand Dijkstra, Ellen Farwick, Jan Hovy, drs. Erik Quené

Friesland

mr. José van Megen (voorzitter), drs. ing. Lilianne van den Broek, drs. Wolter Kornet, dr. Theo Meijer, mr. Rembrandt Veldhuyzen van Zanten

Drenthe

ing. Matthijs Wetterauw (voorzitter), drs. Jan Berends, Bert Groen, Jan Oonk, Henk Pook

Overijssel

ing. Gerrit Willem Kamp, MSRE (voorzitter), Tim Asbreuk, dr. Peter Blom van Assendelft, ing. Thea Croese, mr. Betske Goinga

Gelderland

dr. ir. Pieter Schmidt (voorzitter), ing. Jan Altena, mr. Dik Bos, Harry Bruil, drs. Chris van der Heijden, ing. Mirjam Mellink, drs. Martijn Oomkes, ir. Marjolein van Os

Alle districtsafgevaardigden worden gekozen door de leden van Natuurmonumenten en vormen samen de verenigingsraad.

De verenigingsraad, die bestaat uit dertien districtscommissies, zorgt ervoor dat de stem van de leden doorklinkt in de koers van de vereniging. De verenigingsraad stelt de hoofdlijnen van het beleid vast, keurt het jaarverslag goed en benoemt de bestuursleden.

Vertrouwenscommissie verenigingsraad

ing. Gerrit Willem Kamp, MSRE
(Overijssel)

mr. José van Megen (Friesland)

Fred van Sprang (Noord-Holland)

Jan Steffens (Flevoland)

mr. Ben van der Veer (Noord-Brabant)

Flevoland

Jan Steffens (voorzitter), Ed de la Chambre, Lammy Dillingh, ing. Jan Riedstra ,
Foeke Zeilstra

Utrecht

mr. Toon Zwetsloot (voorzitter), ir. Marian Bos, drs. René Buisman, Ton Puntman,
mr. Nicoline Roelofs, dr. Ido Toxopeus, Bart van der Wal

Noord-Holland

Fred van Sprang (voorzitter), Wim ter Beek, drs. Enrico van Dijk, mr. Esther de Haan,
ir. Ellen Kool, drs. Otto Magel, Olav Nooy, mr. Erik Rouffaer, drs. Anne Marie de Rover,
ir. Nico Stoffels

Amsterdam

ir. Jan van der Ben (voorzitter), drs. Stan Czerski, drs. Wabien Manschot,
drs. Berend de Vries, drs. Margriet Pel

Zuid-Holland

André Boon (voorzitter), drs. Klaas van Dijk, drs. Bram Heijkers, ir. Ines van Marrewijk,
ing. Jan van Oostrum, ir. Hiltrud Pötz, dr. ir. Nico van Steekelenburg, mr. Frans van der Storm,
ing. Chris Verwoert, ir. Quinten de Wijn

Zeeland

Jos Hugense (voorzitter), drs. Thomas Collette, ir. Hans Post, ing. Thom van Riet,
ing. Wim de Wilde

Noord-Brabant

Henk Helmich (wnd. voorzitter), Frans van Adrichem, dr. Gerrit van den Bosch,
drs. Judith Corsmit AA, drs. Stan Geertman, drs. ing. Geertje de Kort,
ir. Lucette Roovers-Martens, mr. Ben van der Veer, Sjef Verbaanderd

Limburg

Aart Resoort (voorzitter), Ria Dielissen, Lou Eijssen, Dré Kuijpers,
dr. Wouter van Marken Lichtenbelt

De Jeugdadviesraad in 2009

David Doornbos (voorzitter), Floris Blok (secretaris), Sheena Bhagirath, Maarten van Dijk,
Bibi van der Horst, Cathelijne Koks, Roy Molenaar, Stefan Pronk, Jojanneke Vervloet

De ondernemingsraad (OR) in 2009

De ondernemingsraad 2009: Frans van Zijderveld (voorzitter), Sanne van Gernerden,
Hans Gronert, Jowien van de Vegte (secretaris), Theo van den Berkmortel, Wim Goedhart,
Rik Marmelstein en Margot 't Hart (ambtelijk secretaris).

Dit jaarverslag is een uitgave van Natuurmonumenten. De productie is in handen van de afdeling Communicatie. Het jaarverslag 2009 werd op 24 april 2010 goedgekeurd door de verenigingsraad van Natuurmonumenten.

Tekstbijdragen

Nico Altena

Ron Adelaar

Sandra Barbé

Astrid de Beer

Jacqueline van den Berg

Hennie Blikman

Marina van Blokland

Hans Broodman

Ton Bos

Frans Bosscher

Toine Cooijmans

Henk Dommerholt

Eline Ex

Wim Goedhart

Conny Groot

Wilco Jager

Menno Huge

Petra Ket

Suzanne Klaassen

Jeroen de Koe

Kees Laarhoven

Claudia Majoor

Toine Morel

Otto Overdijk

Roel Posthoorn

Willemijn Prast

Jolanda Ritter

Quirin Smeele

Geertjan Smits

Liesbeth Spanjaard

Nathalie Swinkels

Juul Terlien

Leo Tijsen

Lidi Toepoel

Herman Verra

Eindredactie en projectcoördinatie:

Michel Verschoor

Tekstcorrecties

Ellen Janssen

Beeldredactie

Martin Stevens

Simone Jansen

Productiebegeleiding

Marlies Tenback

Layout

Simone Jansen

Basisontwerp

Aestron

(p.13, rechts)
- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p.15)

- Natuurmonumenten -
Bodine Koopmans (p.39)

Fotografie

- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma
(cover links)

- Natuurmonumenten -
Foto Fitis (p. 18)

- Natuurmonumenten -
Alje Zandt (p.40, links)

- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma
(cover rechts)

- Natuurmonumenten -
Laurence Delderfield
(p.20)

- Natuurmonumenten -
Alje Zandt (p.40, rechts)

- Rob de Wind (p.6, links)
- Rob de Wind (p.6, rechts)

- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p.21)

- Natuurmonumenten -
Wim Kluvers (p.42)

- Jan van Holten (p.7)
- Wim Kluvers (p.8 links)

- Natuurmonumenten -
Laurence Delderfield
(p.22)

- Rene Koster Photography
(p.43)

- Wim Kluvers (p.8 rechts)
- Natuurmonumenten (p.9)

- Rene Koster Photography
(p.27)

- Panthera Photo -
Paul van Gaalen (p.47)

- Natuurmonumenten -
Bodine Koopmans (p.12)

- Natuurmonumenten -
Alje Zandt (p.29)

- Natuurmonumenten -
Ferry Siemensma (p.49)

- Natuurmonumenten
(p.13, links)

- Natuurmonumenten -
Foto Fitis (p.31)

- Natuurmonumenten
(p.51)

- Natuurmonumenten -
Axel Wiewel

- KINA - Paul van Gaalen
(p.32)

- Natuurmonumenten -
Wim Kluvers (p.54)

- Natuurmonumenten -
Paul Schirnhofen
(p.55, links)

- Laurence Delderfield (p.37) -
Natuurmonumenten -

- Paul Schirnhofers (p.55, rechts)
- Natuurmonumenten - Martin van Lokven (p.56)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p.58)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p.61)
- Panthera Photo - Paul van Gaalen (p.62)
- Natuurmonumenten - Wim Kluvers (p.63)
- Panthera Photo - Paul van Gaalen (p.65)
- Natuurmonumenten - Bodine Koopmans (p.69)
- Natuurmonumenten - Alje Zandt (p.70, links)
- Natuurmonumenten - Alje Zandt (p.70, rechts)
- Natuurmonumenten - Bodine Koopmans (p.75)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p.79)
- Natuurmonumenten - Alje Zandt (p.80)
- Bert Muller (p.85)
- Natuurmonumenten (p.88)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p.90)
- Natuurmonumenten - Judith Bouma (p.91)
- Panthera Photo - Paul van Gaalen (p.92)
- Natuurmonumenten - Geurt Besselink (p.93)
- Natuurmonumenten (p.94)
- Natuurmonumenten (p.95)
- Natuurmonumenten - Joop van Reeken (p.96)
- Natuurmonumenten (p.97)
- Natuurmonumenten - Martin Mos (p.98)
- Natuurmonumenten - Laurence Delderfield (p.99)
- Natuurmonumenten - Ferry Siemensma (p.100)
- Natuurmonumenten (p. 105)
- Natuurmonumenten - Bodine Koopmans (p.108)
- KINA/Hans Glader (p.109, links)
- KINA/Paul van Gaalen (p. 109, rechts)
- KINA/Dick Klees (p.112)
- KINA/Geurt Besselink (p.115)

Natuurmonumenten

Noordereinde 60

1243 JJ 's-Graveland

Postbus 9955

1243 ZS 's-Graveland

Tel (035) 6559933

www.natuurmonumenten.nl

Natuurmonumenten

Natuurmonumenten. Als je van Nederland houdt.

